

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE BATI-DIŞI TEORİ
ARAYIŞLARI: TÜRKİYE’DE ANADOLU EKOLÜ ÖRNEĞİ

Eray ARIK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE BATI-DIŞI TEORİ
ARAYIŞLARI: TÜRKİYE’DE ANADOLU EKOLÜ ÖRNEĞİ

Eray ARIK

Danışman: Doç. Dr. Marella BODUR ÜN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Aşlı ILGIT

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Sevgi BALKAN ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2021

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim/Ana Sanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Marella BODUR ÜN
(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Aslı ILGIT

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Sevgi BALKAN ŞAHİN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
.../.../2021

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2021

Eray ARIK

ÖZET

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE BATI-DIŞI TEORİ ARAYIŞLARI: TÜRKİYE’DE ANADOLU EKOLÜ ÖRNEĞİ

Eray ARIK

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Marella BODUR ÜN

Temmuz 2021, 145 sayfa

Bu çalışma, Türkiye’de Batı dışı Uluslararası İlişkiler (UI) teorisi olup olmadığı sorusu üzerinden Türkiye’deki UI disiplininin tarihsel ve kuramsal bir analizini yapmaktadır. Amitav Acharya ve Barry Buzan’ın *Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler: Asya Üzerine ve Asya’nın Ötesinde Çeşitli Perspektifler* çalışması temel alınarak, Acharya ve Buzan’ın Güney ve Güneydoğu Asya ülkeleri üzerinden yaptığına benzer bir inceleme, Ersel Aydınli, Julie Mathews, Erol Kurubaş ve Haluk Özdemir’in “Anadolu Ekolü” kavramsallaştırması üzerinden Türkiye için yapılması amaçlanmaktadır. Böylece Türkiye’nin IR disiplinindeki ve özellikle Batı kökenli olmayan IR teorileri içerisindeki yeri ve öneminin ne olduğu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ön teori, yumuşak teori, alt-sistemik teori, Anadolu Ekolü, merkez, çevre, Türkiye Uluslararası İlişkiler, mülkiye, SBF

ABSTRACT**SEARCHING FOR NON-WESTERN IR THEORIES: THE CASE OF THE
ANATOLIAN SCHOOL OF IR IN TURKEY****Eray ARIK****Master Thesis, Department of International Relation****Supervisor: Assoc. Prof. Marella BODUR ÜN****July 2021, 145 pages**

This study provides a historical and theoretical analysis of the discipline of International Relations (IR) in Turkey. It explores the possibility of a non-Western IR theory in Turkey. Drawing on Amitav Acharya and Barry Buzan's review of possible IR theories developed in South and Southeast Asian countries in their *Non-Western International Relations: Perspectives on and beyond Asia*, this thesis conducts a similar analysis of the "Anatolian School" in Turkey as conceptualized by Ersel Aydınllı, Jullie Mathews, Erol Kurubaş and Haluk Özdemir. Thus, the place and importance of Turkey in the discipline of IR and especially in the theories of International Relations that are not of Western origin will be examined.

Keywords: Proto-theory, soft theory, sub-sistemic theory, Anatolia école, Anatolia School, core, periphery, semi-periphery, Turkish International Relations, International Relations in Turkey, mulkiye, SBF

ÖNSÖZ

Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplinine girmem lisansta bir tesadüfle oldu. Her ne kadar *kanunları öğrenmeliyim* düşüncesinden hareketle aklımdan *Hukuk* geçse de aslında ne okumam gerektiğini veya hangi mesleği yapmam gerektiğini çok da bilmiyordum. Ancak bölüme geldiğimde, Uİ disiplininin çok-disiplinli ve çok yönlü boyutu beni cezbetti. Öyle ki, zaman zaman disiplini sosyal bilimlerin merkezine koyduğum oluyordu. Onu çalışmak her şeyi çalışmak, onu bilmek her şeyi bilmektir. Zira disiplinde her şeyi, az ya da çok kapsıyordu. Alan, sadece devletlerden, savaş ve barıştan, çatışmadan oluşmuyordu. Siyaset, tarih, ekonomi, coğrafya, kültür, sosyoloji, uluslararası hukuk, dinler tarihi, yabancı dil gibi çok farklı konu ve alanı içeriyordu. Disiplinin verdiği motivasyon ve öğrenme aşkı ile disiplinde akademisyenliği düşündüğüm bir sırada yüksek lisans tezimi daha cezbedici bir konu, Türk Uluslararası İlişkiler disiplini üzerine yazmaya ve çalışmamı disiplinde Batı dışı özgün teori arayışları başlığı altında yapmaya karar verdim.

Tez konumda bana ilham olan Amitav Acharya ve Barry Buzan'a, yaptıkları çalışmayla bana yol gösteren Ersel Aydınli, Julie Mathews, Erol Kurubaş, Haluk Özdemir'e ve e-postama cevap vererek, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi hakkında bana bilgi veren Sayın Esra Diri Hanım'a teşekkür ediyorum. İş yerimde bana yardımcı olarak eğitimime devam etmeme vesile olan Müdürüm merhum Sayın Kazım Ağacabay'a, şeflerim Selim Barkan ile Ayşe Türkel'e ve iş yerindeki diğer arkadaşlarıma teşekkür borçluyum. Asıl borcum, muhtemelen hiçbir zaman hakkını ödeyemeyeceğim, koronavirüs salgını sebebiyle yüz yüze görüşme imkânımızın olmadığı bir süreçte dahi, tez yazımı gibi zorlu bir yolda bana her türlü destek, tavsiye ve yardımlarını esirgemeyen ve her koşulda yanımda olan tez danışmanım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Marella BODUR ÜN'e ayrıca ve öncelikle teşekkür ediyorum.

Son olarak hayatımın her anında olduğu gibi tez çalışmam boyunca yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ediyorum.

Eray ARIK

Adana /2021

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	x
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Kapsamı	2
1.4. Araştırmanın Yöntemi	3
1.5. Araştırmanın Planı	3

BÖLÜM II

BİR DİSİPLİN OLARAK ULUSLARARASI İLİŞKİLER: KİMLİĞİ VE ÇERÇEVESİ

2.1. Uluslararası İlişkiler Disiplininin Genel Tarihi	5
2.2. Disiplin içi Büyük Tartışmalar	19
2.2.1. Geleneksel Ayrım	19
2.2.1.1. İdealizm – Realizm Tartışması	20
2.2.1.2. Gelenekselci – Davranışsalcı Tartışması	22
2.2.1.3. Paradigmalar Arası Tartışması	24
2.2.1.4. Pozitivizm – Postpozitivizm Tartışması	28
2.2.1.5. Beşinci Tartışma: Eleştirel Realizm (Bilimsel Realizm).....	30
2.2.2. Steve Smith ve Disiplinin Öz Görüntüleri	33
2.2.2.1. Uluslararası İlişkiler Kuramına Karşı Siyasal Kuram.....	34
2.2.2.2. Toplumsal Düşünceye Karşı Kozmopolit Düşünce	35
2.2.2.3. Üç Gelenek Tartışması	37

2.2.2.4. Üç Büyük Tartışma Dalgası	38
2.2.2.5. Devlet Merkezçiliğe karşı Transnasyonalizm	40
2.2.2.6. Neorealizm ve Neoliberalizm (Neo-Neo) Tartışması	40
2.2.2.7. Paradigmalar arası Tartışma ve Postpozitivist Tartışma	42
2.2.2.8. Kurucu (<i>Constitutive</i>) Kurama karşı Açıklayıcı (<i>Explanatory</i>) Kuram ve Temelci (<i>Foundationalist</i>) Kuram ile Anti-Temelci (<i>Anti-Foundationalist</i>) Kuram	43
2.2.3. Disiplinin Özniteliği Tartışması	44
2.3. Sonuç	51

BÖLÜM III

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KURAM VE ANALİTİK BAKIŞ

3.1. Uluslararası İlişkiler Disiplini Açısından Teori ve Önemi	53
3.2. Teorik Çalışma ve Araştırma Programının Belirlenmesi	57
3.3. Mata Teorik Bakış Açısı ve Ön-teori (Proto-Theory), Kısmi Teori (Partial Theory), Yumuşak Teori (Soft Theory) ile Alt-Sistemik Teori (Sub-Systemic Theory) Kavramları	63
3.4. Sonuç	71

BÖLÜM IV

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNİN TÜRKİYE TARİHİ: KİMLİK VE ÇERÇEVESİ

4.1. Mülkiye ve Uluslararası İlişkiler'in Türkiye'de Kurulması ve Gelişimi	72
4.2. Komplo Teorileri ve Araştırmanın Kalitesinin Önemi	81
4.3. Merkez – Çevre İlişkisi açısından Türkiye'nin Yeri	82
4.4. Türkiye'de Strateji Araştırma Merkezleri	85
4.5. Disiplinde Kurumlaşma ve Bütünleşme Çabaları: Uluslararası İlişkiler Konseyi, Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği ve Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi	88
4.6. Sonuç	90
BÖLÜM V	92

TÜRKİYE'DE BATI-DIŞI ÖZGÜN TEORİ ARAYIŞLARI: YERELDEN	
ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNE	92
5.1. Özgün Teori Arayışı ve Kavramsallaştırmalar	94
5.2. Yerelden Teoriye	100
5.3. Sonuç	112
BÖLÜM VI.....	114
ANADOLU EKOLÜ (OKULU)	114
6.1. Anadolu Ekolü ve Arka Planı	114
6.2. Yerelden Merkezi Bir Akademik Topluluğa	117
6.3. Merkezi Topluluk için Kuramsal Çekirdek Alan	119
6.4. Eleştiriler ve Değerlendirme	125
6.5. Sonuç	129
BÖLÜM VII	131
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	131
KAYNAKÇA.....	135
ÖZGEÇMİŞ	145

KISALTMALAR

A.B.D.: Ana Bilim Dalı

bkz.: bakınız

çev.: çeviri

der.: Derleme

Ed.: Editör

pp.: particular pages (Belirli Sayfalar)

s.: sayfa

SBF: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye)

TÜİÇ: Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği

Uİ: Uluslararası İlişkiler

UİK: Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği

UİT: Uluslararası İlişkiler Teorisi / Teorileri

v.b.: ve buna benzer

v.d.: ve diğerleri

TABLÖLAR LİSTESİ**Sayfa**

Tablo 1. Sosyal Bilimlerde Sosyal Olguya İki Farklı Yaklaşım Biçimi 60

Tablo 2. Sosyal Olguya Yaklaşım Farklılığından Doğan Yöntemsel Biçimler 61

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1. “Disiplinlerarası” bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler.....	46
Şekil 2. “Disiplin-ötesi” bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler	46
Şekil 3. “Çok-disiplinli” bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler	47
Şekil 4. Uluslararası İlişkiler disiplininin Türkiye’deki öz niteliği	47

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

I. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım ve kaos, *tüm savaşları sona erdirecek savaş* gözüyle bakılan savaşa gizli antlaşma ve hesapların yol açtığının ortaya çıkması ile böyle bir savaşın bir daha yaşanmaması için neler yapılabileceği ile ilgili tartışmalar, İngiltere, Galler'de Aberystwith Üniversitesi'nde bir Uluslararası İlişkiler (UI) kürsüsünün kurulmasıyla sonuçlanmıştır. İngiltere'de başlayan disiplinin yolculuğu, II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) devam etmiş ve Soğuk Savaş'ın getirdiği şartların da etkisiyle disiplin orada gelişmiştir.

“Bir Amerikan sosyal bilimi” olarak adlandırılmasına karşın (Hoffmann 1977), UI disiplini, bugün ABD'den Avrupa'ya, Asya'ya ve Uzakdoğu'ya, Avustralya'ya kadar geniş bir alana yayılmıştır. Geniş bir çalışma sahasına sahip olsa da, okulların eğitim müfredatları ve disiplinin yazını incelendiğinde, disiplinde Batı ağırlığı gözlemlenmektedir. Özellikle disiplinin kimlik ve çerçevesini ortaya koyan kavram ve teoriler, başta Amerikalı olmak üzere, daha çok İngiliz ve Avustralyalı akademisyenlerin çalışmalarına dayanmaktadır. Disiplinin dili de ağırlıklı olarak İngilizce'dir. Disiplindeki bu baskınlık belirgin bir şekilde hissedilirken, çevre ülkelerin disipline katkıları, kavramsallaştırma ve teorileştirme için Batı'ya kaynak sunmak ya da Batı'nın ürettiği kavram ve teorileri kendi ülke ve bölgelerinde test etmekle sınırlıdır.

Buna karşılık, 1990'larda başlayan postpozitivist dalga, pozitivist ve pozitivist teorileri yoğun bir şekilde eleştirirken aynı zamanda disipline yeni bakış açıları kazandırmıştır. Amitav Acharya ve Barry Buzan *Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler: Asya Üzerine ve Asya'nın Ötesine Çeşitli Perspektifler* başlıklı çalışmalarında Batı akademiyasını ve teorik bakış açılarını eleştirmiş ve Batı dışında Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerinde disiplinin seyrini altı ülke üzerinden incelemişlerdir. Bu çalışma, Türkiye gibi, Batı dışındaki ülkelerde disipline dair nelerin yapıldığıyla ilgili merak uyandırmıştır. “Türkiye’de özgün bir UI teorisi var mıdır”, sorusuna çoğunlukla verilen olumsuz cevaplara karşılık, Ersel Aydınli, Julie Mathews, Erol Kurubaş ve Haluk Özdemir'in geliştirdiği, “Anadolu Ekolü” kavramı ve bazı akademisyenlerin yaptıkları çalışmalar, bu soruya verilen cevabın “belki vardır, evet olabilir” şeklinde dönüşmesine neden olmuştur.

Bu çalışmanın araştırma problemi, Türkiye Uluslararası İlişkiler disiplini, Türkiye’de Batı-dışı özgün teori olup olmadığı sorusu üzerinden araştırmaktır. Elbette şu hatırd tutulmalıdır ki, Türkiye’de veya diğer çevre ülkelerde özgün bir teori olup olmadığı sorusunun cevabı, *disiplinin* kendisinin ve *teorinin* ne olduğu ve ne olmadığı sorusunun cevabı ile yakından ilişkilidir.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de Batı-dışı bir Uİ teorisi olup olmadığını, Acharya ve Buzan’ın çalışması temel alınarak ve Ersel Aydın, Julie Mathews, Erol Kurubaş ve Haluk Özdemir’in geliştirdikleri “Anadolu Ekolü” kavramsallaştırması üzerinden araştırmaktır. Acharya ve Buzan’ın Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerine dair yaptıkları araştırmaya benzer olarak, Türkiye’deki Uİ alanındaki teorik çalışmalar, teoriye yakın kavramsal çalışmalar ve kavramsallaştırma ile özgün bir teoriye kaynaklık edebilecek çalışmalar irdelenecektir. Ayrıca bu çalışmaların, *Anadolu Ekolü* içerisinde bir bütünlük halinde değerlendirilip değerlendirilmeyeceği sorgulanacaktır.

Bu çalışmanın amaçlarından biri de Anadolu Ekolü’nün sorgulanmasıdır. Böylelikle İngiliz Okulu ve Frankfurt Okulu gibi disiplinindeki ekollere benzer bir şekilde Türkiye’de bir Anadolu Okulu’ndan bahsedilip bahsedilmeyeceği araştırılacaktır.

Bununla birlikte, Türkiye Uluslararası İlişkileri’nde “özgün bir teori var mıdır” sorusunu cevaplamaya çalışan bu çalışma, aynı zamanda Türkiye’nin disiplinindeki yerinin sorgulaması açısından da ayrıca önemlidir. Zira Türkiye, merkez akademiasına göre, bazı üniversite ve akademisyenler nezdinde merkeze yakın olsa da çevrede yer almaktadır. Disiplinde etkin olmanın özgün bir teori geliştirmekten ve *merkez*’e etki etmekten geçtiği düşünüldüğünde, bu çalışmasının önemi daha iyi anlaşılacaktır.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Kapsamı

Çalışmanın ilk sınırlılığı, sadece Türkçe ve İngilizce dilindeki disiplin yazınına dikkate almasıdır. Bu diller dışında farklı dillerde yapılan çalışmalar dikkate alınmayacaktır. Diğer bir sınırlılık ise, “Türkiye’de özgün bir Uİ teorisi var mıdır” sorusuna yüzeysel yaklaşmasıdır. Çalışmanın, çerçevesi net bir şekilde belirlenmiş özgün bir teori ortaya koymak gibi bir amacı yoktur. Bu çalışma, yerelde yapılan diğer çalışmaların incelenmesinin yanı sıra, Türkiye’nin tarihi, sosyo-kültürel özellikleri, gelenekleri ve bölge ile ülke ilişkileri dikkate alınarak özgün bir teori olabilecek veya

böyle bir teoriye gitmek için ilham verecek konu ve çalışmaları ortaya koyacaktır. Bu konu ve çalışmalar, çalışmada yapılan teori tanımları dikkate alınarak, ön teori, kısmi teori, yumuşak teori, “homegrown” (yerli/yerelden üretilen) teori veya alt-sistemik teori olarak sayılacak olsa da, Batılı ana akım teorileriyle karşılaştırılabilmesi ve merkez disiplinine olumlu etki edebilmesi için geliştirilmesi, çerçeve ve kapsamının net olarak çizilmesi gerektiği unutulmamalı ve bu sorumluluğun bu çalışmanın kapsamı dışında olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Ersel Aydın, Erol Kurubaş ve Haluk Özdemir’in *Yöntem Kuram Komplotu* kitabında kullandığı araştırma yöntemini kullanılması amaçlanmıştır. Edebiyat eleştirmeni Mikhail Bakhtin tarafından geliştirilen *Vygotsky* ve *Yeni Vygotsky* kuramsal yöntemler, *Vygotsky/Bakhtinci* tekniği ile kullanılmıştır.

Bu yöntemler, katılımcıların kullandıkları araç ve gereçleri inceleyerek, sosyal etkinlik içerisindeki ilişkilerini ve etkileşimlerini anlama çabası içerisinde. Bakhtin, yazılı metinlerin sosyal etkinin yöntemlerinden oluştuğu fikrini daha da geliştirmiş ve Vygotsky/Bakhtinci bakış açısında, herhangi bir eylemin aracısını, o aracın belli bir etkinliği yönetmede kullandığı yöntemlerden ayrılmaz olarak görmüştür. Bu açıdan akademik bir topluluğun metinlerine bakarak söz konusu akademik topluluk hakkında bilgi sahibi olunabileceği düşüncesinden hareketle, Türkiye Uluslararası İlişkiler disiplinde popüler dergilerden birisi olan Uluslararası İlişkiler Dergisi’nin ilk 60 sayısındaki makaleler incelenmiştir. Bu derginin bu sayılarının seçilmesinin sebebi, bu çalışma için ön araştırma yapıldığı sırada en son 60’ıncı sayının çıkmış olmasından kaynaklanmakta olup, söz konusu sayılardaki makaleler yerellik, doğuyu konu alan makaleler, özgün teorileştirme, özgün teori, Anadolu Ekolü gibi konu başlıkları göz önüne alınarak incelenmiştir.

Çalışmada ayrıca Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi konusunda bilgi almak için bu kütüphanenin fikir sahibi ve kurucusu Esra Diri Hanım ile görüşülmüş ve birkaç soru yöneltilerek söz konusu kütüphane konusunda e-posta üzerinden bilgi alınmıştır.

1.5. Araştırmanın Planı

Bu çalışma, özgün bir teori arayışında Uİ disiplininin ve teorisinin kendisinin ne olduğu ve ne olmadığı ana sorusu üzerinden hareket edilmiştir. Dolayısıyla, çalışmanın

ilk bölümü olan giriş bölümünde tez ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra, çalışmanın ikinci bölümünde disiplinin tarihi ve gelişimi, akademisyenlerin yaptığı çalışmalar ışığı altında tarihsel anlatı ve betimleme yöntemi kullanılarak aktarılacak olup, aynı bölümde, ayrıca disiplinde var olan büyük tartışmalar ve disipline dair kategorilendirmelere yer verilecektir. Bu sayede disiplinin kimlik ve çerçevesi belirlenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, teorinin ne olduğu tartışılacak ve çalışmanın ana konusu olan Türkiye’de özgün bir teori olup olmadığı sorusunun tartışıldığı dördüncü bölüme hazırlık olarak, *yumuşak teori*, *ön teori*, *kavramsallaştırma*, *homegrown* ve *alt-sistemik teorileştirme* kavramlarına yer verilecektir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Türkiye’de disiplinin kuruluşu ve tarihi gelişimine değinilecek olup, disiplinin Türkiye’de yaşadığı sıkıntı ve sorunlar değerlendirilecektir. Disiplinin Türkiye’deki kimlik ve çerçevesi bu bölümde incelendikten sonra, beşinci bölümde de Türkiye’de yapılan çalışmalar, tezin araştırma konusu üzerinden değerlendirilecektir.

Çalışmanın altıncı ve son bölümünde ise beşinci bölümde kısaca değinilen Anadolu Ekolü kavramı, Anadolu Okulu kavramsallaştırması başlığı altında detaylı ele alınacak ve böyle bir okulun Türkiye’de Uİ disiplininde oluşturulabilmesi için ne yapılması gerektiği irdelenecektir.

Bu tezde incelenen söz konusu çalışmalar, belirli kategorilere ayrılmıştır. Bu kategoriler; *özgün bir teoridir*, *yumuşak teori/ön teori niteliğindedir*, *teori olmayıp bir kavramsallaştırmadır*, *kavramsallaştırma ve teorileştirme için akademisyenlere bir başlangıç noktası/bir kaynak sunabilir* ve *bir homegrown teori/alt-sistemik teori olarak kabul edilebilir* şeklinde sıralanabilir. Dördüncü bölümde incelenen eserler, bu sınıflandırma göz önüne alınarak değerlendirilecek ve Türkiye’de özgün bir teori olup olmadığının izi sürülecektir.

BÖLÜM II

BİR DİSİPLİN OLARAK ULUSLARARASI İLİŞKİLER: KİMLİĞİ VE ÇERÇEVESİ

Bu bölümün amacı, Uluslararası İlişkiler disiplininin kimlik ve çerçevesini ortaya koyarak disiplinin ne olduğu ve ne olmadığını belirlemeye çalışmaktır. Bu bağlamda öncelikle disiplinin tarihine bakılacak ve disiplinin kuruluşundan bu yana yapılan çalışmalar tarihsel bir perspektifle ele alınacaktır. Bölümün ikinci kısmında ise, disipliniçi “Büyük Tartışmalar”¹a ve Uİ kuramının¹ sınıflandırılmasına yer verilecektir. Sınıflandırma amacıyla, Steve Smith’in (2015) “Bir Disiplinin Öz Görüntüleri: Uluslararası İlişkiler Kuramının Bir Soy Ağacı” makalesi temel alınmış olup, farklı sınıflandırma ve kategorilendirmelerin de olduğu akılda tutulmalıdır. Bu bölümün sonunda ayrıca disiplinin öznitelik tartışmasına kısaca değinilecektir. Bu tartışma, disiplinin niteliğinin disiplinlerarası mı, çok-disiplinli mi, yoksa disiplinler-ötesi mi olduğu veya olması gerektiği ile ilgili bir ayrım hakkındadır.

2.1. Uluslararası İlişkiler Disiplininin Genel Tarihi

Birinci bölümün bu başlığında Uİ disiplininin tarihi, kronolojik sırayı takiben yapılan çalışmalar ışığında ele alınacaktır. Bu şekilde disiplinin tarihi ile ilgili küçük bir resminin çizilmesi planlanmakta olup, disiplinin nasıl ve niçin kurulduğu, nasıl geliştiği yazılan çalışmalar dikkate alınarak aktarılması amaçlanmaktadır.

Günümüz akademik dünyasında Uİ giriş derslerinde disiplinin tarihinin çok eskilere gittiği belirtilerek Thucydides’in kaleme aldığı *Peloponnes Savaşları Tarihi* referans gösterilmekte ve disiplinin başlangıç tarihi milattan önce 5. yüzyıla kadar uzatılmaktadır (Şen, 2014, s. 13). Öyle ki Stanley Hoffmann, siyaset bilimcilerinin disiplinlerini Platon’a dayandırdıklarını, bizim de Uİ disiplininin kökenini Thucydides’e dayandırabileceğimizden bahseder (1977, s. 41). Sonrasında anlatılan Niccolò

¹ Tezde, Uluslararası İlişkiler ile Uluslararası Çalışmalar arasında ayrım yapmak amacıyla, “uluslararası ilişkiler kuramı” ifadesinin kullanılması daha çok tercih edilmektedir. Ancak zaman zaman “uluslararası kuram” ifadesi de bu ilkiyle aynı anlamda olacak şekilde kullanılacaktır.

Machiavelli'nin *Hükümdar*'ına² kadar geçen bin yıllık süre içinde alanla ilgili gerçekleştirilen herhangi bir çalışmadan bahsedilmemektedir. Thomas Hobbes ile başlayıp Jean Jacques Rousseau, Immanuel Kant ve Georg Wilhelm Friedrich Hegel ile devam eden süreç 21. yüzyıla kadar sürmektedir (Şen, 2014, s. 13). Hoffmann ise, bu yazarlar konusunda daha temkinli davranır ve o dönemde egemen devletlerden ziyade daha çok savaşla meşgul olan Roma Katolik yazınından bahseder. Ona göre, bu yazında sadece Machiavelli'nin birkaç tarifi; Hobbes, Locke ve Rousseau'nun yazılarında uluslararası doğa durumu hakkında uç yorumları; Hume'nin bazı sayfaları; Kant'ın iki kısa ve cesaret verici makalesi; Hegel'in sıkıştırılmış düşünceleri ve Marx'ın aşırı basitleştirilmiş fragmanları mevcuttur (Hoffmann, 1977, s. 41).

Disiplinin yazını ve kuramları yukarıda adı geçen düşünörlere kadar uzanmakla birlikte yukarıda sayılan eserler daha çok devlet teorileri ile ilgili olup, uluslararası ilişkileri ve sistemi anlamak ve çözümlmek, bu süreçteki düşünörlr için ikinci dereceden önemli konular olmuştur. Söz konusu durum, sadece Avrupalı yazarlara mahsus olmayıp, Nizamülmölk, İbn-i Haldün, Yusuf Has Hacib gibi Doğu düşünörleri için de söylenebilir (Şen, 2014, s. 13-14). Bununla birlikte Seyfi Say'ın (2012) *İbn Haldün'un Düşünce Sistemi ve Uluslararası İlişkiler Kuramı* çalışması bu duruma ilginç bir örnek teşkil etmektedir. Bu çalışmanın ilginç olmasının sebebi, Batı ve Doğu yazarlarının Thucydides, Machiavelli, Hobbes, Locke, Kant, Rousseau gibi Batı klasik eserini çalışırken, Say, bir Doğu yazarını İbn Haldun'u Uluslararası İlişkiler ile ilişkilendirerek ele almasıdır. Benzer başka bir örnek olarak Machiavelli'den 350 yıl önce yaşamış olan Sicilyalı İbn Zafer ve onun Machiavelli'nin *Hükümdar* eseri ile benzerlik gösteren *Adil Hükümdar* eseri gösterilebilir (Dekmejian & Kechichian, 2009).

Bununla birlikte uluslararası ilişkileri ve sistemi anlamak ve çözümlemenin bu düşünörlr için niçin ikinci planda olduğunu Hoffmann (1977), toplumun siyasi ve sosyal yapısına bakarak açıklar. Hoffmann'a göre uluslararası politika, kralların sporu ya da hükümetlerin koruması gereken gizliliğin son sığınağı, diplomatların çoğunlukla soydan gelen sosyal sınıflarının son sahasıdır. Raymond Aron, uluslararası ilişkileri, diplomatlar ve askerler arasında uzmanlaşmış bir etkinlik olarak tarif ederken, Clausewitz'ten alıntı yaparak aktardığı üzere, bu asker ve diplomatlar, herhangi bir bilim veya sanatın temel kurallarına veya bunların öğrenimine sahip de olsalar, kendi muhakeme güçlerine sahip

² Niccolò Machiavelli tarafından kaleme alınan *Prince* eseri, Türkçe'ye farklı yazar ve yayınevleri tarafından *Prens* veya *Hükümdar* isimleriyle çevrilmiştir. Bu çalışmada kaynak olarak kullanılan çeviriye istinaden *Hükümdar* başlığı kullanılacaktır.

değillerdir. Zira bu kişiler, devlet yöneticilerinden ve büyükelçilerinden oluşan katı bir kulübün yönetimi altında oldukları gibi, dış politikanın önceliği, onu iç politikadan ve her türlü kontrol ve sorgulamadan ayrı tutmuştur (Hoffmann, 1977, s. 42). Bu konuda Osman Şen (2014) de Hoffmann’a benzer bir iddiada bulunur ve uluslararası ilişkiler ile diplomasiyi diplomatların, savaş ile ilgili konuların da askerlerin uğraş alanları olduğunu dile getirir. Profesyoneller, uluslararası ilişkilerin konularını uzun süre kendi tekellerinde tutmuşlardır (Şen, 2014, s. 13). Ancak buradan sonra Hoffmann ve Şen birbirinden ayrılır. Hoffmann (1977, s. 42) , ABD gibi, demokratik bir ülkenin dış politikayı ve uluslararası ilişkileri denetleyebileceğini dile getirirken, Şen ise, demokratik ülkelerin dış politika ile ilgili konuların geleneksel olarak partiler üstü kabul edildiği ve dolayısıyla temsil organlarının dışişleri ofisinin gizemli operasyonlarını yakından takip edebilecek kadar kendisini yeterli saymadığını ifade etmiştir. Şen’e göre (2014, s. 15) bu dönemdeki akademik camiada ise üniversitelerde ve entelektüel çevrelerde birkaç çaba dışında bir disiplinden bahsedilebilecek yeterliliğe ve özelliğe sahip organize olmuş bir çalışma ortaya konulamamıştır.

Devlet teorisini ele almış ve devletlerarası ilişkileri ya da sistemi ikinci dereceden önemle incelemiş olsalar da, bu eserler, disiplinin gelişimi açısından göz ardı edilemez. Zira bu çalışmalar, 20. yüzyılda oluşmaya başlayan Uİ teorilerine iki açıdan temel sunmuştur. Öncelikle, insan doğasına bakış açılarıyla özellikle idealizm³, liberalizm, realizm ve hatta marksizmin felsefi alt yapılarını hazırlamıştır. İkinci olarak da, bu çalışmalar devlet teorisi kapsamında ideal devletin oluşmasına yol gösterirken, kalıcı barışın sağlanmasına yönelik önerileri ile de liberal kurumsalcılar için de önemli bir kaynaktır (Şen, 2014, s. 14).

Kant’ın “uluslararası toplum” fikri (2016), Saint Pierre–Rousseau’nun “daimi barış için Avrupa konfederasyonu” (Rousseau, 2016; Yalvaç, 2007) önerisi devlet teorisinin ötesine geçip uluslararası sistemin ideal şekilde yürütmesine yönelik fikirler haline gelmiştir (Şen, 2014, s. 14). Bu durum Karl Marx ve Friedrich Engels’in görüşleri için de söylenebilir. Hatta İngiltere ve farklı ülkelerde seçme ve seçilme gibi siyasi ve

³ Bu çalışmada Ramazan Gözen’in çalışmasına dayanılarak *İdealizm* ile *Liberalizm* arasında ayrıma gidilmiş ve İdealizm; Ütopycılık, Wilsoncılık, Liberalizm, Normativizm, Hukuk Yoluyla Barış gibi akımları kapsayan daha geniş bir şemsiye (Gözen, 2016, s. 67-119), daha geniş anlamli bir kavram olduğu kabul edilmiştir. Ancak çalışma boyunca, bu ayrıma sadık kalınmakla birlikte, bu iki kavram, birbirinin yerine kullanılacaktır.

sosyo-ekonomik haklar için mücadele eden kadınların fikirlerinin de ilerleyen yıllarda disiplindeki feminist teori için bir öncül olduğu varsayılabilir.

Uİ alanında yukarıda bahsedilen profesyonellerin tekeli, 1914–1918 yılları arasında gerçekleşen Birinci Dünya Savaşı ile son bulmuştur. Zira bu savaşta meydana gelen insan kaybı ve yıkımın yanında savaşa, gizli antlaşmaların sebep olduğuna dair söylemler büyük çalkantılara yol açmıştır. Bu çalkantılar sonucunda uluslararası politikanın popülerleşmesi talepleri, yeni bir bilim dalı olarak Uİ disiplininin müjdecisi olmuştur (Şen, 2014, s. 15). Öyle ki, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra akademik çevreler ve düşünürler, devletlerin yapısını incelemek veya ideal devlet modeli ortaya koyma çabasından sıyrılıp devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini ve bunun sonucu olarak da uluslararası sistemin nasıl işlediği üzerinde durmaya başlamışlardır. Savaşın nedenlerini ve Avrupa’nın bir daha böylesine yıkıcı bir savaşa sürüklenmesinin önüne geçmek disiplinin doğuş sebebi olmuştur.

Uİ bağımsız bir disiplin olarak akademik sahada ortaya çıkışı, 1919 yılında Aberystwith’te kürsünün kurulması ile olmuştur (Ashworth, 2009, s. 17). 1918–1919 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı’nın Siyasi İstihbarat Bölümü’nde görev yapmış olan Alfred Zimmer, görevi sırasında edindiği deneyimleri, onun liberal bakış açısını geliştirmiş ve Milletler Cemiyeti hakkındaki fikirleri, İngilizlerin görüşlerini cemiyet lehine değiştirmiştir (Şen, 2014, s. 15).

Milletler Cemiyeti’nin 1919 yılında yapılan ilk toplantısında, savaşı, her koşulda suç sayan bir antlaşma yapılmasını savunan Zimmer, bu görüşlerini akademi hayatında ve yazılarında da devam ettirmiştir. 1936’da yayımladığı ve teorik fikirlerinin uygulaması niteliğinde olan *The League of Nations and the Rule of Law* adlı eserinde (Şen, 2014, s. 15), Birinci Dünya Savaşı öncesindeki uluslararası sistemi inceledikten sonra Milletler Cemiyeti’nin sözleşmesine, tarihçesine ve işleyişine değinmiştir. Kitabın son bölümünde ise eski diplomasi ile Milletler Cemiyeti’ni karşılaştıran Zimmer, bu çalışmasında olduğu gibi, diğer çalışmalarında da uluslararası ilişkilerde hukukun üstünlüğü ve kolektif güvenlik sistemlerinin oluşturulması için çaba sarf etmiştir (Şen, 2014, s. 16).

Birinci Dünya Savaşı’nın getirdiği yıkımın etkisiyle Avrupa’da ve dünyada Zimmer’in fikirleri yankı bulmuş ve Philip Noel Baker, David Davies, Alfred Zimmerman, Norman Angel, Leonard Woolf, J.A. Hobson, J. M. Keynes, David Mitrany, Lord Lothian, Arnold Toynbee gibi idealistler (Gözen, 2016, s. 79), Zimmer’in görüşlerini paylaşmışlardır. Yukardaki isimlerin yanında Norman Angell ve çalışması *Great Illusion*, H. N. Brailsford’un *War and Steel and Gold* eseri ve Leonard Woolf’un

International Government yapısı da ayrıca önemlidir (Ashworth, 2009, s. 17). Bu çevreler de savaşın önlenmesinin yolunun uluslararası hukukun üstünlüğüne dayalı kolektif güvenlik sistemlerinin oluşturulması olduğunu ileri sürmüşlerdir (Şen, 2014, s. 16).

İdealist fikirlere yönelik ilk eleştiri, 1929 yılında başlayan Büyük Buhran ve Milletler Cemiyeti'nin uygulamadaki başarısızlıkları akabinde, Zimmern gibi Aberystwith Üniversitesi'ndeki Woodrow Wilson Kürsüsü'nde görev yapan Edward Hallet Carr'dan gelmiştir. Carr, disiplinin kuruluş yıllarının gerçekleştiği iki dünya savaşı arasındaki dönemi incelediği *20 Yıl Krizi 1919-1939 (The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations)* (1939) çalışmasında Zimmern ve onun gibi Uİ disiplininin erken dönem liberal düşünürlerini, ütopyacı idealistler⁴ olarak niteleyerek ağır bir şekilde eleştirmiştir. Carr, ilk önemli siyasi gerçekçi olarak kabul ettiği Machiavelli'nin *Hükümdar* adlı eserinden realizmin 3 temel noktasını şu şekilde tespit etmiştir. Öncelikle tarih, Ütopyacıların inandığı gibi hayal gücü ile yönlendirilmez; ancak entelektüel çabayla, sebep–sonuç ilişkisi içinde analiz edebilir ve anlaşılabilir. İkincisi, Ütopyacıların iddia ettiği gibi teori, pratiği yaratmaz; pratik, teoriyi oluşturur. Son olarak ise, Ütopyacıların iddia ettiği gibi politika, etiğin bir işlevi değildir; etik, politikanın işlevidir (Şen, 2014, s. 16-17).

Carr, bu çalışmasıyla Uİ disiplinine teorik manada realizmi kazandırmış olup, ayrıca ilk büyük tartışma olarak kabul edilen liberal enternasyonalistler ile realistler arasındaki fikri mücadeleyi başlatmıştır (Şen, 2014, s. 17). Böyle bir tartışmanın bir mit olduğunu söyleyen akademisyenler de mevcut olmakla birlikte (Wilson, 1998), aynı dönemde farklı tartışmalar olduğunu ileri süren çalışmalar da mevcuttur (Ashworth, 2002). Buna karşılık, gerçek veya hayali, böyle bir tartışmanın disiplinin gelişimi için ona bir itki yarattığı açıktır.

Carr'dan sonra 1943 yılında *A Working Peace System* adlı çalışmasıyla disipline bir diğer katkı, liberal bakış açısına sahip bütünleşme (entegrasyon) teorisinin öncülerinden David Mitrany tarafından yapılmıştır. Çalışmasının özünde ulusal boyutların ötesine geçen sınıraşan sorunların (transnational problems) çözümünde devletlerarası işbirliğinin önemine vurgu yapılmıştır. Mitrany, uluslararası sorunları

⁴ İdealizm ve Liberalizm arasında yapılan ayırım gibi, “Ütopyacı İdealistler” ile Ramazan Gözen'in bahsettiği “İdealistler” arasında da ayırma gitmeyi gerektirmiştir. Bu şekilde olası kavram kargaşası önlenebilir. Şu şekilde bir kategori oluşturulabilir: E.H.Carr'ın bahsettiği *Ütopyacı İdealistler*, Gözen'in bahsettiği *Gerçekçi İdealistler (Realist İdealistler ya da İyimser Realistler)* ve son olarak Realist ve neorealistlerin dâhil olduğu *Karamsar ya da Muhafazakâr Realistler* şeklinde bir kategori oluşturulabilir.

çözecek, siyasiler yerine teknik personelce yürütülen uluslararası kurumların oluşturulmasının, devletlerarası işbirliğini arttıracaklarını, dolayısıyla barışın devamlılığını sağlayacağını ileri sürmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği günlerde çalışmasını hazırlayan Mitrany'nin, uluslararası iş birliğine yaptığı vurgularla, liberalizmin disiplindeki öncüleri olan Zimmern ve diğerlerinin fikirlerini ileri bir aşamaya taşıdığı söylenebilir (Şen, 2014, s. 17).

Carr, disiplinde realizmin öncülüğünü yapmakla birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrasında etkinliğini artıran realist düşünceye en büyük katkı Realist Okulun babası olarak anılan Hans Joachim Morgenthau'dan gelecektir. 1948'de yayımlanan *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace* adlı çalışmasında Morgenthau, Siyasi Realizm'in yanlış anlaşıldığını ileri sürmüş ve teorisin altı ilkesini şöyle sıralamıştır.

Birinci ilkeye göre, siyaset, toplum gibi, insan tabiatından elde edilebilecek yasalarla yönetilebilir ve toplumu geliştirmek isteyenlerin toplum yasalarını iyi bilmeleri gerekmektedir. İkinci olarak, uluslararası politikayı anlamamanın yolu *güç* kavramıyla tanımlanan *çıkarcı* kavramını anlamaktan geçmektedir. Ancak üçüncü ilkeye göre, bu çıkar kavramı evrensel geçerliliği olan nesnel bir kategori olmakla birlikte; anlamı sabit değildir, anlamı sınırlandırılmaz, zaman ve mekâna bağlanamaz; ama politikanın özü odur. Dördüncü ilkeye göre ise, realizm, siyasi eylemlerin ahlaki yönünün farkındadır; ancak ahlaki ilkeler çoğu zaman politikanın gereklerine uymamaktadır. Zaten beşinci ilkede de belirtildiği üzere, bir ulusun eylemlerinin ahlaklılığı konusunda, her ulus kendi eylemini dünyanın ahlaki amaçları doğrultusunda kabul ettiği için dünya geneline uygulanacak ahlaki kuralların varlığını realizm kabul etmez. Son olarak ise, siyasal alan bağımsız kendi başına bir alandır (Morgenthau 2005, s. 57-62).

Morgenthau, bu tespitleri ile insan doğası bağlamında uluslararası politikanın kurallarının belirlenmesinde ve bunun, politikanın açıklanmasında ve bu politikaya yön veren çıkarların bağlayıcılığına vurgu yaparak Uİ disiplinde Siyasal Realizmin temel taşlarını oluşturmuştur. Disipline bir diğer önemli katkısı da disiplinin doğasını ve neyin, nasıl araştırılacağını belirlemesiyle disiplinin diğer araştırma alanlarından ayrı özerk kimliğini sağlamasıdır. Morgenthau'nun Siyasal Realizm'inin altı ilkesine yönelik eleştiriler de yapılmıştır. Feminist Uİ teorisyenlerinden Judith Ann Tickner "Hans Morgenthau's Principles of Political Realism: A Feminist Reformulation" (1988) makalesinde Morgenthau'nun altı ilkesini değerlendirir ve onları yeniden yazar. Feminist teori tarafından Morgenthau'ya getirilen bu eleştiriler, aynı zamanda uluslararası politika ve Uİ disiplininin doğası ile ilgili farklı bir bakış açısı sunmakta ve altı ilkeyi teori

içerisinde yeniden yazdığı için ayrıca önem arz etmektedir. Bu ilkelere göre, nesnellik, kültürel olarak tanımlanan bir öge olup, erkeklik kavramıyla ilişkilidir. İkinci olarak, ulusal çıkar kavramı, çok-boyutlu bir kavramdır. Bu kavram, ifade edilmesine göre içeriği ve anlamı değişkenlik gösterebilmektedir. Üçüncü ilkeye göre, güç, evrensel geçerliliği olan bir anlama sahip değildir. Dördüncüsü, feminist bakış açısı, ahlaki emirleri siyasi eylemden ayırmaz. Beşinci olarak, belirli ulusların ahlaki arzuları ile genel ahlak ilkeleri bir değildir. Buna karşılık feminist teori, uluslararası çatışmaların şiddetini azaltmak ve uluslararası toplum inşa etmek için temel olabilecek insan arzularındaki ortak ahlaki öğeleri araştırır. Son madde ise feministlerin siyasi alanın özerkliğinin geçerliliğini kabul etmemesidir. Çünkü özerklik, Batı kültüründe erkeklik kavramı ile ilgilidir. Çoğulcu insan kavramına dayanmayan bir dünya bakış açısı inşa etmeye yönelik disiplinler çabalar, yalnızca bir tarafı etkileyen erkeksi bakış açısını yansıtır (Tickner, 1988, s. 437-438).

Disiplindeki teorileştirme sürecinde, bir diğer çaba da Realizmin alandaki baskınlığına alternatif olma bağlamında davranışsalıcılardan gelmiştir. 1950'lerin sonlarına doğru alanda varlığını kabul ettiren davranışsalıcılar, realistlerin ortaya koyduğu teorilerin muğlak ve bilimsel olarak doğrulanabilir olmadığını ileri sürerek sadece davranışın ölçülebilir ve gözlemlenebilir olduğunu iddia etmişlerdir. Davranışsalıcıların çalışmaları genel olarak incelendiğinde bilimsel yaklaşımlarının dört ana unsur altında toplanabileceği görülür. Öncelikle davranışsalıcılar, doğa bilimlerinde olduğu gibi verilerin nicel olarak ölçülebilir bir hale getirilmesini ve araştırmanın daha az değişken ve daha fazla hipotezle yürütülmesini önermektedirler. Bu sayede toplanan veriler karşılaştırılabilir ve daha kolay genellemeler yapabilecektir. Araştırma programında daha katı bir bakış açısı öneren davranışsalıcılar, ayrıca disiplinlerarası sosyal bilim anlayışına sahiptir. Son olarak ise, davranışsalıcılar, genel, evrensel teoriler yerine kısmi teorilerin geliştirilmesini önermektedir. Bu, Uİ disiplininin ilgi alanına giren konuların fazla değişkene sahip olması ve araştırma programının daha az değişkenle yürütülmesinin bir sonucu olmakla birlikte (Şen, 2014, s. 20), muhtemelen daha tutarlı teoriler oluşturulmasını da sağlayacaktır. Sosyal Bilimlerin çalışma alanına giren konuların, ne derece sayısallaştırılabileceği ya da doğa bilimlerinin yöntemlerinin, bu alana ne kadar başarıyla uygulanabileceği ayrı bir tartışmadır.

Davranışsalıcıların evrenselden ziyade kısmi teorilere odaklanması, onların tüm uluslararası ilişkileri anlamaya yönelik genel kuramlardan (grand theory) ziyade sistemin belirli bir yönünü açıklamaya yönelik teorileri öncelediği varsayılabilir. Kısmi teoriler, özellikle özgün teori arayışında kilit rol oynayacak anahtar kavramlarda biridir. Diğer

tarafından aldığı eleştirilere rağmen davranışsalcılığın yöntembilimsel olarak yaptığı katkılar ve teorik yaklaşım açısından yazında sağladığı zenginleşme asla azımsanamaz (Şen, 2014, s. 20). Ancak ileride pozitivism – postpozitivism tartışmasında da göreceğimiz gibi, gelenekselciler ile davranışsalcılar arasındaki tartışma, teorik olmaktan ziyade yöntembilimseldir.

Ernst Haas (1958), 1951 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve 1957 tarihli Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun oluşum aşamalarını ve kurucu antlaşmalarını incelediği *The Uniting of Europe: Political, Social and Economical Forces, 1950-1957* adlı çalışmasıyla yeni işlevsalciliğin temellerini atmış, Avrupa bütünleşmesini incelemekle birlikte genel anlamda bütünleşmenin dinamiklerini ortaya koymaya ve onun teorik çerçevesini oluşturmaya çalışmıştır. Mitrany’nin fikirlerinden etkilenen Haas, çalışmasında insanlığın refahı için teknokratik bir yapılanmanın önemine işaret etmiştir (Şen, 2014, s. 20). Bütünleşme (entegrasyon) teorileri, sadece AB örneği üzerinden düşünülmeyebilir. Ancak Türkiye’de özgün bir teori arayışında AB örneği üzerinden Türkiye–AB ilişkilerini ve Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecini inceleyen ve açıklayan bir kuramın olup olmadığı ve eğer yok ise de niçin olmadığı sorulmalıdır.

1959 yılında Uluslararası Politika Teorisi Hakkında Britanya Komitesi (the British Committee on the Theory of International Politics) tarafından temelleri atılan İngiliz Okulu’nun ortaya çıkışı, disiplinin teorik gelişiminin bir diğer önemli adımı olmuştur. Okul’un oluşumunda Komite’de görev yapan Martin Wight, Charles Anthony Manning, Herbert Butterfield, Hedley Bull ve Adam Watson gibi isimler başı çekerken, bu düşünürlerin fikirleri, dünyanın farklı coğrafyalarındaki akademisyenleri de etkilemiştir. Öyle ki, Hedley Bull Avustralyalı, Charles Manning Güney Afrikalı ve Hidemi Suganami ise Japon’dur. Ahmet Nuri Yurdusev, İngiliz Okulu’nun Türkiye’deki temsilcilerindendir (Palabıyık, 2016, s. 219). Peki, bu düşünürleri birbirine bağlayan, İngiliz Okulu’nu “okul” yapan ortak zemin nedir? Buzan, İngiliz Okulu akademisyenleri üç noktada buluştuklarını belirtir: Araştırma geleneği, Uİ çalışmalarına yorumsal bakış açısı ile yaklaşma ve uluslararası teorinin normatif boyutu ile ilgili açık alaka. Richard Little ise, İngiliz Okulu’nun uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumu arasında üçlü ayrıma odaklandığına işaret eder. İngiliz Okulu’nun bu söylemi, Buzan’a (2001, s. 474) göre yanıltıcı bir şekilde, Hobbescu (ya da Makyavelci), Grotiusçu ve Kantçı gelenek olarak ifade edilmektedir. Zira Martin Wight, dünya politikasına yaklaşımı “realizm”, “rasyonalizm” ve “devrimcilik” olmak üzere üç başlıkta ifade etmiştir. Buna karşılık, Okul’un diğer bir temsilcisi olan Hedley Bull ise yaklaşımını

“Hobbescu”, “Grotiusçu” ve “Kantçı” olarak nitelemektedir (Şen 2014, s. 21). Buzan ise bu terimlerin Wight’ın formülünün sonraki kullanımlarından daha az açık olduğunu kabul eder ve bu kavramların, şu anki Okul’un takipçileri tarafından Uluslararası Sistem (Hobbescu/Makyavelci), Uluslararası Toplum (Grotiusçu) ve Dünya Toplumu (Kantçı) şeklinde ilişkilendirildiğini belirtir (2001, s. 474-475). Bu yapısıyla, birçok araştırmacının da değindiği gibi, Okul, eklektik bir yapıya sahip olup, *orta yol* bir yaklaşım sunmaktadır. Yöntembilimsel olarak, İngiliz Okulu, çoğulcu bir yöntem anlayışına sahiptir ve liberalizm-realizm arasında *orta yol*’cu bir yaklaşıma sahiptir (Buzan, 2001, s. 476). Devlet kavramını zaman ve mekândan ayırarak adeta fetişleştiren realizimi eleştiren İngiliz Okulu, devletin hangi koşullar altında ortaya çıktığı ve ne zaman nasıl değişim geçirdiğini sorgulaması sebebiyle, tarihçi bir bakış açısına da sahiptir (Palabıyık, 2016, s. 225).

1970’lerde Liberal Kurumsalcılar geliştirdikleri *kompleks karşılıklı bağımlılık* (*complex interdependence*) kavramı ile devletlerin ve uluslararası ekonomik aktörlerin ulusaşırı ekonomik yakınlaşma içine girmesinin hem gerekli hem de yararlı olduğu varsayımını temel aldılar. Adam Smith’ten Normal Angell’a kadar birçok filozof ve günümüzde küreselleşme savunucuları, bu şekildeki uluslararası ekonomik işbirliğinin evrensel refahı ve zenginliği arttıracaklarını iddia eder. Bu fikirler, mutlak ve mükemmel bir şekilde uygulamaya geçemese bile, bu konuda 20. yüzyıl boyunca bazı örnekler ortaya koyulmuştur. Hatta AB örneğinde olduğu gibi, tam anlamıyla bütünleşmiş ekonomiler de gözlenmiştir (Gözen, 2016, s. 94).

Robert Keohane ve Joseph Nye’in çalışmalarında yeniden kurgulanan karşılıklı bağımlılık, üç önemli varsayıma dayanmıştır. Öncelikle, toplumlar, çok yönlü ve çeşitli kanallarla birbirine bağlanmıştır. Bu kanallar, devletlerarası, hükümetlerarası ve ulusaşırı ilişkiler olarak düşünülebilir. Hükümetlerarası ve ulusaşırı uygulamalar, devletlerin, uyumlu davranan tek aktör olduğu yönündeki realist varsayımları yumuşatmıştır (Keohane & Nye, 2011, s. 20). Devletlerin uluslararası ilişkilerde aktör olarak baskınlığının çok uluslu şirketler gibi devlet dışı aktörlere doğru kaydığı varsayılmaktadır. İkinci olarak, devletlerarası ilişkilerin gündemi, aralarında tutarlı veya açık bir hiyerarşi olmayan çok yönlü konulardan oluşmaktadır. Konular arası hiyerarşinin olmaması ise, askerî güvenliğin devletlerarası gündemde sürekli baskın olmadığı anlamına gelmektedir (Keohane & Nye, 2011, s. 20). Bu sebeple uluslararası ilişkilerde askeri ve stratejik konulardan oluşan yüksek politika (high politics) ile ekonomi ve refah gibi konuları barındıran alçak politika (low politics) arasındaki ayrım önemini

kaybetmektedir. Son olarak ise, aynı bölge içinde veya konularda hükümetler, diğer hükümetlere karşı askeri güç kullanmazlar. Belki askeri güç, bölge dışında ya da diğer konularda önemli olabilir. Örneğin, bir ittifakın üyeleri arasında ekonomik bir konu üzerine meydana gelen bir anlaşmazlığı çözmek için askeri gücü kullanmak anlamsız olacaktır (Keohane & Nye 2011, s. 21). Dolayısıyla, askeri güç, uluslararası politikada görece önemini kaybetmeye başlamıştır (Şen, 2014, s. 22). Karşılıklı Bağımlılık Teorisinin önemi, devletlerin karşılıklı olarak bağımlı olduğu varsayımından hareketle, merkez, çevre ve yarı-çevre arasında karşılıklı bir etkileşim ilişkisi kurması, Batı ile Doğu'nun birbirinden ayrı, özerk ve ayırık olmadığını dolaylı olarak ima etmesi ve disipline farklı bir bakış açısı getirmesidir.

Çalışmalarına getirilen eleştirilere “Power and Interdependence Revisited” makalesinde cevap veren Keohane ve Nye (1987), karşılıklı bağımlılık kavramı ile Realistler ile Liberallerin endişeleri arasında bağ kurduklarını, Realizmi, Liberal Kurumsalcılık kuramına bir alternatif olarak görmek yerine her ikisini de birbirlerinin tamamlayıcıları olarak gördüklerini dile getirirler. Keohane ve Nye'a göre, hem liberalizmin hem de realizmin pek çok devlet davranışının akıllı (rasyonel) faaliyet olarak yorumlanabileceği varsayımında uzlaştıkları; buna karşılık ise, bu teorilerin daha birçok alanda birbirlerinden keskin bir biçimde farklılık gösterdikleri belirtirler (2011, s. 5). Bununla birlikte, Keohane ve Nye (2011, s. 6), realist ve liberal bakış açılarını yan yana koymaya değil, onları bütünleşik bir analizle birbirleriyle bağlantılı hale getirmeye çalıştıklarını söylemektedirler.

Joseph Nye'ı, Liberal Kurumsalcılık haricinde *yumuşak güç* (*soft power*) kavramı ile de ayrıca zikretmek gerekmektedir. Sert gücün iki örneği olan askeri ve ekonomik gücün şartları değiştirmek ve karşı tarafı ikna etmek için ödül ve cezaya dayandığını dile getiren Nye, gücü kullanmak için dolaylı bir yol olduğunu dile getirir. “Başkalarına istediğimiz şeyi istetmek” olarak tanımlanabilecek yumuşak güç ile bir ülke, dünya siyasetinde istediği sonuçları alabilir. Çünkü diğer devletler onun değerlerini takdir eder ve taklit ederek onun gibi olmak isterler. Diğerlerinin tercihlerini şekillendirecek bir biçimde siyasi gündemi belirleme yeteneğine dayanan yumuşak güç (Nye, 2016, s. 112), sert güce bir alternatif değil, onun tamamlayıcısıdır. İkisi birlikte “akıllı güç” (*smart power*) oluştururlar. Bununla birlikte sert gücün kısa vadede istenilen sonucu elde edeceği varsayılabilir ama orta ve uzun vadede yumuşak güç daha etkili olacaktır. Zira bir zamandan sonra sert gücün ters tepkiye yol açacağı, örneğin karşı devleti güç ve kapasitesini yükseltme konusunda motive edeceği söylenebilir. Bu, sert gücün önemsiz

olduğu anlamına gelmemektedir. Bu, iki gücün birlikte ve uyumlu kullanılması demektir. Bu ise bir devletin hangi durumda ve ne zaman saygı duyulan veya korkulan bir devlet olması gerektiği ile ilgilidir. Özellikle Türkiye’de Batı-dışı teori arayışlarında anahtar kelimelerden birisi kamu diplomasisi ile ilişkilendirilen yumuşak güç kavramıdır. Burada sorulması gereken soru, Türkiye’nin yumuşak gücü ne derece etkili kullandığı veya daha etkili kullanmak için kaynaklarının neler olduğudur. Bu sorunun cevabı, bize özgün bir teori ile ilgili ipuçlarını verebilir.

Latin Amerikan Bağımlılık Teorisi’ne (*Dependency Theory*) bakıldığında “bağımlılık” kavramı, Latin Amerikalı yapısalcı (*structuralist*) kuramcılar tarafından gelişmeci (*developmentalist*), modernleşmeci (*modernizationist*) ve parasal (*monetarist*) kuramlara karşı 1940’ların sonlarında öne sürülmüştür. Paul Prebisch’in öncülüğünü yaptığı bir grup iktisatçı, 1949 yılında Latin Amerika’nın sanayileşmiş ülkelerle olan ilişkilerini ilk defa bu kavram açısından değerlendirmiştir. Bu çalışmalar esnasında geliştirdikleri merkez – çevre kavramlarını da onlar iktisat sözlüğüne kazandırdılar (Ergil, 1974, s. 167). Bu teorinin varsayımlarının dünyaya yayılması ise 1948-1962 yılları arasında BM Latin Amerika Ekonomik Komisyonu’nun (ECLA) başkanlık görevini yürüten Paul Prebisch ve daha sonraları da Andre Gunder Frank’ın çalışmaları ile olmuştur. Mısırlı iktisatçı Samir Amin de her ne kadar Latin Amerika kökenli olmasa da, teorinin farklı ülkelere uygulanışını ele almasıyla bu teorinin önemli isimlerinden birisidir (Ongur & Yavçan, 2016 s. 272).

Bağımlılık teorisinin yarattığı tartışma ortamının güncelleştirdiği konular, yüzyılı aşkın bir geçmişe sahiptir. Batı Avrupa’da egemenliğini pekiştiren kapitalist üretim tarzının, çevrede var olan yapıyı ne yönde etkilediği, politik iktisatçıların sürekli gündemlerinde tuttukları bir konu olmuştur. Ancak söz konusu tartışmanın boyutlarının genişlemesi, derinleşmesi ve yaygınlaşması, özellikle bu konunun politik iktisadın ciddi uğraş alanlarından birisini oluşturması, 20. yüzyıl başlarına ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasına denk düşer ki, Melih Ersoy’a göre, bu bir rastlantı da değildir (1991, s. 23). Zira II. Dünya Savaşı sonrasında siyasi bağımsızlıklarını kazanan eski sömürge devletleri, gelişmişlik konusunda Batı dünyası ile aralarındaki sosyo-ekonomik uçurumu, iktisadi kalkınma ile kapatmayı hedeflemiş ve yol gösterici yaklaşımlara kucak açmıştır. Bunlardan birisi de Klasik Liberal Teori’nin uzantısı olan Modernleşme teorisinin tavsiyeleri idi (Ongur & Yavçan, 2016 s. 270-271). Modernleşme teorisine göre, azgelişmiş ülkeler ancak ve ancak gelişmiş ülkelerin geçtiği yolların benzerlerini takip etmeleri, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ürünlere odaklanmaları ve küresel

ölçekte serbest ticaret ilkelerine uymaları halinde istedikleri kalkınma düzeylerine yaklaşabilirlerdi. Ancak Modernleşme teorisi, bu iyimser kalkınma sürecine engel olacak *merkez-çevre ilişkileri* gibi derin yapısal faktörlerin varlığını, kapitalist ekonomik sistemi ve küreselleşme gibi uluslararası modernleşme yapısının, bu engelin tam da kendisi olacağını düşünemedi (Ongur & Yavçan, 2016 s. 271). Bağımlılık teorisi, Modernleşme teorisine ilk kapsamlı ve köktenci eleştirileri getirmiştir (Ersoy, 1991, s. 25). Bu teori uluslararası sistemi ve devletlerarası ilişkileri, merkez – çevre, küreselleşme, kapitalizm gibi kavramları irdeleyerek açıklaması ve diğer teorilerden farklı bir bakış açısı sunması açısından önemlidir. Bu açıdan Uİ disiplininin araştırma alanına iktisadi konuları da getirmiştir. Bu çalışma açısından ise, bu teorinin önemi, öncelikle merkez – çevre yaklaşımına farklı bir bakış açısı sunması, “azgelişmiş” devlet kavramını ve azgelişmiş devlet ile gelişmiş devletlerarası ilişkileri farklı bir pencereden değerlendirmesi sayılabilir. Burada sorulması gereken soru, Bağımlılık teorisinin, Türkiye gibi *gelişmekte olan* devletler ve *yarı-çevre* ülkeleri için varsayımlarının neler olduğundan ziyade, bu varsayımların temel alınarak ve Türkiye’nin de kendi deneyimlerinden hareketle özgün bir teori geliştirilip geliştirilemeyeceği ya da mevcut teoriye özgün bir katkıda bulunulup bulunamayacağıdır.

Realizm, daha önce de değinildiği gibi, Edward Carr ile birlikte Uİ disiplinde yerini almış ve Morgenthau’nun çalışmasıyla da kökleşmiştir. Bununla birlikte teori, köken olarak Thucydides, Machiavelli ve Hobbes’un eserlerine dayandırılabilceği gibi, disiplinde *Klasik Realizm*, *Neoklasik Realizm* ve *Neorealizm* olarak üçe ayrılarak incelenebilir (Ersoy, 2016). 1979’ların sonu, 1980’lerin başında Soğuk Savaş’ın şiddetlenmesi ve ABD’nin hegemonyasının ekonomik boyutunu açıklayabilme çabaları, Realizmin yeniden yorumlanarak Neorealizme dönüşmesine neden olmuştur. 1979 yılında yayımlanan *Theory of International Politics* adlı çalışmasıyla Kenneth Waltz uluslararası sistemi yapısal olarak analiz etmiş ve Neorealizmin temellerini atmıştır. Waltz, çalışmalarında güç dengesinin anarşik bir dünyada barışın ve istikrarın ön koşulu olduğunu ve çok kutuplu dünyanın iki kutuplu dünyaya göre daha tehlikeli olduğunu ileri sürmüştür (1988, s. 622).

Uluslararası anarşinin değişmez özelliklerine odaklanan Neorealizm, sistemdeki değişimi açıklama amacında olmamış (Linklater, 2012, s. 175) ve uluslararası siyasetin son birkaç binyıldır temelde pek değişime uğramadığını savunmuştur (2012, s. 195). Ancak Robert Gilpin, alternatif bir çözümleme yaparak, hegemonik yükseliş ve düşüş modeli geliştirmiştir (Donnelly, 2012, s. 61). Uluslararası politikadaki sistemik

değişimleri incelediği *War and Change in World Politics* (1981) adlı çalışmasında Gilpin, güç ve çıkar motivasyonunun devletlerin sistem içerisindeki hareket tarzlarını nasıl etkilediğini ve uluslararası politikadaki değişimleri aktörlerin güç-çıkara arayışlarının bir yansıması olarak değerlendirerek, uluslararası sistemin değişiminde devletlerin davranışlarını nasıl ortaya koyduğunu anlamaya çalışmıştır (Şen, 2014, s. 23). Ayrıca klasik realizmde düşük önemdeki konuyu (low politics), ekonomiyi de güçle ilişkilendirerek onu temel değişkenlerden biri haline getirmiştir (Şen, 2014, s. 24).

Güç ile ilgili bir diğer kavram da, bu tezin konusu gereği çalışma boyunca sık sık değinilecek olan ve Stephen Walt tarafından disipline kazandırılan “tehditler dengesi”dir. Güvenlik ikileminin getirdiği “asılsız korkular sarmalı” ile gereksiz savunma harcamaları ve güç dengesinin yarattığı aşırı silahlanma ve istikrarsızlığa karşılık, Walt’ın tehditler dengesi (Donnelly, 2012, s. 65), gücün ya da güçlünün değil, mevcut tehdidin dengelenmesini öngörür. Öyle ki, tehditler dengesi, güç dengesi kavramını yeniden yorumladığı için önemlidir. Bu kavramın Realizme bir diğer katkısı ise *Saldırmacı Neorealizm* ile *Savunmacı Neorealizm* arasındaki varsayımları yeniden değerlendirmesidir. Savunmacı ve Saldırmacı versiyonları, Neorealizmin iki uç noktası olarak değerlendirilebilir.

Savunmacı Neo-realistler, devletlerin makul bir güce sahip olmaları gerektiğini ve diğerlerine oranla fazla güç elde eden devletlerin, güç dengesini bozacaklarını ve tepki çekeceklerini ileri sürmektedirler (Şahin & Şen, 2014, s. 56). Aşırı güçlenme, daha fazla güç için silahlanma yarışına dönüşecektir. Dolayısıyla, seçim yapma şansı varsa ve devlet mevcut durumuyla yetinebiliyorsa, güç toplamak ve savaşmak mantık dışı bir davranış olacaktır. Fakat düşmanı yenmekten başka bir seçenek yoksa, devlet, halkını ve varlığını tehlikeye atma pahasına diğer devletlere karşı mücadele etmelidir (Şahin & Şen, 2014, s. 39). Saldırmacı Neo-realistler ise devletlerin, diğerlerine oranla güçlerini en üst seviyeye çıkarmaları ve gerekirse en güçlü olmaları gerektiğine dikkat çekerler. Devletler, doğaları gereği savaşa hazır askeri kapasiteye sahiptir ki, bu, birbirlerini incitmek ve yok etmek için kullanabilecekleri bir araçtır (Mearsheimer, 1994, s. 10). Diğer taraftan tehdit edildiklerinde devletlere yardım edecek merkezi bir üst otorite de yoktur. Waltz’un deyimiyle devletler kendi kendine yardım esasına göre yönetilir (Mearsheimer, 1994, s. 11). Saldırmacı Neo-realistler, güvenlik ikilemi ve güç dengesi gibi kavramların varsayımlarının aksine, güçlü olmanın zayıf devletlerin kötü emellerini engelleyeceğini ve güçlü olanları da büyük oranda caydırıp iyi geçinmeye zorlayacağını iddia ederler. Hegemon devlete karşı ise, ittifaklar kurulması yerine, bu devlete yakın olmaya

(bandwagoning) çalışacaklarını söylemektedirler. (Şahin & Şen, 2014, s. 57). Zira büyük devlete yakın olup onun peşine takılmak, onu dengelemeye karşı daha ödüllendirici ve az çaba gerektiren bir stratejidir. Ayrıca bu strateji somut ödüller vaat ederken, maliyet de hegemon devlete ait olacaktır (Waltz, 2000, s. 38). Ancak dengeleme ve yakın olma/takip etme stratejisi kısa, orta ve uzun vadede farklı sonuçlar da ortaya koyabileceği akılda tutulmalıdır. Kendi öz çıkarlarını takip eden devletler, olası çıkar çatışmalarında, yakın olma/takip etme stratejisi sekteye uğrayacağı gibi, dengeleme amacıyla yürütülen politikalar, silahlanma yarışına ve rakip devletin nükleer silahlar gibi istenmeyen silah ve teknolojilere sahip olmasına yol açabilecektir.

Güç dengesi, güçlü olan devleti dengelemekle ilgilidir ve bu durum, karşı tarafı tehdit edeceği için, güç yarışına dönüşme olasılığı vardır. Tehditler dengesi ise, mevcut tehdide karşı bir dengeleme öngörür ve tehdit dengelendiğinde, amaç-araç ilişkisi dolayısıyla, dengeleme gerçekleştiği için karşı tarafı tehdit etmeden güçlenme son bulacaktır ve muhtemel bir silahlanma yarışına mani olunabilir. Bu varsayımlar, saldırmacı ve savunmacı neo-realistler arasında var olan anlaşmazlığa olası bir çözüm sunabilir veya bir orta yol öngörülebilir. Bu tartışmanın bu çalışma için önemi, yerel deneyimden türetilen tehditler dengesi kavramının güç dengesini yeniden yorumlamış olması ve özelinde saldırmacı ve savunmacı neo-realistlerin genelinde ise realistlerin kendi varsayımlarını yeniden düzenleyerek, teoriye ve disipline özgün bir katkıda bulunmuş olmasıdır. Özgün teori arayışında muhtemel bulgular da disiplindeki mevcut kavram ve teoriler için benzer işleve sahip olabilir.

Soğuk Savaş'ın bloklar arası bir dünya savaşına dönüşmeden sonra ermesi, Neorealizmin disiplindeki baskın etkisinin sorgulanmasına ve Soğuk Savaş'ın sonunu tahmin edemediği gerekçesiyle eleştirilere uğramasına neden olmuştur. Waltz (2000), bu eleştirilere "Structural Realism after the Cold War" makalesinde cevap vermekle birlikte Soğuk Savaş'ın baskıcı ve gergin ortamının zayıfladığı 1980'li yıllardan itibaren, Realizmin benimsediği pozitivizm ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Disiplin bünyesinde başlayan Pozitivizm - Postpozitivizm tartışmasına bir sonraki bölümde ayrıca değinilecek olmakla birlikte, disiplin tarihi açısından bu yeni tartışmanın yeni teorilere kaynaklık ettiği bilinmelidir.

Disiplinde son yıllarda önem kazanan Tarihsel Sosyoloji, tarih ve sosyolojiyi, olumsuzlukla (bireysellik) bilimselliği (genelleştirme) bir araya getirmeyi amaçlayan bir alandır. Hem uzun dönemli toplumsal yapıları / biçimleri hem de bunların somut şartlarda ne şekil aldıklarını ve bunları ortaya çıkaran toplumsal güç ilişkilerini inceler. Bir başka

deyişle hem tarih hem de sosyolojiye dayanır (Yalvaç, 2016, s. 57). Tarihsel sosyolojinin disiplin için önemi, devlet, uluslararası sistem gibi, disiplinindeki bazı kavramların tarihi bir perspektiften incelemesidir.

Elbette, disiplininde yapılan çalışmalar ve geliştirilen kavram ve teoriler salt bunlar değildir. Burada belli başlılarına yer verilmekle birlikte, Uİ disiplininin genel çerçevesini görmek için *İnşacılık, Frankfurt Okulu ve Eleştirel Teori, Dünya Sistem Teorisi, Feminizm, Post-yapısalcılık, Post-Modernizm, Sömürgecilik-Sonrası (Post-Kolonyal) çalışmalar ve Yeşil Teori* gibi Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan teorileri de incelemek önemlidir. Bu teoriler ve bu teoriler bağlamında yapılan çalışmalar, bize disiplinin *büyük resmini* verecektir. Bu teorilerin bir kısmı bir sonraki alt başlıklarda tartışılacaktır.

Sonuç olarak, öncesinde daha çok hukukçular ve tarihçiler tarafından çalışılan uluslararası ilişkiler, Birinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'da yarattığı yıkım ve korku sonucunda, böyle bir yıkımın tekrar yaşanmaması için savaşların nedenlerini ve nelerin yapılabileceğini araştırmak üzere İngiltere'de Uİ kürsüsünün kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş ile birlikte ABD'nin uluslararası politikada söz sahibi olmasına da paralel olarak (Smith, 2002, s. 68; Acharya, 2017, s. 280) bu ülkede gelişmiştir. Diğer coğrafya ve ülkelerde de zamanla Uİ ve benzeri bölümler açılmasına karşılık, disiplininde yayın yapma ağırlığı düşünüldüğünde disipline Smith'in Kalevi Holsti'den aktardığı üzere 155 ülke içinde (Smith, 2002, s. 78-79) ABD ve İngiltere'nin daha çok yön verdiği gözlemlenecektir (Smith, 2002, s. 78-79). Uİ disiplininin kimlik ve çerçevesi hakkında fikir edinmek, disiplinin ne olduğu ve ne olmadığını öğrenmek için disiplin tarihine kısa bir göz atmak ve yapılan çalışmaları incelemek yerinde bir adım olacaktır. Bununla birlikte disiplinin gelişimi incelendiğinde, kavram ve teorilerin disiplin içerisinde önemli kilit rol işgâl ettikleri görülecektir. Disiplinin tarihi, disiplin içi tartışmalar, çoğunlukla kavramsal ve teorik tartışmalar etrafında şekillenmiştir. Disiplin için önemli olan teori kavramına üçüncü bölümde ayrıca değinilecek olup, bu bölümün bir sonraki başlığında disiplinindeki kavramsal ve kuramsal tartışmalara yer verilecektir.

2.2. Disiplin içi Büyük Tartışmalar

2.2.1. Geleneksel Ayrım

Uluslararası İlişkiler disiplininin kuruluşundan bu yana gelişim süreci içerisinde farklı yaklaşımlar arasında tartışmalar meydana gelmiştir. Disiplinin tarihi, “büyük

tartışmalar” adı verilen tartışmalara göre yazılmıştır. Gerçekten de bu tartışmalar Uİ disiplininin genel kabul görmüş yapı ve tarihçesini belirlemiş olup farklı şekillerde bugün de devam etmekte ve yenileri eklenmektedir. Ancak bazı akademisyenler bu tartışmalara tedbirli yaklaşmakta ve bu tartışmaların disiplinin anlaşılabilmesi için bir kolaylık sağlıyor olsa da, *ilgili dönemlerde sadece bu tartışmalar mı oldu, yoksa başkaları da var mıydı* gibi soruları bir kenarda saklı tutmaktadır. Örneğin, bu tartışmalara dikkatli yaklaşan Brian Schmidt (2013), disiplinle ilgili böyle bir doğrusal hikâye anlatılamayacağını, bu tartışmaların gerçekten olup olmadığını ifade etmenin zor olduğunu ve bu tartışmaların disipline aslında sahip olmadığı bir tutarlılık verdiğini belirtmektedir. Gerçekten de disiplinin ne olduğu kadar ne olmadığını anlayabilmek için dışlamaların, sessizliklerin, güç ve bilgi arasındaki ilişkinin de göz önünde tutulması önemlidir (Smith, 1995; Yalvaç, 2016, s. 44). Steve Smith de “the Self-Images of a Discipline: a Genealogy of International Relations Theory” başlıklı çalışmasında disiplini tanımlamak için kullanılan kategorilerin disiplinindeki kilit tartışmalar ve pozisyonların neler olduğu ile ilgili sınıflandırmalar olmakla birlikte, disiplininde neyin susturulduğu ya da neyin uygunsuz olarak ifade edildiğiyle daha fazla ilgilendiğini dile getirmiştir (1995, s. 7).

İkinci bölümün bu başlığında, Uİ disiplininin tarihi, “tartışmalı” olan bu sınıflandırma yöntemi ile verilecek olup, disiplinin kimlik ve çerçevesinin ne olduğu üzerine ikinci bir pencere açılacaktır. Ancak bu yapılırken, disiplinindeki *sessizlikler, dışlamalar* ve *uygunsuz bulunup susturulan sesler* de not edilecektir. Uİ disiplininin gelişim sürecindeki temel tartışmaları dörde ayırmak standart bir tasnif haline gelmiştir. Burada da bu sınıflandırmaya uyulacak olup (Yalvaç, 2016, s. 44), farklı yazarların farklı sınıflamalara gittiği de akılda tutulmalıdır. Bununla birlikte disiplinindeki son gelişmeler beşinci diyebileceğimiz başka bir tartışmanın başlangıcına işaret etmektedir. Yazının sonunda bu tartışmanın da temel noktalarına değinileceği gibi (Yalvaç, 2016, s. 44), bölüm sonunda Smith’in “Self-Images of a Discipline” makalesindeki kategorilendirme ve değerlendirmelerine de ayrıca yer verilecektir.

2.2.1.1. İdealizm – Realizm Tartışması

İdealizm-Realizm tartışması disiplinin ilk yıllarında (1919-1939) yer almış ve İdealistlerin aydınlanma çağının mirası olarak pozitivizme, akla ve bilime olan inançları, I. Dünya Savaşı’nın getirdiği yıkımın da etkisiyle disiplinin doğmasını sağlamıştır.

Realistler, İdealistlerin bilimsel anlayışının sistematik olmadığını ve fazla değer yüklü olduğunu, dünyanın olması gerektiği gibi değil de olduğu gibi incelenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Carr’a göre Realizm, olguların kabulü ve onların neden ve sonuçlarını inceleyerek bilimsel bir nitelik kazanabilirdi. Bilimsel alternatif ise bir büyü olarak nitelediği İdealizm idi. 1929 Ekonomik Krizi ve II. Dünya Savaşı İdealistlerin görüşlerini büyük ölçüde çürütmesine karşılık, Yalvaç’a göre (2016, s. 45). Waltz’ın Neorealizm’ine kadar (1979) realistlerin bilim anlayışlarını tam olarak ortaya koymak için ciddi bir çabaları da olmadı. Morgenthau bilime inanmış idi ama politikanın yasalarını insan doğasına içkin “nesnel yasalar” şeklinde tanımlayarak (2005, s. 58), Uİ disiplininin doğa bilimleri anlamında bir bilim olabileceğini hiçbir zaman kabul etmedi. İdealizm ve Realizm arasındaki tartışma Realizm’in zaferi ile sonuçlanmıştır denilemez. Zira hemen akabinde Liberalizm, Neoliberal Kurumsalcılık ve en sonunda da İnşacılık tarafından Realizm’e karşı güçlü eleştiriler yöneltilmiştir (Yalvaç, 2016, s. 45). Diğer taraftan, ikinci tartışmada da göreceğimiz gibi, Realizme ve onun yöntem-bilimine bir meydan okuma da Davranışsalcılardan gelecektir.

Diğer taraftan, Lucian Ashworth’e göre İdealizm – Realizm tartışmasının olduğu dönemde aslında tek değil, birden çok tartışma olmuştur. Bunlar ise kapitalizmin savaşa yol açıp açmadığı, totaliter devletlerin saldırganlığıyla nasıl baş edileceği ve ABD’de ise ittifak sistemlerinden çekinilmesinin savaştan ve ekonomik depresyondan yıkılmış bir dünyaya verilecek en doğru cevap mıdır gibi sorular üzerinedir (Ashworth, 2002, s. 34). Daha önce de belirtildiği gibi, doğrusal bir tarih anlayışı bize disiplinin tarihi hakkında bilgi verse de, disiplinindeki sessizlikleri, bahsedilmemişlikleri ve dışlanmışlıkları incelemek, disiplinin tarih, kimlik ve çerçevesi hakkında bize daha kapsamlı bir bilgi verecektir. Bundan ötürü Ashworth, İdealizm – Realizm tartışmasının yer alıp almadığının bile sorgulanması gerektiğini belirtir (Yalvaç, 2016, s. 45). Aynı şekilde Peter Wilson da “The Myth of the ‘Great Debate’” (1998) başlıklı makalesinde bu tartışmanın bir mit olup olmadığını sorgulamaktadır. Diğer yandan, Uİ çalışmalarının genel olarak Realizmin perdesi arkasında her zaman liberal olduğu ve Realist olan birçok düşünürün, özellikle iç politika konularında koyu bir liberal olduğu da ayrıca belirtilmelidir (Yalvaç, 2016, s. 45).

2.2.1.2. Gelenekselci – Davranışsalci Tartışması

Uİ disiplindeki ikinci tartışma Davranışsalci ve Gelenekselciler arasında 1960’larda ortaya çıkan disiplinin bilimselliği ile ilgili tartışmadır (Yalvaç, 2016, s. 45). Davranışsalci Okulun kilit düşünürlerinden David Easton, Davranışsalcılığı insan bilimlerinin tek bir araştırma programı çerçevesinde birleştirdiği ve insan bilgisinin gelişmesindeki bir sonraki aşama olarak görmüştür (Yalvaç, 2016, s. 46). Zira Uİ disiplininin bilimsel statüsünün geliştirilmesi için incelediği alanın, insan eylemleri gibi, gözlenebilir olması ve bu davranışların inceleme konusu yapılması gerekiyordu. Bu ise, insan eylemlerinin içe bakış yöntemiyle yorumlanmasından ziyade öngörü ve denetim yöntemleriyle açıklanabilirdi. Ancak bu şekilde insan davranışı ile çevresi arasında bilimsel yasalarla tanımlanabilecek ilişkiler saptanabilirdi ki, bunların sınanabilir olması sonunda bu tür çalışmalar, bilimsel yazına katkı olarak kabul edilebilirdi (Eralp, 2003, s. 94). Bu görüşe sahip olan Morton Kaplan ve David Singer gibi Davranışsalci Okul’un görüşlerini benimseyen düşünürler, Uİ disiplini için bilimsel araştırma yöntemleri geliştirmeye, istatistiki ve nicel yöntemler aracılığıyla uluslararası ilişkiler hakkında genel yasalar bulmaya ve düzenlilikler belirlemeye çalışırken, Hedley Bull ve onun gibi düşünen Gelenekselciler ise, kavramsal ve yorumsal yargının, sistemli veri toplanmasından daha önemli olduğunun ve dünya politikasının karmaşıklığının, olumsuzluğun rolünün ve her tarihsel ortamın biricik doğasının altını çizmişlerdir (Yalvaç, 2016, s. 46).

Davranışsalci-Gelenekselci tartışmasıyla ilgili bir diğer önemli konu, aralarındaki görünen ayrılığa rağmen, Davranışsalci ve Realist yaklaşımların birbirlerinden gerçekten ne ölçüde farklı olduklarıdır. Bu konuda John Vasquez, aslında birbirlerinden çok farklı şeyler söylüyor gibi görünmelerine karşın, davranışsalcıların aslında realist bir paradigmanın varsayımlarını benimsemiş olduğunu ve iki yaklaşım arasında özde değil de, sadece yöntemsel olarak bir farklılıktan söz edilebileceğini ileri sürmüştür. Bir başka deyişle iki okul arasındaki tartışma Realist bir teorik çerçevede yer almış ve “nasıl daha iyi araştırma yapılır” sorusu etrafında dönen ve disiplindeki bilginin çok daha tutarlı, sistematik ve birikimli olarak ilerlediği görünümü yaratan yöntemsel bir tartışma olmuştur (Yalvaç, 2016, s. 46). Bu konu ile ilgili bir diğer önemli husus ise her iki okulun da bilimsel araştırma ile ilgili benimsedikleri benzer anlayışın, yani Pozitivizmin, disiplinin gelişmesindeki temel engellerden birini de oluşturduğudur (Yalvaç, 2016, s. 46; Smith, 1995; Acharya & Buzan, 2018). Bu açıdan doğası gereği somut olgularla uğraşan

bilimin, olgular dünyasına olan bağımlılığının bilimin kendi imkânlarını da sınırlandığı varsayılabilir (Eraslan, 2020, s. 4). Coomaraswamy ve arkadaşları (2012, s. 10) ise daha ağır bir eleştiri getirerek sayılabilir ve ölçülebilir bilimin çoğu kez çizdiği sınırlarla ve kazandırdığı zihni alışkanlıklarla aslında hakiki bilginin elde edilmesini zorlaştırdığını ve hatta imkânsız hale getirdiğini belirtmektedirler.

Gelenekselcilik-Davranışsalcılık tartışması, tarihsel ve bilimsel açıklama şekillerinin birbirlerine ters olduğu yaklaşımından yola çıkmakta olup, Uİ disiplini “tarihseldir; ama bilimsel olmalıdır” anlayışını, belli olayların “tarihsel ortamıyla farklı zaman dilimlerini kapsayan genellemeler” yapma arasındaki gerilimi yansıtmaktadır (Yalvaç, 2016, s. 47). Benzer bir gerilim, dördüncü bölümde de görüleceği üzere, Türkiye’deki Uİ disiplini de belirgin olarak hissedilmektedir. Çalışmaların kuramsal mı tarihsel mi yapılacağı ile ilgili akademisyenler arasında da fikir ayrılıkları devam etmektedir (Yalım, Yantuna & Kılıç, 2014, s. 17-30). Ancak günümüz bilim felsefesi anlayışları çerçevesinde tarihsel ve bilimsel açıklamaların tamamen zıt olmadıklarını ve birbirleriyle uyushabileceği bilinmektedir. Bilimsellik ve tarihsellik arasındaki bu çelişki, günümüzde tarihsel sosyoloji yaklaşımlarının çözmekte büyük adımlar attığı bir sorundur. Buna karşılık tarih/bilim tartışması hâlâ Uİ disiplininin merkezindedir ve pozitivizme karşıt her yaklaşım bu konuyla yüzleşmek zorundadır (Yalvaç, 2016, s. 47).

Aslında bazı farklılıklara ve çelişkilere sahip olsa da tarihsel ve bilimsel yaklaşımlar, birbirlerinin eksikliklerini tamamlamaktadır. Kuramsız bir Uİ disiplini düşünölemeyeceği gibi, tarihsellik de disipline derinlik ve tutarlılık katmaktadır. Örneğin, tarih, Realizm/Neorealizm gibi pozitivist teorilerin eksikliklerini tamamlayarak, bunları daha anlamlı ve kendi içerisinde tutarlı kılabilir. Başka bir örnek olarak İnşacılık ve İngiliz Okulu gösterilebilir. Her iki teorinin de ontolojik olarak devlet merkezli olması ve uluslararası sistem/toplum gibi kavramları verili ve değişmez olarak kabul etmek yerine, *sosyal* (İnşacılık) ve *tarihsel* (İngiliz Okulu) bir bağlam içinde almaları, bu iki teorinin önemli benzerlikleri arasındadır (Palabıyık, 2016, s. 243). Christian Reus Smit ve Barry Buzan, bu iki teorinin bu benzerliklerine ve birbirlerinden öğreneceklerine odaklanmalarının iki teori için daha yararlı olacağı kanaatinde dirler. Bu açıdan Reus Smit, İngiliz Okulu’nun daha sosyolojik, İnşacılığın ise daha normatif olmaları gerektiğini önerir (Palabıyık, 2016, s. 244). İnşacılığın biraz normatif olmasının yanısıra, İngiliz Okulu’nun yukarıda bahsedilen tarihsel tarafından da yararlanması ve kavram ve bulgularını tarihsel bakış açısıyla, hatta tarihsel sosyolojinin penceresinden ele alması,

kurama artı değer katacaktır. Dolayısıyla, kuram ve tarih içerisindeki gerilim, devam etmekle birlikte, disiplinin kendisi kuramsız da tarihsiz de olamaz.

2.2.1.3. Paradigmalar Arası Tartışması

Uluslararası İlişkiler disiplininde *paradigmalar arası* adı verilen tartışma, Thomas Kuhn'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı eserinde ileri sürdüğü bilimsel gelişme modeli ve paradigma kavramının disiplininin teorik gelişmesine uygulanmasıyla başlamıştır (Yalvaç, 2016, s. 47). Bilimsel çalışmaların *normal bilim (normal science)*, *kriz dönemleri (period of anomaly)* ve *bilimsel devrim (scientific revolution)* gibi üç aşamada gerçekleştiğini iddia eden Kuhn (Şahin & Şen, 2014, s. 10), bilimsel bilginin pozitivistlerin düşündüğü gibi doğrusal bir şekilde birikip ilerlemediğini ve gelişme sürecinde dönemseller olarak krize uğrayıp yeniden inşa edildiğini ileri sürer. Kuhn'a göre bilimsel ilerleme normal bilim ve devrimci dönemler olmak üzere iki aşamadan geçer. Paradigma kavramını normal bilim dönemlerinde her disiplinde hâkim olan bilimsel görüşü ifade etmek üzere kullanan Kuhn'a göre, normal bilim dönemlerinde bilim insanları belli standartlar etrafında birleşen epistemik bir topluluk oluşturur. Bilimsel devrimler ise, yeni bir paradigmanın kısmen veya tamamen eskisinin yerine geçmesidir. Bilimsel devrim dönemlerinde bir teorinin taraftarları ön plana geçmek ve diğer bilimsel çalışmalara hâkim olma mücadelesi verirler. Kuhn, bilimsel devrimlerin yeni bir paradigmanın hâkimiyeti ile sonuçlandığını ancak paradigmalar arasında bir seçim yapmanın mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Bu nedenle Kuhn'a göre bir paradigmanın diğerini eleştirmesi imkânsızdı. Çünkü her paradigmanın taraftarı farklı dünyalarda yaşıyordu (Yalvaç, 2016, s. 47). Kuhn'un *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* çalışması, Viyana Çerçevesi'nin bilim anlayışına (Güzel, 2013, s. 163) ve özellikle pozitivistlik ve onun temel varsayımlarına (Sönmez, 2013, s. 188) doğrudan bir meydan okumadır.

Uİ disiplininde ise, 1970'lerde paradigmalar arası tartışma olabileceği fikri, disiplinin teorisyenleri tarafından benimsenmiş (Yalvaç, 2016, s. 48) ve özellikle pozitivist epistemoloji içerisindeki farklı yaklaşımların çıkış sürecini açıklamak amacıyla kullanılmıştır (Şahin & Şen, 2014, s. 10). Michael Banks, disiplinindeki teorik tartışmaların 1980'li yıllardaki durumunu tanımlarken, disiplini farklı paradigmalar açısından incelemiştir (Yalvaç, 2016, s. 48), Arend Lijphart (1974, s. 42-49) ise disiplinindeki büyük tartışmaları, farklı paradigmalar arasındaki ilişkiler açısından değerlendirmiştir. Paradigmalar arası tartışmanın temel tezi 1980'lerde Realizm'in yanında *Pluralizm* ve

Yapısalcılık gibi iki ayrı paradigmanın daha yer aldığı fikridir. Realizm devletlerarası ilişkileri, *Pluralizm* devlet dışı aktörleri, *Yapısalcılık* ise o günlerde gelişmekte olan bağımlılık teorileri çerçevesinde devletlerarası eşitsiz ilişkileri inceliyordu. Buna göre Uİ disiplinin üç ayrı yönünü inceleyen *üç ayrı paradigma* olduğu varsayılıyordu. Fakat ilginç bir şekilde bu varsayım, realizmi devletler sisteminin incelenmesinde başat teori olarak bırakıyordu. Buradaki ironi, her paradigmanın gerçeğin belli bir yönünü incelemesine ve paradigmalar arasında bir seçim yapılamamasına karşın, realizmin, devlet davranışlarının incelenmesinde en geçerli görüş olarak nasıl ortaya çıktığıdır. Zira Kuhn'a göre paradigmalar arasından birini diğerine tercih etmek olanaksız görünmektedir. Bununla ilgili Stefano Guizzini'nin yorumu önemlidir. Guzzini, Kuhn'un paradigma kavramının realistler ve diğer okulların kendilerini korudukları birer *koruyucu kalkan* haline dönüştüğünü ifade etmiştir (Yalvaç, 2016, s. 48).

Kuhn'un paradigma çalışmasının Uİ disiplinine uygulanıp uygulanmayacağı ise ayrı bir tartışmadır. Bu konuda Smith (1995, s. 15), Kuhn'un bilimsel ilerleme fikrinin kendisine bilim felsefesi içerisinden hararetle karşı konulmasına rağmen, Uİ disiplininin "paradigma" kavramını, uluslararası kuramda kullanımının ondan sorunsuzmuş gibi bahsetmesine değinir. Smith'in (1995, s. 15) ayrıca Margaret Masterman'dan aktardığı üzere, Kuhn, bu kavramı yirmi bir değişik anlamda kullanmaktadır. Kuhn'un çalışmalarının kullanılmasının yaratacağı bir diğer sorun da onun bu çalışmasının "protobilimlere", sanat ve sosyal bilimlere değil, yalnızca "olgun" (mature) bilimlere uygulanabilir olmasıdır. Üçüncü bir sorun ise, Kuhn'un rölativist olup olmadığı ile ilgilidir. Kuhn'un rölativist olduğunu ima etmek ile paradigmaların kendisine karşı test edileceği bir gerçek olduğu için rölativist olmadığını savunmak arasında ince bir çizgide yürüdüğü de varsayılabilir ki, bu, Kuhn'un "gerçeklik" kavramından ne anladığı ile ilgilidir. Zira herhangi bir sosyal bilim ya da herhangi bir bilim uygulamasında sahip olduğundan daha çok Uİ disiplini etkileyen paradigma kavramı, burada kilit başka bir sorunu da gündeme getirecektir. (Smith, 2015, s. 15). Doğa bilimlerinde bu konuyla ilgilenmenin yaratacağı sorunlar ne olursa olsun, "gerçeklik" kavramının niteliksel olarak farklı açılardan görülebileceği Uİ kuramında, bunun daha köklü sorunlara yol açacağı açıktır. Gerçeklik, bilim insanları için bir sorun ise, örneğin aile, toplum ya da erkeklik gibi, toplumsal olarak inşa edilmiş bir gerçeklik kavramı ilave etmenin tartışmaya nasıl bir etkisi olacağı üzerine düşünülmelidir. Bizim kuramlarımız, gerçekliği başka şekillerde görse bile, eğer Kuhn, bir gerçeklik kavramına başvurarak göreceliliğin önüne

geçilebileceğine inanıyorsa, kuramlarımızın kendilerinin o “gerçekliğin” kurucuları olduğu bir gerçeklik ile uğraşmak çok daha sorunlu olacaktır (Smith, 2015, s. 16).

Yukarıda bahsedilen sorunlara ek olarak, disiplinin Kuhn’un çalışmasına göre düzenlemenin başka sorunlar getireceği de açıktır. Bunlardan birincisi, Kuhn’un çalışmasının, süreci, daha keskin hale getirmesidir. Bu anlamda bir o kadar cazip ama aynı zamanda yanıltıcı olabilen disiplin kronolojisi düşünüldüğünde, disiplinin “büyük tartışmalar” boyunca, vites değiştiren bir araba misali, böylesine zahmetsizce hareket etmemiştir. Böyle bir düşünüş tarzı, rakip yorumlar arasındaki tartışmaları ve çatışmayı susturarak madalyayı baskın olan sese verecektir. Ayrıca disiplinin zahmetsizce ilerlediği görüşü, belli teori ve kalıpların bir bütün içinde sunulmasına sebebiyet de verebilir. Hâlbuki bunlar, paradigmalar kadar birleşmiş olmaktan uzak olabilirler. Örneğin, İdealizm ya da Realizm, geniş bir kuramsal pozisyon çeşitliliğine sahip olup, ortak bir görüş, varsayım kutusuna sığmaya zorlanamaz ki, böyle bir çaba, çeşitlilik ve karmaşıklık küçümsemiş olacaktır (Smith, 2015, 16). Sosyal dünyanın teorileri, sosyal dünyanın kendisi gibi karmaşıktır. Araştırma ve analizi kolaylaştırmak için, konu sınırlandırılmasına gidilse, değişkenler mümkün mertebe az tutulsa ve konu, iyi tanımlanmış birkaç taneyle sınırlı kavram ve kavramsallaştırmalar etrafında oluşturulsa da, açıklanmak istenilen konuyu tam anlamıyla bize vermeyecek; bazı eksiklikler, göz ardı edilen noktalar aynı konuya dair farklı açıklamalar ve yorumlar mevcut olacaktır. Bu durum, yukarıda bahsedilen bütünleşmeyi engelleyeceği gibi, Uİ disiplininde de gözlemlendiği üzere, aynı konuda farklı yorumlar yapan teoriler ortaya çıkaracaktır. Özgün teoriler de bunlardan biri olacaktır. Dolayısıyla teorilerin aynı konuda farklı şeyler söylüyor olması ya da birbirini eleştirmesi anormal bir durum olmayıp, sosyal dünyanın doğal dünyaya kıyasla karmaşık yapısından iler gelmektedir.

Muhtemelen bu durumun farkında olan Kuhn, toplum bilimlerinin paradigma öncesi bir aşamada olduğunu ve bu nedenle de bu kriterlerin sosyal bilimlere uygulanamayacağını ifade eder. Buna karşın, görüşlerinin Uİ’deki etkisi kendisinin toplumbilimlere ilişkin görüşlerinin çok ötesinde olmuştur (Yalvaç, 2016, s.49).

Kuhn’un paradigma şablonunun Uİ disiplininde kullanılmasıyla ilgili eleştiri ve yorumlar saklı kalmak üzere bu görüşler, bazı açılardan olumlu olarak da değerlendirilebilir. Kuhn, çalışmasıyla mantıksal pozitivistler tarafından savunulan ve teorinin ampirik gözlemlerle uyumuyor diye “yanlışlanması” fikrini de eleştirmiş ve bir teorinin gözlemlerimize uymuyor diye değil, başka bir teori daha anlamlı bir dünya vizyonu sunduğu için geçersiz olduğunu dile getirmiştir (Yalvaç, 2016, s. 48). Dolayısıyla

Uİ’de bir teorinin akademinin çoğunluğu tarafından kabulü, diğer teorilerin geçersiz olduğu anlamına gelmez. Bu, disiplinde niçin birbirinden farklı, yer yer birbirine zıt ve birbirini eleştiren çok sayıda teoriler olduğunu açıklayabilir. Öyle ki, her teori, uluslararası politikanın bütününün belli bir yönünü veya bu bütünün daha dar bir kısmını açıklamakta olup, hiçbirisi herkesçe kabul edilen ve bir diğerini geçersiz kılan bir dünya vizyonu sunamamaktadır. Diğer taraftan teorilerde, “doğrulama” metodu yanında “yanlışlama” metodunun da birlikte kullanımı bilimsel araştırmayı daha verimini kılacaktır.

Kuhn’un çalışmasının başka bir olumlu tarafı ise, bilimsel devrim fikrinin muhafazakâr sonuçları sebebiyle pozitivistlerin araştırma gündemini güncellemeye itmesi gösterilebilir. Buna göre, Imre Lakatos’un bilimsel araştırma programları fikrine dönen pozitivistler, bilimsel birikimin nasıl sağlanacağı konusunda yine pozitivist bilim felsefesi çerçevesinde kendilerine farklı yollar aramışlardır (Yalvaç, 2016, s. 48). Pozitivizm içerisinde de kalsalar, pozitivistlerin yeni arayışlar içerisine girmeleri disiplin için olumlu olarak görülebilir.

Diğer taraftan Kuhn’un “paradigma” çalışmasının disiplinin metodolojik tartışmalarına uygulanıp uygulanamayacağı sorgulanabilir. Cemal Güzel’in Kuhn’dan aktardıkları burada ilginç olabilir. Güzel, ortaya çıkan bir paradigmanın belli bir bilim dalında uygulama yapan çevrenin yapısını nasıl etkilediği sorusuna yönelik, böyle bir paradigma karşısında bilim insanlarının üç farklı şekilde davranacaklarını varsayar. Paradigma, bilginleri kendisine çekeceğinden dolayı ilk seçenek muhtemelen paradigmaya bağlanmak ve çalışmaları buna göre devam etmek olacaktır. Paradigmaya bağlanmayanlar, yani çalışmalarını bu yeni tanıma uydurmayanlar veya uydurmak istemeyenler, yola ya tek başlarına devam ederler ya da başka bir çevreye bağlanırlar. Eski görüşlere bağlılıklarını sürdürdükleri ve yeni paradigmanın daha katı tanımına uydurmadıkları için bunların çalışmaları görmezden gelinir ve bir süre sonra da silinip unutulur. Bu da üçüncü aşamaya işaret eder ki, bu da yok olmaktır (Güzel, 2013, s. 165). Buna göre, gelenekselciliğe karşı davranışsalcılığın bir paradigma olarak sayılıp sayılamayacağı, ayrıca postpozitivist kalkışmanın da pozitivist paradigmaya karşı girişilen ama pozitivizmin disiplinindeki baskınlığı düşünüldüğünde, başarılı olamayan bir bilimsel devrim olarak yorumlanıp yorumlanamayacağı sorulabilir. Burada dikkat çeken durum ise yukarıdaki “çalışmalarını bu yeni paradigmanın daha katı tanımına uydurmadıkları için bunların görmezden gelineceği” ifadesidir ki, bu da Smith (2015) ve

Yalvaç'ın (2016, s. 44) da dikkat çektiği üzere disiplindeki baskın sesler karşısında, bazı seslerin susturulduğuna ve bazı çalışmaların görmezden gelindiğine işaret etmektedir.

2.2.1.4. Pozitivizm – Postpozitivizm Tartışması

Uİ disiplinde en uzun devam eden tartışmalardan birisi de *Pozitivizm – Postpozitivizm* tartışması olmuştur. Öyle ki bu tartışmanın bugün hâlâ farklı şekillerde devam ettiği ileri sürülebilir. Brian Schmidt gibi yazarlar Pozitivizm – Postpozitivizm tartışmasını üçüncü tartışma olarak nitelerken, Ole Weaver'a göre ise bu, dördüncü tartışmadır (Yalvaç, 2016, s. 49). Ray Maghroori ve Bennett Ramberg (Maghroori & Ramberg, 1982) de devlet merkezli realistler ile uluslarüstücüler arasında üçüncü bir tartışma⁵ tespit ederler. Buna karşılık Yosuf Lapid (1989, s. 237), üçüncü tartışmayı, pozitivizm ile onun merkezi varsayımlarına karşı meydan okuyan görüşlerin bir toplamı olarak postpozitivizm arasındaki tartışma olarak tanımlar. Disiplindeki bu tartışmalarla ilgili yorum ve eleştiriler ile disiplindeki sessizlikler ve dışlanmış düşünceler saklı kalmak üzere, ben de, Ole Weaver gibi, pozitivizm – postpozitivizm tartışmasını dördüncü tartışma olarak sayılacağı kanaatindeyim. Bu durumda neorealizm ile neoliberalizm arasındaki tartışma, üçüncü tartışma olarak sayılmaktadır. Tahminimce yukarıdaki isimler de benim gibi, paradigmlar arası tartışmayı bu sıralamaya dâhil etmemişlerdir.

1980'lerin ortalarında başlayan bu tartışma, aslında International Studies Association'ın (ISA) 1988'deki toplantısında Robert Keohane'nin *Rasyonalistler* ve *Düşünselciler* (*Reflectivistler*) arasında yaptığı ayrıma dayanır. Bu dönemde aynı ölçüde etkili olmuş başka bir sınıflandırma da Martin Hollis ve Smith'in Max Weber'den yola çıkarak yaptığı *açıklama* (*Erklären*) ve *anlama* (*Verstehen*) arasındaki ayrımdır. Hollis ve Smith'e göre *açıklayıcı teoriler*, genel nedenlerin belirlenmesi ve bilimsel yöntemlerin takip edilmesi açısından doğa bilimlerini takip ederken, *anlamaya* ağırlık veren teoriler de aktörlerin benimsediği anlamlar, dil, gerekçeler ve inançlar gibi öğeler en önemli ontolojik unsurlar olarak kabul edilir. Hollis ve Smith'in disiplindeki meta-teorik dönüşü başlatan çalışması, *açıklama* ve *anlama* arasında yaptıkları ayrım, tek bir hakikat anlayışına odaklanmış pozitivist bir bilim anlayışının dışında da Uİ disiplininin farklı şekillerde incelenebileceğini göstermektedir (Yalvaç, 2016, s. 49).

Keohane, Rasyonalistler ve Düşünselciler arasında yapmış olduğu ayrımda, ana akım teorilerden olan ve aynı varsayımları paylaştığına inandığı Neorealizm ve

⁵ Neorealizm ile Neoliberalizm arasındaki neo-neo tartışması. Bu tartışma bu bölümde incelenecektir.

Neoliberalizmi *Rasyonalist* olarak nitelendirmiş ve bunların karşısına da *Düşünselci* yaklaşımları koymuştur. Rasyonalist kavramını rasyonel seçim (rational choice) teorilerinden ödünç alan Keohane'ye göre, rasyonel seçim teorisi faydalarını maksimize eden kişilerin çıkarlarından ve nasıl davrandığından yola çıkarak insan davranışına ilişkin öngörülerde bulunmayı amaçlar. Keohane, bu varsayımın devletlerin davranışlarıyla ilgili genellemeler ve öngörüler sağlayacağını ve bilgi üretimi açısından basit ama önemli bir varsayım olduğunu belirtmiştir. Eylemlerin temelinde yatan anlamlara, gerekçelere ve aktörlerin inançlarına odaklanan Düşünselci ya da Yorumsamacı (Hermenötik) açıklamalar ise, söylemsel ve tarihsel yöntemleri kullanır. Keohane, Lakatos'a atıfta bulunarak reflektivist teorilerin bir araştırma programı geliştirememiş olduklarını ve dolayısıyla da rasyonalist teorilere gerçek bir alternatif oluşturadıklarını iddia eder (Yalvaç, 2016, s. 49-50).

Bir başka iddiaya göre ise rasyonalistler, maddi unsurlara, nedenselliğe ve bilime ağırlık verirken, postpozitivistler, gerçeği bir dil oyununa, söyleme ya da teorilerimize indirgerler. Postpozitivist yaklaşımlar, bilgiyi göreceleştirmekte, bir nesneyle olan ilişkisini koparmakta ya da nesneleri tamamen reddetmektedir (Yalvaç, 2016, s. 49-50). Aslında pozitivistleri “bilime ağırlık veren”, postpozitivistleri de “gerçeği bir dil oyununa, söyleme ya da teorilerimize indirgeyerek bilgiyi göreceleştiren” şeklinde nitelemenin ne kadar doğru bir kullanım olduğu tartışılır. Diğer taraftan postpozitivist teorilerin hangisinin veya hangilerinin bilgiyi göreceleştirdiği ve bu durumun bu gruba giren tüm teoriler için geçerli olup olmadığı sorulabilir. Benzer bir eleştiri de pozitivist bilimi belli bir kalıba sokarak, bu kaba girmeyen çalışmaları bilim dışı ya da disiplin dışı sayması, görmezden gelmesi ya da yok saymasıdır. Postmodernizm ile ilgili olarak da Steve Smith'in (1997) Øyvind Østerud'a cevap verdiği makalesinde değindiği üzere, öncelikle tüm postmodernist yazarları tek bir başlık altında değerlendirmek hatalara yol açabilir. İkinci olarak Postmodernistler, sosyal bilimlerin diğer alanlarında yapılan çalışmalar ile siyaset ve sosyal teori arasında bağ kurmakta olup, çalışmaları, disiplinin dışında tutulan kimlik, etik, ırk, ekonomi, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet gibi kavramlarına odaklanmaktadır. Üçüncü olarak, postmodernistler, uluslararası teoride sağduyu sayılan öğeleri sergileyerek disipline büyük bir katkı yapabilirler. Örneğin, UI disiplindeki güç-bilgi ilişkilerini ve disiplindeki çeşitli teorilerin arkasında yatan güç ilişkilerini açıklayabilir. Bu yüzden bu tartışmanın teoriden ziyade epistemolojik olduğu da göz önüne alınarak, analiz ve değerlendirmelerin dikkatli yapılması önemlidir.

Pozitivizm – Postpozitivizm ayrımına ilişkin en dikkati çeken husus ise, yukarıda da kısaca değinildiği gibi, bütün nedensel açıklamaların bir biçimde pozitivizme indirgenmesidir. Bu durum pozitivist olmamanın, bilimsel olmamak şeklinde yorumlanmasına yol açmaktadır. Ancak bilim felsefesi açısından bakılınca postpozitivizm ifadesi mutlaka bilimsel anlayışa karşı olmak anlamına gelmemektedir. Zira beşinci tartışmada göreceğimiz üzere *Eleştirel Realizm (Bilimsel Realizm)* toplum bilimlerinin bilimsel incelenmesinin mümkün olduğunu ileri sürer ancak pozitivist bilim anlayışına karşıdır. Bu da göstermektedir ki, *pozitivist* olmayan ancak *bilimsel* olan bir Uİ disiplini olanaklıdır (Yalvaç, 2016, s. 51).

Pozitivizm ve postpozitivizm ayrımıyla ilgili başka sorunlar daha mevcuttur. Smith’e göre, pozitivizm, ampirist bir epistemolojiye sahipse, o zaman Rasyonalizm’e pozitivist demek doğru olmayacaktır. Çünkü Rasyonalizm ve ampirizm, epistemolojik olarak tamamen birbirinin zıddıdır (Yalvaç, 2016, s. 50). Konu, bilginin kaynağının ne olduğu ve doğru bilgiye nasıl ulaşılabileceği ile ilgilidir. Duyular ile mi, akıl ile mi? Bugünkü çalışmalar, yöntemsel olarak salt akla veya salt duyulara dayanmasa bile (Özlem, 2019, s. 38-45), Smith’in tespiti burada doğrudur. Bilginin kaynağı ve bilgiye nasıl ulaşılabileceği konusunda rasyonalizm ve ampirizm farklı ve birbirlerine zıt varsayımlar ileri sürerler.

Colin Wight’ın (2013, s. 41) belirttiği gibi, Bilim = Pozitivizm şeklinde düşünülüyorsa, bu, daha önce de değinildiği gibi, postpozitivist görüşlerin bilime karşı olduğu anlamına gelecektir. Bu nedenle buradaki kavram kargaşasına dikkatli yaklaşmak gerekmektedir (Yalvaç, 2016, s. 51). Daha da önemlisi Batı dışındaki, *çevre* ve *yarı-çevre* ülkelerde Uİ disiplini bünyesinde yapılan çalışmalar, bu şablona uymadığı gerekçesiyle bilim dışı sayılacak ve dikkate değer bulunmayacaktır.

2.2.1.5. Beşinci Tartışma: Eleştirel Realizm (Bilimsel Realizm)

UI disiplininde Postpozitivist gelişmelerin nasıl isimlendirileceği henüz yeni başlayan bir tartışma olup, Kurki ve Wight (2013, s. 24), bu yeni dönem için “pozitivizmin ötesi” ifadesini kullanmışlardır. Postpozitivist yeni bir bilim felsefesi anlayışının gündeme gelmesiyle disiplinde beşinci bir tartışmanın yeşermekte olduğunu ileri süren Emilian Kavalski’ye göre, beşinci tartışmanın özü, Kavalski⁶’nin makalesinin adı olan ve John Ruggie’nin ifadesiyle Uİ disiplininin “Derin Newton’cu uykusundan

⁶ Detaylı bilgi için, bkz. E. Kavalski (2012). “Waking IR up from its ‘Deep Newtonian Slumber’”. *Millennium: Journal of International Studies*, 41(1), sf. 137-150

uyanması”dır. Buradaki disiplinin “derin uykusu” tabiri ile pozitivistliğe atıfta bulunulmuş, pozitivist teorilerin yanı sıra postpozitivist teorilerin de bilimselliğinin ve nesnelliğinin yeniden ama çok farklı bir şekilde sorguladıklarına işaret edilmiştir. Ufî disiplinindeki söz edilen bu beşinci tartışmanın adı, *Bilimsel Realizm* olup, sorguladığı olgu ise, toplumun işleyişini düzenli ve önceden öngörülebilir sonuçları olan bir tür hesap makinesine benzeten pozitivist bilim anlayışının kendisidir (Yalvaç 2016, s. 53).

Eleştirel Realizm, pozitivist olmayan ancak yine de bilimsel olan bir teori sunarak disiplinindeki pozitivistlik-postpozitivistlik tartışmasına yeni bir bakış açısı getirmektedir. Pozitivistliğin mutlak bir temele dayanan bilim anlayışına karşı olan Eleştirel Realizm, postpozitivist yaklaşımların anlayışını da aşmayı amaçlamaktadır. Çünkü iki yaklaşım da *insan merkezli* (antroposentrik) olup, gerçeğin temelini “insan” unsuruna dayandırmaktadırlar. Yani bilginin kaynağını ve bilgiye nasıl ulaşılacağı konusunu “insan” merkezli olarak ele alırlar. Örneğin; Pozitivistlere göre gerçek, duyular tarafından tanımlanırken, çoğu postpozitivist için ise öznel bir nitelik taşır ve dil/söylem aracılığıyla tanımlanır. Bilimsel Realizmin temel ilkesi ise, insan düşüncesinin dışında yapılmış, derinliği ve katmanları olan bir “gerçeklik” olduğu ve bilimin amacının bu gerçekliği araştırmak olduğudur (Yalvaç, 2016, s. 51). Diğer bir ifadeyle, bilimsel realizm, pozitivistlik ve postpozitivistliğin insan odaklı duruşuna karşılık, insan zihni, duyuları, dil ve söyleminden ayrı, “insan”dan bağımsız bir gerçeklik varsayar. Bu biraz şuna benzetilebilir: Yerçekimi, kuduz aşısı, dünyanın güneş etrafında döndüğü bilgisi ya da Plüton gezegeni, keşfedildiği için var olmadı. Böyle bir gerçeklik, bir bilgi, bir oluşum *insandan ayrı* zaten orada vardı. Sadece keşfedilmeyi beklemekteydiler.

Bilimsel Realizm felsefesinin en önemli temsilcisi Roy Bhaskar, Bilimsel Realizm anlayışını kanıtlamak üzere bilim insanlarının pratikte nasıl bilimsel deneyler yaptıklarından yola çıkar. Immanuel Kant’ın deneyüstü (transandantal) idealizmi, bilginin mümkün olması için aklımızın nasıl olması gerektiğini sorarken, Bhaskar’ın deneyüstü idealizmi ise bilginin mümkün olabilmesi için dünyanın nasıl olması gerektiğini sorar. Bu şekilde bilimsel tartışmaların odak noktasını epistemolojiden ontolojiye, idealist bir felsefeden realist bir felsefeye kaydırır (Yalvaç, 2016, s. 54).

Daha önce de değinildiği üzere disiplin içi tartışmaların bir kısmı teorik planda meydana gelirken, bir kısmı daha çok bilim felsefesi ekseninde olmaktadır. Bir teorinin neyi araştıracağı (ontolojisi), nasıl bilgi edineceği (epistemolojisi) ve bu bilgiyi hangi yöntemlerle elde edineceği (metodolojisi) ile ilgili genel bir bakış açısı sunduğu düşünülürse, bu önceki varsayım çok yanlış olmadığı gibi disiplinindeki diğer tartışmalara

genelleştirilebilir. Dolayısıyla, disiplin tarihine baktığımızda, idealistler ile realistler, gelenekselciler ile davranışsalcılar, pozitivistler ve postpozitivistler, düşünselciler ve rasyonalistler arasındaki tartışmanın özünün UI disiplininin *bilimsel niteliği* ile ilgili olduğu görülecektir. Disiplinin bilimsel niteliğinin doğa bilimleri anlamında *pozitivist* olup olmayacağı tartışması bir kenara, bu duruma tepki olarak pozitivistliğe *alternatif bilim* anlayışlarından ziyade postmodernizm, postyapısalcılık, kompleksite teorisi gibi anti bilim denilebilecek yaklaşımlar gündeme gelmiştir (Yalvaç, 2016, s. 54).

Alternatif bir bilim anlayışı ile gelen Bhaskar'a göre ise bilimin temelini oluşturan şeyler, pozitivistliğin öngördüğü gibi gözle görülmeseler de bilim insanları onların var olduklarına inandıkları için onlarla ilgilenirler (Yalvaç, 2016, s. 54). Zira bilim insanları, gördükleri bir gerçeklikten hareket etmek yerine bir gerçekliği varsayarak, buna inanarak hareket ederler. Daha önce de değinildiği gibi, insandan ayrı bir gerçeklik varsayan Bilimsel Realizm için, bilgi ya da buluş, var olduğuna inanılan bu gerçekliğin içindedir. Dolayısıyla asıl soru, bir gerçeklik var mıdır değil, nasıl bir gerçeklik vardır sorusudur. Bhaskar'a göre, her epistemoloji belirli nedenlerle bir ontoloji varsayar. Diğer bir ifadeyle bütün felsefeler bir "gerçeklik" öngörür ve bu gerçeklik temeli üzerinden çalışmalarını yürütür. Gerçeğin bilgisiyle gerçeğin kendisi farklı olacağı için (Yalvaç, 2016, s. 55), bilim, Arşimed'in kaldıraç örneğindeki destek noktası gibi bir temel varsaymadan gerçeği, derinlemesine analiz ettiği takdirde (ya da bu destek noktasının kendisinin de sorgulanması suretiyle) bilimsel uğraş ve pratiğe bir anlam verebilir. Bu nedenle Bilimsel Realizm anlamında bilim, duyum ve deneyimlerimizi mümkün kılan ya da öngörünürdeki fenomenleri üreten mekanizmaların ortaya çıkarılması ve bunlar arasındaki güçlerin belirlenmesi işidir (Yalvaç, 2016, s. 55).

Bir toplumdaki gidişat ve birtakım olaylarda töreyi ya da sistemi suçlamak, çıkar ve arzuları insan doğasına atfetmek, devletlerarası çatışmaları anarşiye yüklemek gibi varsayımlar belirli açılardan bize mantıklı gelebilir veya bazı sorularımıza cevap olabilir. Ancak asıl soru, bunların arkasında hangi gerçekliğin olduğu ve nasıl bir sürecin işlediği sorusudur. Örneğin, uluslararası politikada savaşların bir araç olarak kullanılmasının bir nedeni olarak belki anarşi gösterilebilir. Ancak Avrupa'daki anarşi ile Afrika ya da Ortadoğu'daki anarşi arasındaki nitelik farkından dolayı, bu sefer de *anarşinin göreceliliği* tartışmaya açılır. Sonuçta anarşi, Alexander Wendt'in deyimi ile devletlerin ondan ne anladığıdır (1992). Aynısı İran ve Kuzey Kore'nin nükleer silahlara sahip olmaması için mücadele veren ABD'nin, İngiltere veya Fransa'nın nükleer silahlara sahip olması durumundan rahatsız olmaması gibi başka bir örnek için de söylenebilir. Normatif

olmaktan çekinsek ve bilimin sınırlarının dışına çıkmak istemsek de *nedir* sorusunun yanında *nasıldır* sorusunu da sormak, bazen çok daha önemli olabilmektedir.

Olgular ve olaylar göründükleri gibi olmayıp, derinlemesine incelendiğinde ortaya çıkacak başka anlamlar barındırabilir. Yukarıdaki anarşi, savaş ve nükleer silah/tehdit algısı örneklerinde de görüldüğü üzere, bir olay ve olgunun ona atfedilen anlamı ya da bilgisi dışında başka anlamları mevcut olabilir. Bu yüzden Eleştirel Realizm’de toplumsal dünya, karmaşık ve katmanlı açık bir sistem olarak düşünülür. Bu nedenle Eleştirel Realizm için göreceli bir bilgi anlayışı olduğu söylenebilir. Ancak bu durum, teoriler arasında bir tercih yapılamayacağı anlamına gelmemektedir. Çünkü teoriler birbirine eşit değildir. Zira biz bilmesek de bazı teoriler, diğerlerine nazaran gerçekliği daha iyi tanımlarlar. Bu anlamda daha kapsamlı açıklama güçleri olan teoriler tercih edilir. Fakat Eleştirel Realizm’e göre, incelenen dünyanın (veya dünyadaki bir olgu ya da olayın) teoriden ayrı ve bağımsız olarak mevcut olduğu da hatırd tutulmalıdır (Yalvaç, 2016, s.56).

Sosyal bilimlerde meta teorik bir işlev gören Eleştirel Realizm, toplumsal araştırmaların altında yatan ontolojik, epistemolojik ve metodolojik varsayımları inceler. En önemlisi de Eleştirel Realizmin, normal ve doğal gibi görünen toplumsal süreçleri, kanunları ve bunlarla ilgili geliştirilen teorileri sorgulaması; statükonun arkasına saklanmamasıdır. Örneğin, Uİ disiplindeki teorilerin nasıl bazı yapıları evrenselleştirdiğini ve aslında bunların güç ilişkileriyle olan bağlantılarını bize gösterebilir (Yalvaç, 2016, s. 57). Böylece disipline yeni ve farklı bakış açıları getirebilir.

2.2.2. Steve Smith ve Disiplinin Öz Görüntüleri

Uİ disiplini ile ilgili “büyük tartışmalara” indirgenen doğrusal bir tarih anlatımının bazı sakıncaları mevcuttur. Böyle bir anlatı, disiplinin ne olduğu kadar, ne olmadığı hakkında da bize bilgi sunmaktadır. Yukarıda aktarılan tartışmaları, aşağı yukarı tüm disiplin giriş kitaplarında görmek olasıdır. Bununla birlikte disiplinindeki tartışmaların ve/veya teorilerin daha farklı şekillerde tasnifini yapmak da olasıdır. Ole Weaver, ve Ray Maghroori ve Bennett Ramberg gibi akademisyenler tartışmaların sıralamasını yukarıdakinden farklı yapmaktadırlar (Yalvaç, 2016, s. 49; Smith, 2015, s. 14). Smith ise doğrusal bir sıralama yapmaktan ziyade, teorileri gruplandırma yolunu izlemiştir. Disiplindeki baskın seslerin ve kilit tartışmaların yerine daha çok hangi seslerin susturulduğuna ya da uygunsuz olarak ifade edildiğine daha çok önem veren Smith,

çalışmasında teorik tartışmaları dokuz başlık altında değerlendirmiştir (2015, s. 14). Aşağıda bu başlıklar kısaca incelenmiştir.

2.2.2.1. Uluslararası İlişkiler Kuramına Karşı Siyasal Kuram

Uluslararası kuram hakkındaki bu düşünme biçimi, İngiliz Okulu ile ilgili olup, daha çok Martin Wight'ın 1966 tarihli çalışmasında kendisini açık bir biçimde gösterir (Smith, 2015, s. 7). Wight, bu çalışmasında, siyasal teoriyi devlet hakkında kurguyla ilgilenen bir teori ve uluslararası teoriyi de devletler toplumu veya milletler ailesi ya da uluslararası topluluk hakkında bir kurgu olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlama sorunlu olmakla birlikte, Wight, uluslararası teori olamayacağını ima etmez; daha çok siyasal kurama denk olabilecek bir uluslararası teori olmadığından bahseder (Smith, 2015, s. 7). Bu iddiasının sebebini siyasal kuramın odak noktasının devlet hâkimiyeti düşüncesi olmasına yoran Wight'a göre, devletin hâkimiyet anlayışı, devletin ötesine geçerek dünya toplumu ya da devlet çevresi dışında haklara sahip olan bireyler gibi kavram ve olguları düşünmeyi zorlaştırmaktadır (Smith, 2015, s. 8). Wight, muhtemelen haksız değildir. Zira İngiliz Okulu'nun (Palabıyık, 2016, s. 238-241) da Liberal Enternasyonalistler'in (Burchill, 2012, s. 100-101) de düzen/adalet konularında yaşadıkları ikilem ve anlaşmazlığın arkasındaki sebep, bu iddia olabilir. Wight'ın uluslararası kuramı, salt dünya toplumu ya da devlet çevresi dışında haklara sahip olan bireyler ile ilgili bir kavrama indirgemesinin farklı düşünceleri dışarıda bırakacağı için tanımlama sorunu olarak da yorumlanabilir. Chris Brown da bu sorunun tanımdan kaynaklandığını ve devlete odaklanan böyle bir tanımın uluslararası kurama küçük bir rol biçebileceğini dile getirmektedir (Smith, 2015, s. 9).

Wight'ın buradaki en can alıcı iddiası, tarih felsefesi dışında hiçbir uluslararası kuramın olamayacağını iddia etmesidir ki, Wight, dış politikanın doğasını ve devletler sisteminin işleyişini en iyi *tarihçiler* tarafından açıklanabileceğini varsaymaktadır (Smith, 2015, s. 9). Bu iddia, Uİ disiplininin *tarihsel* mi yoksa *kuramsal* mı olması gerektiği sorusu sebebiyle önemlidir. Özellikle disiplinin genel kimliği düşünüldüğünde, merkez akademinin yanında Türkiye Uİ disiplini için ayrıca tartışılması gereken bir konudur.

Smith'e göre Wight'ın görüşündeki sorun, siyasal ve uluslararası kuram arasında yanlış bir ikileme yer vermesidir ve bu ikilem uluslararası kuram aleyhine işlemektedir. Çünkü Roy Jones'un ifade ettiği üzere, uluslararası kuramın var olamayacağını (Smith,

2015, s. 8) ya da siyasal kurama rakip olabilecek bir uluslararası kuramın var olamayacağını iddia etmektedir (Smith, 2015, s. 7). Aslında, Chris Brown'un da belirttiği üzere, uluslararası kuram, siyasal kuramın uzun zamandır kayıp olan ikiz kardeşi olmayıp, onun ayrılmaz bir parçasıdır (Smith, 2015, s. 8). Bu düşünme şekli, iki kuramı birbirinden ayrı ya da bağımsız düşünmeyi aşmakta, ikisini birbirinden ayıramayan, birbirini etkileyen ve/veya destekleyen bir bütün saymaktadır. Böylece ikilem veya ayrım biraz hafifletilmiş olacaktır. Buradaki bir diğer tartışma ise uluslararası kuramın ne olduğu, ne olmadığı ve ne olması gerektiği üzerinedir. Bu, bir anlamda Uİ disiplininin kendisinin ve araştırma kapsamının ne olduğu ile de ilgilidir.

2.2.2.2. Toplumsal Düşünceye Karşı Kozmopolit Düşünce

Bu tartışma özellikle normatif kuramın gelişiminde etkili olmuştur. Ancak normatif kuram ifadesi yanıltıcıdır. Zira normatif olmayan bir kuram olduğu varsayımına dayanır ki (Smith, 2015, s. 9), her kuram az ya da çok normatiftir. Eleştirel Realizm konusunda da görüldüğü üzere, pozitivist ve postpozitivist teoriler, belli bir epistemoloji ve ontoloji varsayarak, kendilerine insan merkezli bir başlangıç noktası, bir çerçeve seçerler ki, bu, normatifliğe yorumlanabilir. Diğer taraftan normatiflik, Robert Cox'un "her teori, birisi ve bir amaç içindir" (Cox & Sinclair, 2016, s. 87) tezi açısından da düşünülebilir.

Toplumcu kuramlar, uluslararası toplumdaki hakların ve ödevlerin taşıyıcılarının siyasal topluluklar/milletler olduklarını düşünürken, kozmopolit kuramlar ahlaki iddiaların toplumlara değil de tüm insanlığa ve bireylere dayalı olduğunu varsayar (Smith, 2015, s. 9). Bu tartışma, İngiliz Okulu ve Uluslararası Enternasyonalistlerin düzen/adalet ikilemini çağrıştırmaktadır. Hakların, ödevlerin ve ahlaki görevlerin siyasal topluluklara, yani devletlere ait olması veya tüm insanlığa ve bireylere ait olması farklı sonuçlar doğuracaktır. Devletlere ait olması, farklı devletlerin farklı ahlak anlayış ya da yorumları sebebiyle, Morgenthau'nun (2005, s. 61) da dile getirdiği gibi evrensel bir ahlak anlayışı olamayacak ve her devlet kendi ahlaki tezini evrenselmiş gibi ifade edecektir. Bu ise egemen devletin sorumluluğunu, tüm insanlıktan kendi toplumuna doğru değiştirecektir. Bu ise adalet/düzen tartışmasında insani müdahale konusu ile ilgili bir tartışmadır.

Smith ise uluslararası kuramın büyük ölçüde bu kategorizasyonun sorunundan sanki habersizmiş gibi yoluna devam ettiğinden yakını ve I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında yaratılmaya çalışılan özerk uluslararası siyaset kuramının toplumsal ve siyasal

kuramın diğer temel noktalarından ayırmış gibi ele alınmasını eleştirir (2015, s. 9-10). Daha önce de değindiğimiz gibi, Carr'ın "ütopyacılar" eleştirisi, Realist ve Neorealistlerin, normatif kuramı uluslararası kuramdan dışlamalarına yol açmıştır. Smith'e göre bu bakış açısının üç sorunu mevcuttur. Bunlardan ilki, normatif olmayan bir kuramın üstü kapalı olarak mümkün olduğunu dile getirir. İkincisi, "siyasal" ve "uluslararası" olanı, toplumsal dünyayı düşünme biçimimizin ürünü olarak değil de doğal tasavvurlar olarak kabul eder. Son olarak ise realizimin ahlaki ilkeleri dolaylı olarak kabul etmediğini varsayar. Hâlbuki George Kennan, Hans Morgenthau ve Reinhold Niebuhr gibi klasik realistler uluslararası alanı ahlaki muhakeme için uygun bir alan olarak görmektedirler. Ancak aynı yazarlar siyasi mülahazaların üstünlüğüne de vurgu yaparak ahlaki bir dış politikanın tehlikelerine karşı temkinli yaklaşmışlardır (Smith, 2015, s. 10). İkinci madde, pozitivist-postpozitivist tartışmasıyla ilintili olabilir. İnsanlar tarafından yaratılan sosyal dünya ile doğal dünyanın niteliği ve bunların nasıl inceleneceği bir tartışma konusudur. Diğer taraftan "pratik realizimin" normatiflik konusundaki gerginliğe olumlu anlamda etkisi olmuşsa da içinde hiçbir şekilde normatif öge barındırmayan "teknik realizm" daha baskın gelmiştir (Smith, 2015, s. 10).

Smith ise kozmopolit/toplumcu tartışmasında ahlaki ve etik öğelerin varlığına dikkati çekmekte ve bunların analizin merkezinde olması durumunda, Uİ disiplininin bilimsel kimliğinin bundan olumsuz etkilenebileceğinin altını çizmektedir. Smith, endişesinde haklı olsa da bu değerlerin, disiplinin kendisinden veya genel olarak bilimden ne kadar dışlanabileceği de ayrı bir tartışmadır. Bilim, doğası gereği, salt bilgi edinme eylemi olmayıp, pratiği de içerir. Bilimin amacı, salt insanı, yaşadığımız dünyayı ve evreni anlamak değildir. Bilim, bize yaşanılabilir daha iyi bir dünya ve evren yaratma fırsatı sunduğu gibi, bizim de daha iyi bir insan olmamıza yardım edecektir. Dolayısıyla, insan hayatına uygulanacak bilimsel çalışmalar, az ya da çok normatiflik barındıracaktır veya barındırmalıdır. Zira aksi durumda, bilim, salt bilgi edinme eylemi haline gelecek ve bilim, üst üste istiflenmiş yığılı bilgilerden ibaret kalacaktır. Bu sebeple uluslararası politikada normatiflik ve ahlaki değerlerin yeri tartışmalı da olsa, bilimin kendisinde (Uİ disiplini de dâhil) etik değerlerin dikkate alınmasının önemli olduğu söylenebilir.

Bu konuda Duncal Snidal ve Alexander Wendt, "Why there is International Theory now" başlıklı çalışmalarında *uluslararası teori* ile Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Politika Teorisi arasında ilgi kurmuşlar ve teoriyi *pozitif*, *normatif* ve *yasal* şeklinde sınıflandırmışlardır (2009, s. 5). Buradaki önemli nokta uluslararası teorinin normatif de olabileceğidir.

2.2.2.3. Üç Gelenek Tartışması

Diğer bir kategori ise *üç gelenek* olup, Martin Wight'ın çalışmasına dayanır ve İngiliz Okulu'nun gelişiminde etkili olmuştur. Aslen 1950'lerde London School of Economics bünyesinde verilen bir dizi konferansa dayanan ve Wight'ın ölümünden sonra yayınlanan üç uluslararası kuram geleneği, Smith'e göre, uluslararası ve siyasal kuram arasındaki kesişme noktasında çalışanlar ve Wight gibi, yeni bir kuram yaratmaya çalışanlar arasında hâkim sınıflandırmadır (2015, s. 11-12).

Wight'a göre uluslararası kuramcılar Realistler, Rasyonalistler ve Devrimciler ya da Hedley Bull'un yorumuyla Makyavelistler (Machiavellian), Grotiusçular ve Kantçılar olarak ayrılırlar. Birinci gruptakiler, uluslararası siyaseti, anarşik bir doğada herkesin herkese karşı potansiyel bir savaş ve rekabet içerisinde olduğu bir hayatta kalma mücadelesi olarak görürlerken, üçüncü gruptakiler, uluslararası siyaseti, uluslararası devletler toplumunun (international state society) aşılması gerektiği insanlık olarak görmüşlerdir. İkinci grup ise, daha çok bu ikisinin karması olarak yorumlanabilecek, devletler toplumunun uyması gereken davranış kurallarının var olduğu, devletler arasında işbirliğinin ve çatışmanın, birlikte gözlemlenebildiği bir alan olarak görürler (Smith, 2015, s. 12).

Smith'e göre böyle bir sınıflandırma kendi içerisinde bazı sorunları da barındırmaktadır. Bu sorunlardan birisi, Wight'ın üç geleneği dışında, uluslararası kuramı sınıflandırmanın farklı yollarının da olmasıdır. Örneğin, Michael Donelan, uluslararası kuramı; doğal hukuk, realizm, fideizm (inancılık), rasyonalizm ve tarihselcilik şeklinde beş sınıfa ayırmıştır. Nardin ve Mapel ise, uluslararası etik hakkında düşünmenin on iki yolunu önermektedir (Smith, 2015, s. 12).

İkinci sorun ise pek çok siyasi düşünürün ve bilim insanının Wight'ın bu sınıflandırmasına uymamasıdır. Dolayısıyla bu durum, sahte bir birlik duygusu yaratarak farklılıkların ve inceliklerin olduğu kadar disiplindeki baskın olmayan seslerin de kaybolmasına sebep olabilir. Ancak bu durumun her sınıflandırmada meydana gelebileceği de akılda tutulmalıdır (Smith, 2015, s. 12). Uluslararası siyaset düşüncesinin çoğunluğunun bu üç gelenek içerisindeki veya arasındaki tartışmayla ilişkili olup olmadığı konusuna şüphe ile yaklaşan Bull, bu durumda bu kategorilerin yaşanmış gerçek bir tartışmadan ziyade Wight'ın icat ettiği bir tür tartışma haline geleceğini ifade eder (Smith, 2015, s. 12).

Üçüncü ve son sorun ise, bu üç gelenek arasındaki tartışmanın çözüme kavuşturulup kavuşturulamayacağı veya bu tür bir sınıflandırmanın göreceliliği hakkındadır. Tim Dunne, her birinin tarihsel pratikte çeşitli zamanlarda etkili olduğu anlamında, tarihsel olarak göreceli olarak kabul edilmesini ileri sürer. Buradaki görecelilik sorununun, üç geleneğin üzerinde anlaşıldığı ortak bir noktanın olmaması ve her geleneğin kendine ait ve farklı değerlendirme ölçütlerine sahip olması ile ilgili olabileceği ileri sürülebilir. Zira bu durum, bu üç geleneğin hakikat iddialarının incelenebileceği kendileri dışında bir temel alan bırakmamaktadır. Hâlbuki hakikat, bu geleneklerden herhangi birinin ya da bunların dışındaki gerçekliği olmayıp, bunlar arasındaki diyalogun özneliliği idi. Wight için de amaç, bunlardan birisinin haklı olduğunu kanıtlamak değildir. Muhtemelen Wight, üçü arasındaki tartışmayı merkezi bir öneme sahip olduğunu düşünerek, uluslararası ilişkileri anlamının bu üç gelenek ile uğraşmayı gerektirdiğini varsaydığı söylenebilir (Smith, 2015, s. 13).

Smith'in öznitelik ile ilgili burada sorduğu “hangi diyalog?” ve “acaba herhangi bir diyalog başka bir diyalog kadar iyi midir?” soruları ise, bu gelenekler ve iddiaların arasından bir seçim yapılıp yapılamayacağı ile ilgili olup, harici bir temelin ya da kıstasın yokluğunda, bu durum ilgili kişinin inançları ile bağlıdır. Ancak özellikle ikinci sorunun bu üç gelenek dışındaki teoriler için de sorulabileceği akılda tutulmalıdır. Michael Donelan ile Nardin ve Mapel gibi yazarların veya başkalarının sınıflandırmaları da dâhil olmak üzere, bu gelenekler, uluslararası kuramın özniteliklerinden olup, uluslararası ilişkileri anlamak için bunları bilmek önemlidir.

2.2.2.4. Üç Büyük Tartışma Dalgası

Smith'in bahsettiği bir diğer sınıflandırma ise “Üç Büyük Tartışma Dalgası”dır. İlerleme fikrine bağlı olan bu sınıflandırma, disiplinin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Kronolojik gelişim fikrini temel alan bu tartışmadaki kuramlar öncekilere göre daha geniştir (2015, s. 13). Bu bakış açısı, bazı kuramları, diğer rakip görüşler üzerinde hâkim konuma yerleştirdiğinden, disiplinin tarihini, hegemonik düşünceler arasındaki geçiş dönemlerine ve “büyük tartışmaların” damgasını vurduğu aşamalara bölme eğilimi göstermiştir (2015, s. 14). Dolayısıyla olumlu olabileceği kadar olumsuz ve sorunlu öğeleri de beraberinde taşır.

Bu kategorizasyon, Uİ teorisinin gelişiminde üç ana aşamadan bahseder. John Vasquez, bu üç aşamayı, *idealist evre*, *realist evre* ve *davranışsalcı başkaldırı* şeklinde

ifade etmektedir. Hedley Bull da benzer bir yorumda bulunur ve 1920’ler ile 1930’ların sonlarına kadar etkin olan kuramları idealist veya ilerici doktrinler, 1930’ların sonu ve 1940’larda baskın olanları *realist* ya da *muhafazakâr teoriler* ve 1950’ler sonu ve 1960’larda geliştirilenleri *sosyal bilimsel teoriler* şeklinde bir ayrıma gider. Bu kuram ve doktrinlerin, -ilerleme anlayışına göre-, birbirlerine tepki olarak geliştiğinin düşünüldüğü de ayrıca belirtilmelidir (Smith, 2015, s. 14).

Bu bölümün ilk kısmında gördüğümüz gibi, “büyük tartışmalar”dan ilk ikisi olan idealizm – realizm ile realizm – davranışsalcılık tartışmaları, çoğu yazar tarafından kabul edilmektedir. Buna karşılık, neo–neo, paradigmlar arası tartışma ve pozitivism–postpozitivism gibi tartışmalarda, bunlara verilen önem ve önceliğe göre sıralama değişebilmektedir. Zira bazı akademisyenler, bazı tartışmaları kabul etmemekte veya sıralamaya dâhil etmemektedirler. Örneğin, Maghroori ve Ramberg (1982) kronolojik sıralamayı kabul etmekle birlikte, devlet merkezli realistler ile uluslar-üstücülerini üçüncü tartışma olarak kabul etmektedirler. Bunun aksine, Yosef Lapid (1989, s. 237), pozitivist - postpozitivist tartışmayı üçüncü tartışma olarak kabul eder.

Buradaki asıl önemli olan soru ise uluslararası kuram sınıflandırmasının neyi ihmal ettiğidir. Disiplinin idealist / realist / davranışsalcı şeklinde ilerlediğinin ifade edilmesi, disipline dar bir bakış açısı ile bakılması olarak yorumlanabilir. Sınıf, etnik kimlik veya toplumsal cinsiyet gibi konuların ihmal edildiği bu okumanın bir nevi siyasi okuma olduğu da söylenebilir. Uluslararası kurama bu şekilde bakmanın, Batılı/beyaz/erkek/muhafazakâr bir bakış açısı olduğu söylenebilir. Zira bu bakış açısında gelişmekte olan ülkelerin meseleleri (Smith, 2015, s. 17) veya disiplinin kendisinin gelişmekte olan veya geri kalmış ülkelerdeki gelişimi, durumu ve konumu da bu öz görüntüde nerede olduğu da ayrıca sorulabilir. Örneğin, bu konuda Fred Haliday (2015, s. 39) ise Uİ disiplininin son beş yüzyılın en biçimlendirici uluslararası süreci olan ve olmaya devam eden *kapitalizm* karşısındaki suskunluğuna değinir. Wilson (1998) gibi birinci tartışmayı değerlendiren Ashworth (2002, s. 34, 47) de bu dönemde kapitalizmin savaşa yol açıp açmadığı gibi benzeri yorum ve tartışmaların olduğundan bahsetmektedir. Dolayısıyla “tartışma” ifadesinin kendisi bile sorgulamaya açıktır. Zira Smith’in kendi ifadesiyle, bunlar yalnızca bir dizi inanç ifadeleridir (2015, s. 17).

2.2.2.5. Devlet Merkeziliğe karşı Transnasyonalizm

Devlet merkeziliğe karşı Transnasyonalizm sınıflandırması kısaca devletin uluslararası rolü ile ilgilidir ve realistler / gelenekselciler gibi devlet merkezci kuramlar ile idealist / davranışsalcılar gibi küreselciler ya da transnasyonalciler arasındaki farklılıklar ile ilgilidir. Bu sınıflandırma, esasen 1970'li yılların uluslararası siyaset konularının bir yansımasıdır. Pek çok yönden ise 1980'lerin çoğulcu paradigmasını ve 1990'ların neoliberal kurumsalcı teorisinin öncüsü olarak düşünülebilir. Yine de Smith'e göre dar bir tartışma konusunu ifade etmekte olup, tartışmanın odak noktasının salt devlet olup olmadığı sorusundan ziyade rejimlerin ve aktörlerin kurumsal ayarlarına dönmeye başladığı 1980'ler ve 1990'lardaki tartışmanın seyri ve sürecini buna örnek olarak gösterir (Smith, 2015, s. 21). Zira Smith, bu sınıflandırmanın merkezi zayıflığını, aktörün, devlet ya da transyonel / uluslararası kurum, faaliyetinin niceliksel ölçümlerine odaklanılmasına sebep olması olarak gösterir. Bu ise devlete ayrıcalıklı bir rol verirken, devlet dışındaki aktörleri önemsiz sayacaktır (2015, s. 22). Smith'in eleştirileri haklı olmakla birlikte, devlet merkezli teoriler düşünüldüğünde, tartışmanın uluslararası politik bakış açısını, az ya da çok, devletten başka konulara çektiği bir gerçektir ve bu, disiplin için önemli bir gelişmedir. Öyle ki, Smith de bu tartışmanın güç siyasetinden sorun siyasetine geçiş için bir çerçeve sağladığını ifade etmektedir (2015, s. 22). Dolayısıyla bize dar ve yüzeysel bir tartışma sunsa da, disiplinde ve dünya politikasına bakış tarzımızda realizm / neorealizm ile liberalizm / neoliberalizmin dışında farklı bir pencere açtığını söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Örneğin Mansbach, Fuguson ve Lampert'in çalışmalarında her bir aktörün, bu aktörlerin kim olduğuna bakılmaksızın, uluslararası politikadaki faaliyetlerinin nicel olarak analiz edilmesi, devletlerin dünya politikasında sanıldığı kadar etkili olmadığını göstermiştir (Smith, 2015, s. 22). Bu konunun tartışıldığı Mearsheimer'ın (1994, 1995) ve Robert Keohane ile Lisa Martin'in (1995) birbirlerinin çalışmalarına hitaben yazdıkları makaleleri mevcuttur. Ancak diğer taraftan Smith'in de çalışmasında belirttiği üzere burada *etkinlik* ile *etki* kavramlarını birbirinden ayırmak önemli olup (2015, s. 22), bu durum, bize analiz için bir hareket noktası sunabilir.

2.2.2.6. Neorealizm ve Neoliberalizm (Neo-Neo) Tartışması

Smith'in makalesindeki bir diğer sınıflandırma, Neorealizm ve Neoliberalizm tartışmasıdır. Kökenini, bahsedilen bu bir önceki tartışma oluştursa da 1980'lerdeki

çoğulcu ve *neorealist* teoriler arasındaki tartışmalarla daha çok ilgilidir (Smith, 2015, s. 22). Bu tartışma, Amerikan Uİ yazınında hâlâ yaygın olup, özellikle *International Organization* dergisinde baskın bir tartışmadır. Neo-Neo tartışması ile ilgili derginin bir sayısının önsözünde David Baldwin iki teori okulu arasında 6 anlaşmazlık noktasından bahseder (Smith, 2015, s. 23).

Baldwin'e (1993, s. 4-11) göre, bu anlaşmazlıklardan birisi, neorealistler, neoliberallerin sandıklarının aksine, uluslararası sistemin anarşik doğasından dolayı fiziksel güvenliğe yönelik kaygıların devletlerin eylemlerini daha fazla motive ettiğini ifade eder. Yine neoliberallerin işbirliği varsayımlarına karşılık, neorealistlerin uluslararası işbirliğinin zorluğuna değinirler. Öyle ki, işbirliğinden sağlanacak olası kazançla ilgili neorealistler görece kazanç odaklanırken, neoliberaller, mutlak kazanç odaklanırlar. Bu da bu teorilerin devletlerarası işbirliğine bakış açılarını etkilemektedir. Bir diğer anlaşmazlık, yüksek politika ve alçak politika ile ilgili olup, neorealistler, ulusal güvenlik gibi yüksek politika konularına odaklanırken, neoliberaller, alçak politika konularından biri olan siyasal iktisada bakarlar. Beşinci sorun, insan doğası ile ilgili olup Kantçı ve Hobbescu bakış açısı etkisi ile neorealistler, niyetlerden ziyade yeteneklere yoğunlaşırken, neoliberaller, daha çok niyet ve algılamalara yoğunlaşırlar. Son anlaşmazlık, bu teorilerin yine uluslararası sistemin anarşik doğasına yaklaşımlarıyla ilgili olup, neoliberaller, uluslararası kurumların anarşiyi yok etmese de onu yatıştırdığını ve düzenlediğini dile getirirken, neorealistler bu konuda şüphecidir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte anarşinin yatıştırılıp yatıştırılamayacağı konusu bu tartışmanın önemini bir derece daha artırmıştır. Birçoklarına göre, özellikle Avrupa bütünleşmesi, bu iki teori okulunun imtihan yeri olmaktadır. Ancak Smith'e göre, bu tartışma, uluslararası kuramda tartışılacak konuların ne olduğu ile ilgili dar bir bakış açısı sunmaktadır (2015, s. 23). Zira yukarıdaki altı nokta analiz edildiğinde şöyle bir yorum yapılabilir: Anarşik ortamda ve devletlerin bekâları söz konusu olduğunda elbette ulusal güvenlik, görece kazanç / mutlak kazanç, işbirliği gibi kavramlara ve uluslararası kurum ve değerlere bakış açısı değişecek ve askeri konular öncelenecektir. Ancak bekâ (survival) ile ilgili olan güvenlik kavramı, salt askeri güvenliğe indirgenemeyeceği gibi, hayatta kalma (bekâ) da salt devletin varlığını devam ettirmesi ile ilgili olmayacak; toplumun güvenliği ve bekâsı da önem kazanacaktır. Bu da ulusal güvenlik ve bekâ kavramlarının, çevre, toplumun devamlılığı, ekonomik sürdürülebilirlik, salgın hastalıklar, doğal felâketler, ülke insanların eğitimi veya toplumun ahlaki durumu ve benzer başka farklı konuları da kapsayacak şekilde genişletilmesini gerektirecektir.

Devletlerin üzerinde bir otorite olmaması şeklinde tanımlanan anarşinin, yer ve zamana göre farklı şekillerde yorumlanabileceği de düşünülmelidir. Bu açıdan neorealistlerin iddia ettiği gibi, tehlikeli silahlarla dolu anarşik bir dünyada devletlerin bekâları elbette önemli olacaktır. Ancak neoliberallerin iddia ettiği gibi, anarşinin yatıştırılabileceği fikrinin de çok ütöpik bir varsayım olmadığı açıktır. Zira Avrupa'daki anarşik yapı ile Afrika ya da Ortadoğu'daki anarşinin yapısal ve niteliksel olarak aynı olduğu söylenemez veya Ortaçağ Avrupası'ndaki anarşi ile Büyük İskender'in zamanındaki anarşiyi ve bugünkü anarşik yapıyı karşılaştırırsak, farklı sonuç elde ederiz. Çünkü Alexander Wendt'in (1992) de dediği gibi, anarşi, devletlerin yaptığı bir şey olup, doğal ve değişmez bir gerçeklik ya da yapı değildir. Anarşinin de çatışma ve işbirliği gibi derece ve kademeleri mevcuttur.

Smith de bu tartışmanın çağdaş kuramda ön safhalarda yer almasını, uluslararası kuramın doğasının miyop ve etnik merkezci olarak yorumlanmasının başka bir yolu olduğunu belirtir (2015, s. 23). Öyle ki, bu dar tartışmaların insanlığın büyük çoğunluğunun sorunlarını görmezden geldiğini ve Uİ disiplininin ne olduğu konusunda Amerikan görüşüne uymayanları bir şekilde susturduğunu dile getirir (2015, s. 24). Bu durum, disiplin aleyhine olacak şekilde neyin bu disiplinin araştırma alanı kapsamına girdiği, neyin girmediği, hangi çalışmaların kabul göreceği ya da görmeyeceği konusunda bir kalıp oluşturur ki, bu kalıba uymayan çalışmaları, Türkiye gibi çevre ve yarı-çevre ülkelerdeki araştırmaları dışlayacaktır.

2.2.2.7. Paradigmalar arası Tartışma ve Postpozitivist Tartışma

Smith'in makalesinde ele aldığı bir diğer sınıflandırma da *paradigmalar arası* tartışma (2015, s. 18) ile *postpozitivist tartışma olup* (2015, s. 24), bu konular daha önce ele alındığı için tekrar üzerinde durulmayacaktır. Ancak Smith'e göre paradigmalar arası tartışmada Kuhn'un paradigma anlayışının Uİ disiplinine uygulanması bazı sıkıntılar doğurabilir. Postpozitivist tartışma ise pozitivistliğe önemli eleştiriler getirmekle birlikte, daha esnek bir şemsiye altında toplanan bu grubun da uluslararası kurama ciddi bir katkı sunmadığıdır (Smith, 2015, s. 18-21, 24-28). Kuhn'un paradigma anlayışının disiplinin teorik çerçevesine uygulanmasının yaratacağı sıkıntıya karşılık, yöntembilimsel (metodolojik) çerçeveye uygulanıp uygulanmayacağı ayrıca sorgulanabilir. Diğer taraftan, postpozitivistizm ve kuramlarının, pozitivistliğe ve kuramlarına (realizm / neorealizm, liberalizm / neoliberalizm...) getirdiği eleştirilerin, disiplininde farklı

pencereler açtığı, daha önce göz ardı edilen araştırma konularının disipline dâhil edilmesine sağladığı da bir gerçektir.

2.2.2.8. Kurucu (*Constitutive*) Kurama karşı Açıklayıcı (*Explanatory*) Kuram ve Temelci (*Foundationalist*) Kuram ile Anti-Temelci (*Anti-Foundationalist*) Kuram

Smith, makalesinde *kurucu kurama karşı açıklayıcı kuram ile temelci ve anti-temelci uluslararası kuram* tartışmalarını da analiz etmektedir. Ancak Smith, özellikle ikincisinin uluslararası kuram tartışmalarında daha önemli olduğu görüşündedir (2015, s. 30). Buradaki temelci ve antitemelci kuram, kurucu (ya da oluşturu) kuram içerisinde meydana gelen bir tartışma olup, kurucu ve açıklayıcı kuram tartışması da daha çok toplumsal dünyanın neye benzediği ile ilgilidir. Buna göre bilim insanları, doğal dünyayı gördükleri gibi mi görmekteler, yoksa toplumsal dünya, bizim onu inşa ettiğimiz ve dönüştürdüğümüz bir şey midir (Smith, 2015, s. 27)? Diğer bir ifadeyle, dünyanın, bizim kuramlarımızdan ayrı bir gerçekliği mi mevcuttur, yoksa bizler kuramlarımızla onu inşa mı ediyoruz?

Örneğin, Liberalizm/Neoliberalizm, Realizm / Neorealizm ve Marksizm / Neomarksizm mevcut gerçekliği mi açıklamaktadır, yoksa bu gerçekliği inşa etmekte ve onu meşrulaştırmaktalar mıdır? Sosyal gerçekliğin nasıl inceleneceğine dair William Dilthey, Giambattista Vico gibi bilim filozofları (Aydın, 2013, s. 13) ya da postpozitivistlerin veya postyapısalcı / postmodernistlerin iddiaları saklı kalmak üzere, bu konuda bir yorum da, bu teorilerin öncelikle mevcut gerçekliğin belirli bir yönünü ele aldığı ve gerçekliğin başka yönlerini de yadsıdığı yönünde olacaktır. Teorileştirme sürecinde az ya da çok buna benzer ihmal veya göz ardı etmelerin olması normal karşılanacaktır. Zira her şeyi açıklayabilen ve her soruya cevap verebilen bir teori fazla ütöpiktir. Diğer taraftan, verilen örnekteki bu teoriler, mevcut gerçekliğin belirli bir yönünü ele alıp açıkladıkları gibi, bilerek ya da bilmeyerek, bu gerçekliği ve buna bağlı diğer öğeleri meşrulaştırmakta olduklarıdır. Dolayısıyla mevcut gerçekliği hem açıklamaktalar, hem de açıkladıkları bu gerçekliği meşrulaştırarak, onun sürdürülebilirliğini sağlamaktadırlar. Smith, bu tartışmanın yorumsamacı (hermenötik) bakış açısı üzerinden kuramın temellendirilmesi ile ilgili önemli bir tartışma olduğu düşüncesindedir. Ancak kurucu kuramcılarının da hangi kurucu kuramın uygun olduğu ile ilgili kendi aralarında anlaşamadıklarını dile getirir (2015, s. 27).

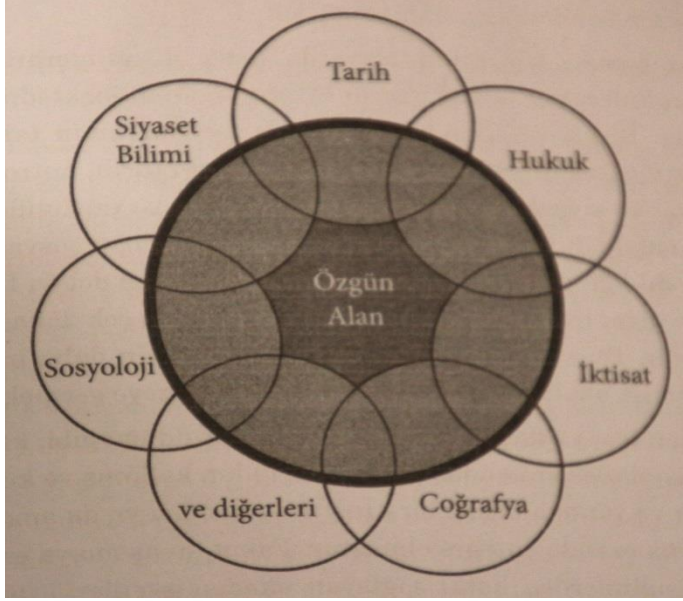
Temelci/Anti-temelci uluslararası kuram tartışması ise, kurucu kuramın içerisinde temel bir ayrışmayı içerir. Bir öncekine göre daha derin ve farklı bir epistemoloji arasındadır ve postpozitivizmin iki farklı türü ile ilgilidir. Bu tartışma, Mark Hoffman (1987; 1988) ve Nick Rengger (1988) arasında öncelikle karşılık eleştiri şeklinde başlayan ve sonrasında da ortak bir makale (Rengger & Hoffman, 1992) ile sonuçlanan çalışmalara dayanır. Bu ortak çalışmada Hoffman ve Rengger, eleştirel yorumlayıcı kuram ile radikal yorumlayıcı kuramı birbirinden ayırırlar ve bir öncekine asgari bir temel atfederler. Bununla kasıtları, birbirine rakip hakikat iddiaları arasında hüküm vermek için gerekçelere ihtiyaç olduğu düşüncesidir. Radikal yorumlayıcı kuramlar ise, postmodern Uİ teorisi gibi pozitivizmi reddettiği gibi, asgari bir temeli de inkâr ederler. Zira hakikat iddiaları karşısında kullanılacak yansız bir hakem mevcut değildir (Smith, 2015, s. 28-29).

2.2.3. Disiplinin Özniteliği Tartışması

Uİ disiplininin kimlik ve çerçevesi ile ilgili incelenmesi gereken bir diğer konu ise onun özniteliği hakkında olup, bu ise, disiplinin *disiplinlerarası* mı, *çok-disiplinli* mi, yoksa *disiplinler-ötesi* mi olduğu ile ilgilidir. Bu konunun önemi, doğrudan disiplinin kendi araştırma evreninin ne olduğu hakkındadır. Zira disiplinin araştırma kapsamının doğru şekilde belirlenememesi, diğer disiplinlerle olan ilişkisini ve disiplinler arasındaki sınırları etkileyecek olup, bu sınırın geçirgenliliğinin derecesi de disipline rengini verecektir. Örneğin, dördüncü bölümde de göreceğimiz üzere, Türkiye’de Uİ disiplini Dışişleri Bakanlığı’na meslek memuru yetiştirilmek için kurulmuş ve eğitim – öğretim de tarih, uluslararası hukuk, kamu yönetimi, dış politika ağırlıklı olmuştur. Bu durum ise, disiplinin hukuk ve tarih ağırlıklı olarak ve olay eksenli gelişmesine yol açmıştır. Kavramsal ve kuramsal bakış açısı 1990’lar sonu ve 2000’ler başında gelişmeye başlamıştır (Aydınlı & Mathews, 2008).

Günümüzde artık hiçbir disiplin, diğer disiplinlerden kopuk tek başına bir araştırma programı tasarlamamaktadır. Disiplinlerin bu şekilde birbiriyle bilgi paylaşımı, bilimin gelişimi açısından önemli olmakla birlikte, bu, her disiplinin kendi araştırma programı, kavramsal, yöntemsel ve teorik bir çekirdeğinin olduğu gerçeğini değiştirmeyecektir. Bu sebeple disiplinler arası işbirliği ve iletişimin de dengeli bir biçimde kurulması önemlidir. Buna karşılık, Uİ disiplininin *disiplinlerarası* mı, *çok-disiplinli* mi, yoksa *disiplinler-ötesi* mi olduğu konusunda akademide bir uzlaşma yoktur.

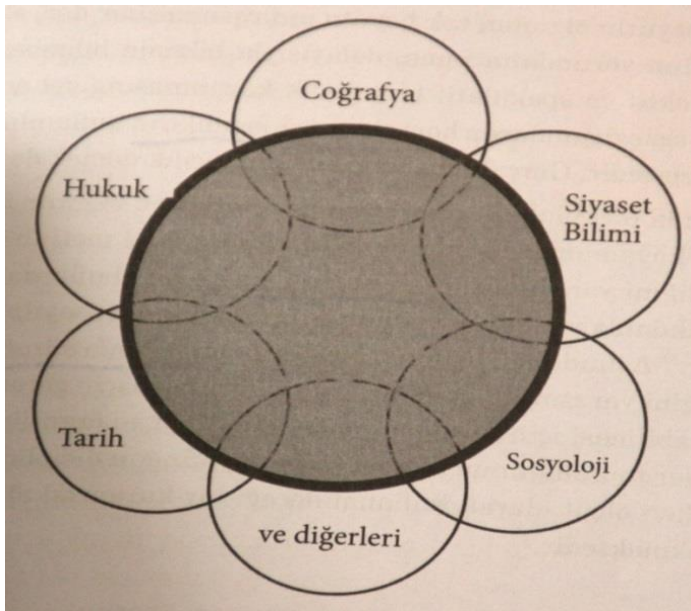
Örneğin, Aydın, Kurubaş ve Özdemir, yaptıkları ortak çalışmada disiplinin, disiplinlerarası olduğunu dile getirmektedirler (bkz. Şekil 1). Her ne kadar istenilenin disiplinin disiplinler-ötesi olması (bkz. Şekil 2) gerektiği ise de, başka disiplinlerle karşılaştırıldığında bu, disiplinin diğer disiplinler ile arasında sınır çizmenin zor olmasından dolayı, henüz hâlâ disiplinlerarası olduğudur (Aydın, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 46). Buna karşılık, Quincy Wright, disiplini “*disiplin olmayan çok disiplinli bir alan*” olarak algılamıştır (Aydın, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 43). Disiplinin çok-disiplinli olması, Wright’ın da ifadesi ile onu disiplin olmaktan alıkoyacaktır (bkz. Şekil 3). Buna karşılık, disiplinin yapısı, Wright’ın iddia ettiği gibi çok-disiplinli ise ya da Raymond Platig’in ifadesiyle çok-disiplinli bir yaklaşımı gerekli kılıyorsa, bu durum, Seyfi Say’a göre, İbn Haldûn’un yaklaşımlarını bu alan açısından önemli hale getirecektir. Zira İbn Haldun’un en özgün yanı, insan yaşamını, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutlarıyla bir bütün olarak ele almasıdır ve Platig gibi, Uİ’nin, çok-disiplinli olduğunu düşünen Patrick Morgan, disiplinin içeriğinin bir kataloğunun çıkartılması durumunda onun kapsamının tüm insanlık olduğunun görüleceğini belirtmektedir (Say, 2011, s. 74). Bu durum tartışmaya açıktır. Ancak bu tez, oyunu Uİ disiplininin disiplinlerarası olduğu görüşünden yana kullanacaktır. Ancak henüz olmamakla birlikte, disiplinin disiplinler-ötesi olması gerektiğini de ayrıca savunmaktadır. Türkiye’deki Uİ disiplininin ise, disiplinin kimlik ve çerçevesinin yeni belirlenmekte olmasından ve disiplinin konuşmaya ve tartışmaya açık doğasından kaynaklı, henüz disiplinlerarası bir niteliğe sahip olmadığı söylenebilir. Bu durum, tablolar üzerinden şu şekilde yorumlanabilir:

Şekil 1. “Disiplinlerarası” bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler

Kaynak: Aydınli & Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 45

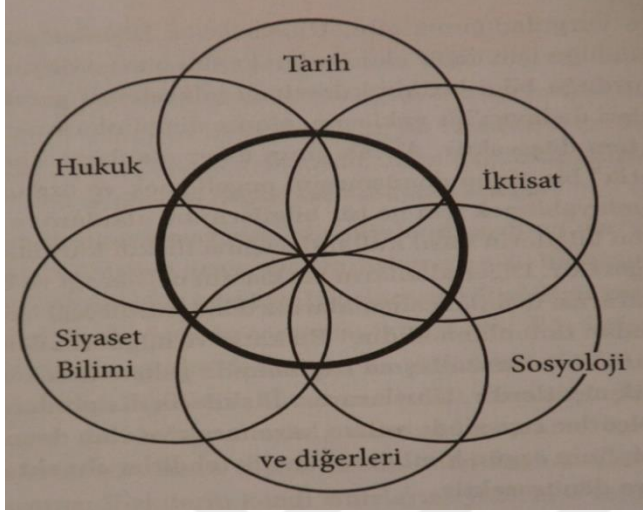
Uİ’in disiplinlerarası bir niteliğe sahip olması durumunda, diğer disiplinler de Uİ’in alanına giren konularda çalışmalar yapacak, ancak bu çalışmalar kendi kavramsal ve teorik bakış açısını da içerebilecektir. Buna karşılık, Uİ kendi özgün ve bağımsız alanını muhafaza edebilecektir. Dolayısıyla, disiplinin kendi öz niteliğinden bahsetmek mümkün olacaktır.

Şekil 2. “Disiplin-ötesi” bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler

Kaynak: Aydınli & Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 47

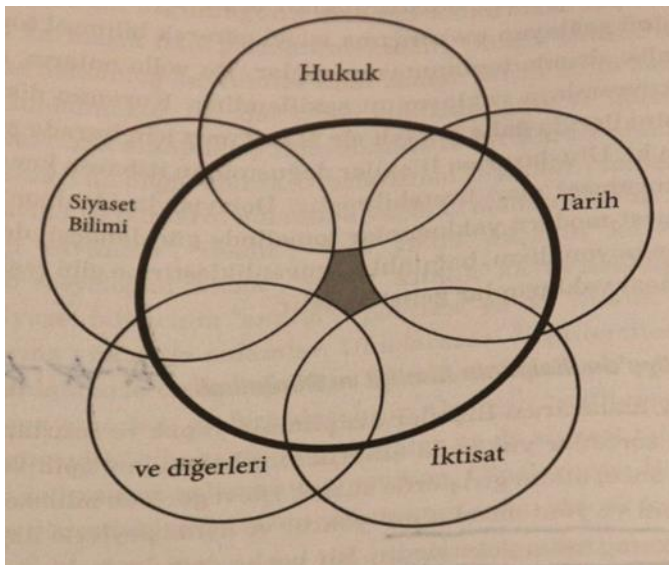
Uİ'in disiplinler-ötesi olması durumunda ise, diğer disiplinler, Uİ disiplininin çalışma kapsamına giren konulardaki araştırmalarını bu disiplinin kendi kavramsal, yöntemsel ve teorik bakış açılarını dikkate alarak yürüteceklerdir. Bu da Uİ'in kimlik ve çerçevesini muhafaza etmenin yanında, bu alanı daha da genişletecektir.

Şekil 3. “Çok-disiplinli” bir disiplin olarak Uluslararası İlişkiler

Kaynak: Aydınli & Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 44

Uİ disiplininin çok-disiplinli olması durumunda ise, öncelikle disiplinin kendi kimlik ve öz niteliği yok olacaktır. Uİ, diğer disiplinlerin bu alan adına yaptıkları çalışmalardan ibaret olacak ve bağımsız bir alanı mevcut olmayacaktır.

Şekil 4. Uluslararası İlişkiler disiplininin Türkiye'deki öz niteliği

Kaynak: Aydınli & Kurubaş & Özdemir 2017, s.54

Türkiye’deki durum ise, diğer disiplinlerin Uİ adına çok şey söylediği, neredeyse disiplinin kendi öz niteliğini bu disiplinlerin belirlediğidir. Her ne kadar disiplinin kendi kimlik ve çerçevesi mevcut da olsa, bu çok dardır. Bağımsız ve özgün bir disiplinden bahsetmek isteniyorsa, bu dar olan kimlik ve çerçevesinin genişletilmesi gerekmektedir. Bu da ancak disiplinin kendi adına konuşmaya başlamasıyla mümkün olacaktır.

Uluslararası İlişkiler disiplinin öz niteliği konusunda Ashworth (2009) disiplinin doğuşundan bugüne geçirdiği aşamaların disiplinin bu niteliğine nasıl etki ettiğine bakar. Buna göre, Uİ’nin, dönemin uluslararası ortamından ve geliştiği ülkenin koşullarından etkilenecek, *disiplinlerarası (interdisciplinary)*, *çok-disiplinli (multi-disciplinary)*, *disiplin-ötesi (transdisciplinary)* niteliği değişime uğramıştır. Disiplinin tarihini üç aşamada inceleyen Ashworth, Peter Van den Besselaar ve Gaston Heimericks’in (2001) çalışmalarında geliştirdikleri *çok-disiplinlilik*, *disiplinlerarasılık* ve *disiplin-ötesi* kavramlarının tanımlarını dikkate alır.

Ashworth’ün sınıflamasına göre, disiplinin ilk çağı, 20. yüzyılın başında Britanya’daki küçük bir grup yazarın uluslararası politika konularıyla ilgilenmesiyle başlar. Henüz ortada Uİ kürsüsü yok iken, Norman Angel, *Great Illusion* eserini, Henry Noel Brailsford, *War of Steel and Gold* yapıtını ve Leonard Woolf ise, *International Government* çalışmasını yazar (Ashworth, 2009, s. 17). Bu yazarlardan önceki dönemlerde uluslararası alanla ilgilenen üç grup daha mevcuttu. Bunlardan birisi diplomatların ve askerlerin entelektüel dışı bir anlayışla ilgilenmesidir (Hoffmann, 1977, s. 42; Ashworth, 2009, s. 17). Güç dengesinin getirdiği Avrupa düzenine yönelik eleştirilerde bulunan ikinci grup yazarlar, uluslararasından ziyade iç politika ile daha çok ilgilidirler. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında içlerinde Bernard Bosequet ve Halgord Mackinder ile John Atkinson Hobson’un bulunduğu bir başka grup ise, uluslararası alana bir önceki gruplara nazaran daha çok odaklanmışlardı (Ashworth, 2009, s. 17).

I. Dünya Savaşı, Uİ disiplininin gelişimi için katalizör etkisi oldu ve 1919’da Uİ disiplini, kürsü olarak Aberystwith’de kuruldu. Disiplin bu ilk çağında, disiplin-ötesi (*transdisciplinary*) özelliği göstermekteydi. Ancak Ashworth’e göre, bunun ne olduğu yönünde ortak bir uzlaşma yoktu. Disiplinde Britanya etkisinin yükselişini ifade eden disiplin-ötesilik (*transdisciplinarity*), II. Dünya Savaşı’na kadar sürdü. Bu süre içerisinde de Uİ, çok sayıda farklı disipline yakınlıktı. Bu disiplinlerden aldığı yöntem ve yaklaşımları, disiplinin kendi problem ve araştırma alanlarına göre uyarlayarak kendisi için ortak bir çerçeve içinde birleştirdi (Ashworth, 2009, s. 18).

II. Dünya Savaşı sonrasında, ABD etkisi ile Uİ disiplininin yönelimi değişti. Ashworth'e göre, bu ikinci çağın başlamasıydı. ABD'de Siyaset Bilimi bölümlerinin altında konumlandırılan Uİ, 1950 ve 1960'larda bu disiplinde eğitim alan siyaset bilimciler tarafından, disiplin, doğa bilimlerinin sadeliğine ve doğruluk düzeyine benzetilmeye çalışıldı ve bu tarz bir bakış açısı disipline hâkim kılındı. Uluslararası siyasetin değişen koşulları ve Soğuk Savaş'ın etkisiyle, disiplin, Weberci siyaset biliminden alınan güç odaklı bir analiz geliştirdi ve bu güç analizinin merkezinde ulusal çıkar ve iki kutuplu denge aracılığıyla uluslararası istikrarı korumak vardı. Bu gelişmelerin etkisiyle, disiplin-ötesi Uİ, siyaset bilimi modellerinde faydalanan bir alt-disipline dönüştü. Disiplinlerarasılık ise, büyük ölçüde, genellikle karşılaştırmalı siyaset yoluyla gelen, soyut sosyal bilim modellerini desteklemek için tarihsel kanıtların kullanımına indirgendi. Uİ, realizmin yükselişi ile izole edildi (Ashworth, 2009, s. 18). Bu izolasyonun üç istisnası mevcuttur: Liberal Kurumsalcılık, yapısal Marksist yaklaşım ve mikroekonominin Kenneth Waltz üzerindeki etkisi (Ashworth, 2009, s. 19).

Ashworth'ün disiplinin öznitelik değişimini ve gelişimini anlattığı üçüncü çağ, 1970'lerdeki *yumuşama dönemi* (détente) ile güç politikası odaklı ve politik ekonomiye ilgisiz realizmin uluslararası ortamdaki değişimleri açıklayamamasına yol açtı. Bazı realistler bu meydan okumayı üstlendi ve ekonomik meselelerle güç hakkındaki realist varsayımların birbirine bağlandığı realist bir *Uluslararası Politik Ekonomi* (*International Political Economy-IPE*) ortaya koymayı denediler. Disipline yeni teori akışını engellemek için bu yeterli olmadı ve realist, liberal ve marksist yaklaşımların birleşiminden *Uluslararası Politik Ekonomi* (IPE) ortaya çıktı. Daha sonrasında ekonomi ve sosyoloji, disipline yeni teorik gelişmeler kazandırdı. Öyle ki, 1980'lerin sonunda IPE'nin en canlı alanı, o zamana kadar Uİ'e yabancı olan neo-Marksist siyasi teorinin üzerine inşa edilen *Yeni Gramsci Okulu*'ydu. IPE'deki Gramsci dönüşü, bir açıdan, yönünü Alman sosyolojisi ve Amerikan neo-Marksist siyaset teorisinden alan ve Uİ'de yeni bir neo-Marksist paradigmanın ortaya çıkışına zemin hazırlayan gelişmelerin sadece bir parçasıydı. Bunun sonucunda sosyolojideki Frankfurt Okulu bünyesinde oluşturulan ve kültürel teoriler üzerine inşa edilen *Eleştirel Teori* ortaya çıktı. Eleştirel Teorinin 1980'lerdeki tartışmalara ana katkısı, realizm ve liberalizmin teorik iddialarını detaylıca incelemek ve hiçbir teorinin ideolojik olarak tarafsız olmadığını göstermekti. 1980'lerde, Cynthia Enloe'nin *Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsleri* (2003) çalışmasını takiben Feminist Uluslararası İlişkiler ortaya çıktı. Aynı yıllarda Michel Foucault, Jean Baudrillard ve Jacques Derrida farklı derecelerde disiplin çalışmalarını da etkiledi (Ashworth, 2009, s.

19). Postmodern ve postyapısalcı düşüncelerle ampirik araştırma arasındaki boşluğu birleştirme çabası, inşacılık teorisinin gelişimine zemin hazırladı. 1990'lardaki diğer bir teori dalgası da hayat bilimlerinden (*life sciences*) köken alan çalışmalara dayanan Yeşil Uluslararası İlişkiler teorisinden geldi. Yeşil Teoriyi, edebiyat eleştirisi ve kültürel çalışmaları temel alan sömürge-sonrasıcılık (*postkolonyalizm*) takip etti ve Uİ ders kitaplarında yerini aldı. Buna, Simon Dalby ve Gearoid O'Tuathail'in gibi akademisyenlerin eleştirel jeopolitika çalışmaları eşlik etti (Ashworth, 2009, s. 20).

Uİ, 1945 sonrasında sonra geçirdiği izolasyon sürecinde, küresel alanı daha iyi görmek için farklı teori ve yaklaşımlara susamıştı ve Ashworth'ün ifadesiyle (2009, s. 20) bu susuzluk kolay kolay giderilemez. Disiplinin özniteliği sorununa dönecek olursak, disiplin, gelişim tarihi boyunca farklı özniteliğe sahip olmuş ve bu nitelik, farklı teoriler tarafından farklı şekillerde yorumlanmış ve uygulanmıştır. Ashworth'e göre, ilk ortaya çıktığında disiplinler-ötesi (*transdisciplinary*) iken, Soğuk Savaş ortamında ve realizmin de etkisiyle tarih bilimi ile olan iletişimi hariç bir izolasyon dönemine girmiş ve kendi kuruluş dönemi niteliğinden soyutlanarak siyaset biliminin bir alt disiplini haline gelmiştir. 1970'lerde Soğuk Savaş'ın *yumuşama* döneminde ise, realizmin uluslararası siyaseti açıklamadaki zayıflığı ve disiplinin farklı bakış açılarına olan susuzluğu sebebiyle, sosyoloji, ekonomi, kültürel bilimler, yaşam bilimleri gibi, farklı disiplinlerden konu ve varsayım alarak, kendi araştırma çerçevesi doğrultusunda yeni teoriler üretmiştir ve disiplinlerarasılık (*interdisciplinarity*) aşamasına geçmiştir. Ancak Ashworth (2009, s. 20), Uİ disiplininin, henüz disiplinlerarası bir nitelik arz etmediğini, çok-disiplinli (*multi-disciplinary*) bir aşamada olduğunu dile getirmektedir.

Ashworth'ün makalesindeki bir diğer dikkat çekici husus da Uİ disiplininin disiplinler-ötesi özniteliği ile ilgili tanımlamalardır. Van den Besselaar ve Heimericks, bu kavramı, ortak bir teorik çerçeve olarak tanımlarken, David Long, akademik emperyalizm olarak tanımlamıştır. Ashworth'e göre ise, disiplinler-ötesi durum, farklı disiplinlerden gelen teorik yaklaşım ve yöntemlerin, tutarlı bir çerçeve ve sorunsal içinde biçimlendirilen bir disiplindir (2009, s. 18). Bu tanım, özellikle Şekil 2'de gösterilen disiplinin disiplinler-ötesi niteliği ile de uyumlu olup, Aydın, Kurubaş ve Özdemir'in yaptıkları tanımla da benzerlik göstermektedir. IR disiplininin kendi özgün kimliğini yaratması, geliştirmesi ve koruması için, disiplinler-ötesi niteliğe sahip olması gerekmektedir (Aydın, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 46, 48).

2.3. Sonuç

Sonuç olarak, Uİ disiplini tarihi ile ilgili kuramsal alanda cereyan eden büyük tartışmalar ve Smith'in disiplinin öz görüntüsüyle ilgili sınıflandırmaları yukarıda anlatıldığı gibidir. Disiplin bağlamında daha farklı sınıflandırmalar da yapılabilir. Bu tür sınıflandırmalar veya büyük tartışmalar, teorilerin ve disiplinin anlaşılması için yararlı da olsa, disiplinin kimlik ve çerçevesini daralttığını, disiplini belli bir kalıba sokmak suretiyle onu katılaştırdığını ve disipline olmayan bir tutarlılık verdiğini de söylemek mümkündür. Disiplinin kimlik ve çerçevesinin, diğer bir ifadeyle sınırlarının çizilmesi önemli ve gereklidir. Ancak bu şekilde disiplinin ne olduğu veya ne olmadığı anlaşılabilir. Disiplinin sınırının geçirgenliğinin az olması, disiplinde yapılan bazı çalışmaların disiplinin dışında tutulmasına yol açacaktır. Bu şekilde disipline baskın sesler hâkim olacak ve bunlar, disiplinin rengini belirlemiş olacaklar ki, diğer sesler ya hiç duyulmayacak ya da etkisiz bir cızırtı olacaktır. Disiplindeki baskın seslerin yanı sıra, sessizliklerin ve dışlanmışlıkların da neler olduğunu bilmek, disiplinin anlaşılması için önemlidir.

Diğer bir önemli konu ise, disiplinin, disiplinlerarası mı, çok-disiplinli mi, ya da disiplinler-ötesi bir alan mı olduğu ile ilgili tartışmadır. Bu konu, doğrudan disiplinin araştırma evreni ile ilgili olup, disiplinin kimlik ve çerçevesini etkileyecektir. Bu konuda taraf seçmeden önce, Uİ (International Relations, International Politics, World Politics) ile Uluslararası Çalışmalar (International Studies) araştırma alanlarının ayrımının doğru yapılması önemli olabilir. Aydınli, Kurubaş ve Özdemir'e göre böyle bir ayrımda Uluslararası Çalışmalar (International Studies), herhangi bir konunun uluslararası boyutlarıyla incelenmesi olarak tanımlanırken, Uluslararası İlişkiler, özünde uluslararası aktörler arasındaki ilişkileri, bunların etkileşimlerini ve uluslararası sistemin yapısını inceleyen bir disiplin olarak tanımlanabilir (2017, s. 45). Örnek olarak, göç konusu ele alırsak, Uluslararası Hukuk, Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler disiplinlerinin bu konuya bakış açıları farklı olacaktır. Her disiplin kendi bakış açısından konuya eğilecektir. Uluslararası Hukuk, hukuk ve insan hakları odaklı bakarken, Sosyoloji, uluslararası göçün toplumsal boyutuna ve ulus-ötesi (transnational) etkilerine bakacaktır. Uluslararası İlişkiler de devlet egemenliği, uluslararası sistem, aktör (devlet, bölgesel ve uluslararası örgütler, bireyler –politikacılar ve göçe konu olan insanlar-) davranışları gibi parametreleri ve Uİ kavram ve teorilerini dikkate alacaktır. Burada diğer bir önemli bir nokta ise, günümüz dünyasında hiçbir disiplinin sadece kendi alanı ile ve kendi

kavramsal, yöntemsel ve teorik alt yapısını kullanarak araştırma yapmadığı, farklı disiplinlerin bakış açılarını da araştırmalarında kullandığıdır. Elbette doğal ve normal olan da budur. Ancak ayrı bir disiplin olan Uİ'in kendi araştırma konusu, kavramsal, teorik ve yöntemsel bakış açısı olduğu akılda tutulmalıdır. Bu açıdan her ne kadar istenilen, disiplinin *disiplinler-ötesi* bir disiplin olarak tanımlanması olsa da, disiplinin, ülkeden ülkeye değişmekle birlikte *disiplinlerarası* olduğudur.

Bir sonraki bölümde burada kategorileri ve sınıflandırmaları tartışılan *teorinin* ne olduğu tartışılacak ve disiplindeki yöntembilimsel yaklaşımlara yer verilecektir.

BÖLÜM III

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KURAM VE ANALİTİK BAKIŞ

I. Dünya Savaşı sonrasında savaşın yarattığı korkuya karşı oluşan tepkiyle doğan Uİ disiplinin amacı, savaşın nedenlerini ortaya koymak ve böyle bir savaşın yaşanmaması için neler yapılabileceğini araştırmak idi (Burchill & Linklater, 2012, s. 18; Yalvaç, 2016, s. 31). Bu amaç, disiplinin düşünsel temelini oluşturarak teorik çalışmaları tetiklemiştir. Devletlerin iç siyasetinde kullanılan kavram ve uygulamaların uluslararası alana taşınmasını öngören ilk teori olan idealizme (Burchill & Linklater, 2012, s. 18) yönelik ilk tepki E. H. Carr'dan gelmiş ve bunu da Amerikalı Hans Morgenthau'nun çalışması izlemiştir (Burchill & Linklater 2012, s. 11). Soğuk Savaş boyunca disiplinin gelişimi de teorik çalışmalar ve tartışmalar eşliğinde devam etmiş ve bunlar disipline, kurulduğu günden itibaren rengini vermiştir. Her ne kadar uluslararası teori ile ilgili Martin Wight'ın entellektüel sorgulamaları dikkate değer olsa da, Wight'ın makalesine karşı bu konuda Duncan Snidal ve Alexander Wendt (2009) tarafından yazılan çalışma da ilginçtir. Çünkü Wight (1966) makalesinde niçin uluslararası teorinin olmadığından bahsederken, Snidal ve Wendt de uluslararası teorinin şuan niçin olduğundan bahseder. Ayrıca iki makalede de isim benzerlikleri mevcuttur. Muhtemelen Snidal ve Wendt, Wight'ın makalesini göz önüne alarak bu makaleyi yazmışlardır. Bu ve benzeri *teori* odaklı çalışmalar disiplinin *ne olduğu* veya *ne olmadığı* konusunda bize önemli bir çerçeve sunmaktadır. Peki, teori nedir ve nasıl tanımlanmaktadır? Bu bölümümün amacı, Uİ disiplini için kilit rol oynayan ve bu tezin de ana konusunu oluşturan teori kavramını açıklamaktır. Bir teori çeşidi olarak yorumlanabilecek olan *yumuşak teori* ve *ön teori* (proto-teori), *kısmi teori* (partial theory), *homegrown theory*, *alt-sistemik teori* (sub-sistemic theory) ve teori olmamakla birlikte yeni bir teori için merdiven basamağı teşkil edebilecek *kavramsallaştırmalar* özellikle beşinci bölüme hazırlık yapmak amacıyla bu bölümde incelenecektir.

3.1. Uluslararası İlişkiler Disiplini Açısından Teori ve Önemi

Teori, yapılan sistemli bir çalışma sonucunda elde edilen verilerin analiz edilerek, örneğin, gruplandırılarak, seçilerek, elenerek ve sıralanarak incelenmesi ve sonrasında ulaşılan genel yargılar, sonuçlar, bütünlük bilgisi olarak tanımlanılabilir. Bu şekilde genel anlamda bir teori tanımını sosyal bilimler için, özellikle de Uİ disiplini için yapıp yapamayacağımız tartışmalıdır. Disipline hâkim olan pozitivizm ve pozitivizme tepki

olarak gelişen postpozitivizm bünyesindeki post-yapısalcılık / post-modernizmin ve diğer başka ekollerin de teorinin ne olduğu veya ne olmadığı üzerine bakış açıları farklı olacaktır. Hatta Faruk Yalvaç'ın da belirttiği gibi disiplinde teorinin ne olduğu konusundaki düşüncemiz, çalıştığımız ya da savunduğumuz teorinin kendisinden etkilenecektir (2016, s. 34). Bunun en dikkat çekici olanı, Robert Cox'un "teorinin her zaman birileri ve bir amaç için olduğu" ifadesidir (Devetak, 2012, s. 218) Bu yüzden disiplindeki teorilerin klasik sözcük tanımlarından ziyade amaçlarının ve öneminin üzerinde durmak teorinin doğasını anlamak konusunda bize daha fazla yardımcı olacaktır.

Disiplin akademisyenlerinin teoriye yaklaşımına baktığımızda neo-realizmin öncüsü Kenneth Waltz'ın teorileri, uluslararası siyasetin genel geçer kanunlarını veya tekrar eden ulusal davranış kalıplarını açıklayan oluşumlar olarak tanımladığını görüyoruz (Burchill & Linklater, 2012, s. 24-25). James Dougherty ve Robert Pfaltzgraff, teoriyi, sistemli düşünme olarak açıklarlar ve teorilerin incelenen olguların anlaşılabilir bir düzen içinde ilişkide olduklarını gösterdiklerini belirtirler (Yalvaç, 2016, s. 35).

Teoriler, temel ilgi alanımıza giren olayları belirleyebilmemize yarayan basitleştirici ve soyutlayıcı araçlardır (Yalvaç, 2016, s. 36). John Baylis, Steve Smith ve Patricia Owens (2008, s. 39), teoriyi, incelenen gerçeklik (olgular) arasında hangilerinin önemli olduğu ve hangilerinin önemli olmadığı konusunda seçim yapmamıza yarayan basitleştirici araçlar olarak tanımlarlar. Paul Viotti ve Mark Kauppi ise teorinin, dünyayı ya da dünyanın bir parçasını daha iyi anlaşılır ve kavranılır kıldığını belirterek, teorinin olguları tanımlamanın ötesinde onlar arasında bir bağlantı kurarak nedensel bir açıklama ya da öngörü sunduğuna dikkat çekerler (2013, s. 26). Martin Hollis ve Steve Smith ise, teorilerin aktörlerin davranışlarını açıklamak ve tahmin etmek veya aktörlerin zihinlerinde nasıl bir dünya olduğunu ortaya koymak olduğunu belirterek teorilerin soyutlama, genelleştirme, bağ kurma özelliklerine dikkat çekerler (Hollis & Smith, 1991, s. 62).

Tarih ve tarihsel sosyolojiye dayanan teoriler ise uluslararası siyasetin tekrar eden doğasına vurgu yapan varsayımlara şüpheyle yaklaşır ve güncel olayların doğasının uzun vadeli gelişim sürecinde incelenerek anlaşılabilirliğini iddia eder (Burchill & Linklater 2012, s. 24-25). Postpozitivist bir ontolojiye ve/veya epistemolojiye sahip Uİ teorileri de Realist ve Liberal Uİ teorisyenlerinin teori tanımlarını eleştirirler. Cynthia Weber, Uİ teorisinin, uluslararası politika hakkında örgütleyici genellemeler yaptığını ifade eder. Ona göre, teoriler, bu politikalar ile ilgili hikâyelerin bir araya gelmesidir. Öyle ki, teoriler, sadece orada neyin olup bittiğini açıklamazlar; aynı zamanda dünyanın neye

benzediğine ilişkin bir anlatım da sunarlar. Dolayısıyla, teoriler, incelemekte olduğumuz dünyanın ne olduğu kadar ne şekilde olduğunu da tanımlarlar, onu inşa ederler. Eleştirel Teori, teorilerin amacının sosyal olarak inşa edilmiş ve değişebilir olan şeyleri doğal ve değiştirilemez olarak gösteren hâkim düşünce biçimleri ve bakış açılarını eleştirmek olduğunu belirtir (Burchill & Linklater, 2012, s. 24-25). Uluslararası Siyaset Teorisi'ne (veya Küresel Etik'e) göre ise teorilerin amacı, dünyanın nasıl şekilde düzenlenmesi gerektiği üzerine normatif bir çalışma sunar ve insan hakları ya da küresel sosyal adalet gibi kavramların ne şekilde inşa edildiğini ve savunulduğunu inceler (Burchill & Linklater, 2012, s. 24-25).

Akademik araştırmalarda teorilerin gerekliliği üzerinde duran Hedley Bull, teorik çalışmaların önemine ise şu şekilde değinmektedir:

Teorik incelemelerin önemli bir faydası asgari düzeyde bizleri eleştiri eylemine yönlendirdiği, ileri düzeyde ise varsayımlarımızın doğru / yanlış ve geçerli / geçersiz olup olmadığının temellendirilmesinin ardından sağlam bir bilgi yapısının inşa edilmesi konusunda bizlere yardım etmesidir (Burchill & Linklater, 2012, s. 14).

Soyut ve felsefi olduğu gerekçesiyle özellikle Uİ öğrencileri tarafından pek sevilmeyen teori, ki Türkiye'de bu daha yaygındır (Gözen, 2016, s. 18, 20), Bull'un da ifade ettiği gibi çalışmalarımız için yararlı araçlardır ve bizlere eleştirel bir bakış açısı verir. Öyle ki, "eleştiri" kelimesinin kendisi bize teorinin anlamı ve gerekliliği konusunda en önemli ipucunu verecektir. "Teori de neymiş?", "sadece gerçeklerle uğraşsak yeterli değil midir?" gibi bakış açıları, teorik ve kavramsal çalışmayı sevmeyenlerin takındıkları tavırlardır. "Teoriyi bırak!", "bu fazla akademik oldu" şeklindeki yakınmalar, aslında teoriyi tamamen dışlayan bir yaklaşımdan ziyade dünyayı değerlendirmede kullanılan *statükocu* ve *değişime kapalı* bir teori anlayışını yansıtmaktadır. Söz konusu bu durum, yukarıda bahsedilen Bull'un değindiği "eleştiri" kavramıyla ilgili olup, bizim eleştirel, soyut ve felsefi düşünme becerimizi ne kadar kaybettiğimizin ve mevcut sistemle ne kadar bütünleştiğimizin bir göstergesidir (Yalvaç, 2016, s. 34). Bu durum özellikle "böyle gelmiş böyle gider", "alternatifi yok", "bu ülkede (ve dünyada) hiçbir şeyi değiştiremezsin" şeklindeki düşünme (ben, "inanç" demeyi tercih ederim) şeklimizin en önemli göstergesidir ve ne yazık ki, toplumumuzda bir hayli yaygındır. Bu sebeple Bull'un değindiği nokta önemlidir. Teoriler, isteğe bağlı ilaveler veya moda aksesuarlar

değillerdir. Teoriler, Uİ disiplinin çalışma alanına düzen veren, araştırmacıya, olgulara yaklaşırken yol gösteren vazgeçilmez araçlardır (Burchill & Linklater, 2012, s. 31).

Günümüzdeki olay ve olguların kavramlaştırılması için teorilere ihtiyacımız vardır. Zira uluslararası ilişkiler, büyük ölçekte ve oldukça karmaşık yapıdaki birçok olay, olgu ve ilişkiyi içerisinde barındırmaktadır. Teoriler, Uİ öğrencisine, bu olay, olgu ve ilişkiler için uygun analiz düzeyini ve birimini seçebilmesine, olasılık dâhilinde ise, bunlar arasındaki önemli bağlantıları ve davranış kalıplarını saptayabilmesine olanak tanır. Bu şekilde sayısız olguyu yönetilebilir şekilde sınıflandırır ve bunların, eleştirel, mantıksal ve tutarlı bir şekilde incelenmesine yardımcı olur. Teoriler vazgeçilmezdir çünkü gerçekliğin yorumlanması teoriler aracılığı ile olacaktır (Burchill & Linklater, 2012, s. 31). Uluslararası ilişkileri meydana getiren olgu ve olaylar, sadece belli bir kavramsal çerçeveye atıfla yorumlanabilir (Burchill & Linklater, 2012, s. 32). Belli bir kavramsal çerçeveden veya teorik altyapıdan yoksun bir şekilde yapılan yorumlar, Bull'un da işaret ettiği gibi, kişilerin öngörüsünü (dünya görüşünü) içerecektir ki, farklı şekillerde yorumlanabilecek sonsuz sayıdaki bu olguların ne oldukları konusunda insanların üzerinde anlaşacakları ortak bir nokta olmayacaktır. Dolayısıyla “bilim” diye de bir şey olmayacaktır. Bunun bir örneğini, Doyle ve Suganami şu şekilde vermektedir:

Liberal Barış kavramsallaştırması ile ilgili olarak Doyle, liberal devletlerarasında 200 yılı aşkın bir süredir neden savaş olmadığını açıklamadan önce, bir devletin “liberal” olarak tarif etmenin ve “savaşın” olmadığını iddia etmenin ne anlama geldiği üzerinde durulması gerektiğini ifade eder. Suganami ise, toplumlar arasında savaşa neyin neden olduğu ya da neyin barışı olanaklı kıldığına yönelik bir açıklamanın, “x” ve “y” gibi iki değişken arasındaki ilişkinin ne anlama geldiği ortaya konulmadıkça çok tatmin edici olamayacağına değinir (Burchill & Linklater, 2012, s. 31).

Doyle ve Suganami'nin değindiği nokta, teorilerin olguları kavramsallaştırdığı ve onlara anlamlar vererek onları birbiriyle ve başka olay ve olgularla ilişkilendirerek açıkladığıdır. Özünde bu tür bir kavramsal analiz bulunan çalışmalar, dünya siyasetinin anlaşılmasında ya da açıklanmasında önemli bir unsurdur (Burchill & Linklater, 2012, s. 31). Karmaşık olgulardan soyutlamalar yaparak o olgu ile ilgili ilk bakışta göze çarpmayan bütüncül bir bilgi verirler (Yalvaç, 2016, s. 35). Seyfi Say'a göre ise teori, bir bilim dalının incelediği alanla ilgili olgu ve olaylar arasındaki ilişkileri anlama ve analiz

etmeye yönelik tasvir etme, açıklama ve öngörme imkânı sağlayan genel bir kavramsal çerçevedir (2012, s. 349).

3.2. Teorik Çalışma ve Araştırma Programının Belirlenmesi

Teorinin ne olduğu veya ne olmadığı kadar teorik çalışmanın ne olduğu ya da ne olmadığı üzerinde de durmak gerekir. Hiç şüphesiz bilimsel çalışmalar, teorik olabileceği gibi ampirik (olgusal) de olabilir. Yani, bir konu veya olay, kavramsal bir çerçeve içerisinde analiz edilebileceği gibi, söz konusu bir olgu ya da olay, tarihi perspektifi ile birlikte tasvir edilerek izah edilmek istenilebilir. Bu konu, disiplinde “açıklamacı” (Erklären) / “anlamacı” (Verstehen) ve “bilimsel” / “tarihsel” yaklaşımlarla (ya da tartışmalarla) ilintilidir ve Immanuel Kant, William Dilthey ile Max Weber’in sosyal dünyanın nasıl araştırılacağı ile ilgili çalışmalarına dayanır (Yalvaç, 2016, s. 41-42). Benzer varsayımları, gelenekselcilik – davranışsalcılık ve pozitivism – postpozitivism tartışmaları içerisinde de muhtemelen görmektediriz (Yalvaç, 2016, s. 49). Daha önce bahsedildiği için bu tartışmalara tekrar girilmeyecektir. Ancak konu basitçe “açıklama” amacı güden ve doğa bilimlerindeki yöntemlerin sosyal bilimlere de uygulanabileceğini savunan yaklaşım (pozitivism) ile sosyal dünyanın doğadaki olgu ve olaylara yaklaşıldığı gibi yaklaşılamayacağını ve sosyal dünyadaki olguların açıklanmasından ziyade daha çok “anlaşılması” gerektiğini savunan yaklaşım hakkındadır. Aslında bu, daha çok epistemoloji ile ilgili bir sorun olup, araştırma sürecine yansıyan bir farklılıktır. “Nasıl daha iyi araştırma yapılabilir?” sorusu etrafında dönen yöntemsel bir tartışma olmuştur (Yalvaç, 2016, s. 46). Ama Uİ disiplininin “bilimselliği”ni de ilgilendirir ve onun kimlik ve çerçevesi ile ilgilidir. Bununla beraber “açıklama” ve “anlama” ile ilgili uygulama ve süreçlerdeki farklılıklar, “analiz” kavramını ya da “analitik bakışı”, bu araştırma programının dışına itmeyecektir. Dolayısıyla, her iki yaklaşımda da analiz yöntemi kullanılabilir ki, bu durum, iki yaklaşımın da bilimsel olduğu anlamına gelecektir.

Benzer bir yorum, “teorik” ve “ampirik” çalışmalar için de geçerlidir. Geleneksel Türk Dış Politikası üzerine yazılmış çalışmalarda da görülebileceği üzerine (Yalvaç, 2016, s. 35; Aydın, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 89), teorik ve kavramsal bir yaklaşımdan yoksun salt olguya ve olaya dayanan çalışmalar, sadece mevcut olayları tanımlar, tasvir eder ve açıklar. Olan biteni, belli bir tarihsellik içerisinde anlatır; ama bir sonuç, çözüm, varsayım sunmaz. Olgular ve olaylar arasındaki bağlantı, neden – sonuç ilişkisine dayanır ve bu durum, genellikle olayların tarihsel kronolojisi veya yazarın

yorumu ile ilgilidir. Ancak ampirik çalışmalar, salt tanım, tasvir (betimleme), anlatım gibi ögeleri kapsamaz. Kavramsal bir perspektif de sunabilir ve teorik varsayımlar (veya özellikler) içerebilirler.⁷ Dolayısıyla, *anlama* ve *açıklama* örneklerinde olduğu gibi, ampirik çalışmalar da analiz ögesini içerir. Benzer bir durum tarihsel çalışmalar için de söylenebilir. Tarihsel çalışmalar, tarihteki tek tek olgu ve olayları konu edinir ve bunları, inceler, betimler ve açıklar. Savaşlar veya devrimler gibi, tarihteki olaylar arasında bağlantı ve neden – sonuç ilişkisi kurulsa da bu olgu ve olaylar, kendine özgü özelliklere sahiptir, mekân-zaman bağımlıdır ve genelleştirilemez, genel geçer varsayımlar ortaya konamaz. Özellikle pozitivist bilim anlayışında gördüğümüz teori anlayışı, varlığı katmansızlaştırır, tarihsizleştirir ve onu o anki haliyle ele alır. Yani, varlığı gözlemlerimizle sınırlandırır (Yalvaç, 2016, s. 40). Tarihsel çalışmalarla ilgili yorumlar, aynı pozitivistimin bilim görüşü gibi tartışmaya açıktır. En azından *Annalesci* (*Sorunsal*) *Tarih Okulu* ile *tarihselcilik* (*historicism*) yaklaşımı, tarihi olgu ve olaylara analitik bir yaklaşımla, bir anlamda teori odaklı bakmakta veya teorik çalışmalara yakın bir analizi savunmaktadır. Immanuel Wallerstein’ın dünya sistemine dair çalışması veya tarihsel sosyoloji çalışmaları buna örnek gösterilebilir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 100).

Bu konuya değinilmesinin nedeni, Gelenekselcilik – Davranışsalcılık ve Pozitivizm – Postpozitivizm tartışmalarında görülen ve odağında *teori odaklı bilimsel bir çalışmanın nasıl olması gerektiği* üzerine bir tartışmaya girmekten ziyade yine aynı soru ile ilgili olarak ve bunun yanı sıra teorinin ne olduğu ve teorik çalışmaların nasıl olması gerektiği hakkındaki soruları da göz önüne alarak, yukarıda değinilen “anlama”, “açıklama”, “anlatım” ve “analiz” kavramlarını incelemektir.

Uİ disiplininin hukuk ve tarih temelli olarak ortaya çıkışının disiplinin epistemolojisi ve metodolojisini etkilediğini belirten Ersel Aydınlı, Erol Kurubaş ve Haluk Özdemir (2017) özellikle bu durumun disiplinin araştırma programını etkilediğine dikkat çekerler. Disiplindeki teori ve tartışmalara da baktığımızda, disiplinin, normatif, felsefi, tarihsel ve kuramsal bir araştırma sürecine sahip olduğu görülecektir (2017, s. 89). Öyle ki, disiplinin bu araştırma programından hareketle, Duncal Snidal ve Alexander Wendt (2009), uluslararası teorinin pozitif, yasal ve normatif özelliklerine (veya türlerine) değinir. Bununla birlikte, Gelenekselcilik – Davranışsalcılık tartışmasının disiplinin diğer

⁷ Örnek olarak bkzn. B. Oran (2001), *Türk Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayıncılık; (1.Cilt: 2001, 2. Cilt: 2001, 3. Cilt: 2013 yılında basılmıştır.)

disiplinlerden ayrı özgün kimliğinin güçlenmesinde önemli bir nokta olmasına karşın (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 89), disiplinin tarihle olan ilişkisine dair tartışma uluslararası alanda hâlâ devam etmektedir. 1990’ların sonuna doğru tarihin disiplin içindeki yeri ve işlevi yeniden sorgulanmıştır. Uluslararası alandaki tartışmaların odak noktası, pozitivizmin tarih-dışılığı dolayısıyla, disiplinin tarihi ihmal etmemesi veya daha çok yer vermesi gerektiği üzerine cereyan etmekte iken, Türkiye’deki durum, daha çok Türk Uİ disiplinine rengini veren tarihsel yaklaşımların yeri ve rolü ile ilgilidir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 88).

Buradan hareketle “tarihsel yaklaşım” ile “kuramsal yaklaşım” ve “açıklamacılık” ile “anlamacılık” arasında ayırım yapan Aydınlı, Kurubaş ve Özdemir (2017), dört yöntemsel biçim üzerinde durur. Tarihsel yaklaşım, olgusal, olay-eksenli ve anlatıya dayalı, geçmişî anlama çabası içinde geçmişe yönelik ve zaman-mekân bağımlı, idiografik, tekil ve biricik olanı betimleyici ve çok nedenliliğe dayalı detaycı olarak tanımlanmaktadır. Kuramsal yaklaşım ise, kavramsal, analitik ve açıklamaya dayalı, bugünü açıklama ve geleceği öngörme çabası içinde genele yönelik, zaman-mekân bağımsız, nomotetik, soyutlamacı ve genellemeci, nesnellığe dayalı basitleştirici ve indirgemeci şeklinde tanımlanmaktadır (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 107). Açıklamacılık ve Anlamacılık arasında ise şu şekilde bir karşılaştırma yapılır:

İki yaklaşım da sosyal dünya ile ilgilenir; ama açıklamacılık, sosyal dünyayı doğal dünya ile bir kabul ederken, anlamacılık, sosyal dünya ile doğal dünya arasında ayırım yapar. Açıklamacılık, insanı doğadaki bir nesne olarak görür ve ona değişmezlik atfederken, anlamacılık yaklaşımına göre insan, tarihsel bir durum içinde değişkenlik göstermektedir. Açıklamacılık, insan eylemlerinin ve sosyal olguların belirli bir sosyal yasalara dayandığından hareket ederken, anlamacılık, insan davranışlarını ve sosyal olguları, birtakım inanç, değer ve kurallara dayandırır. Açıklamacılık, insan eylemleri ile sosyal yasalar arasında zorunlu bir ilişki (neden – sonuç ilişkisi) kurarken, anlamacılık, insan eylemleri ile sosyal kurallar arasında gerçekliliğe dayalı bir ilişki olduğu varsayımından hareket eder. Son olarak ise, açıklamacılık, sosyal dünyayı nedensellikler çerçevesinde açıklarken, anlamacılık, sosyal dünyayı ilkeler çerçevesinde yorumlanabilir ve anlaşılabilir olduğunu savunur (Aydınlı & Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 93). (Bkz. Tablo 1)

Bu analizler, daha önce incelediğimiz disiplinlerdeki teorik tartışmaları andırır. Sosyal dünyanın ne ve nasıl olduğu, doğal dünya gibi (doğanın kendisi gibi) incelenip

incelenemeyeceği veya sosyal dünya ile ilgili genel geçer varsayım ve teorilere ulaşıp ulaşılamayacağı konu ve sorularıyla ilgilidir. Bu tartışmalar saklı kalmak üzere, yukarıdaki alıntıdan, bilimsel ilerlemenin *kuramsal yaklaşım* ve *açıklamacılık* ile mümkün olabileceği sonucu çıkartılabilir. Zira zaman-mekânlı tek tip olayları incelemek, salt geçmişini anlamak ve geçmişe yönelik bilgi üretmek, bugüne ve geleceğe bir şey katmayacağı iddia edilebilir. Bunun tam tersinde geçmişin bilgi ve deneyimlerinin bugünü anlamada ve gelecek ile ilgili varsayımlar geliştirme konusunda faydalı olabileceği de söylenebilir. Aynısı açıklamacılık ve anlamacılık için de söylenebilir. Doğal bilimlerin incelediği dünya ile sosyal bilimlerin incelediği sosyal dünyanın (insan dünyasının) farklılıkları sebebiyle, aynı şekilde incelenemeyeceği ve *tek tip* bir araştırma modeli geliştirilemeyeceği varsayılabilir. Bunlar da tartışmalı konulardır ve bu çalışmadan ziyade bilim felsefesi araştırmalarını ilgilendirir. Asıl mesele, hangisinin bir diğerinden iyi ve doğru bir yaklaşım olduğundan ziyade aslında hangisinin nasıl kullanıldığı veya kullanılabileceğidir. Bilimsellik iddiası gereği, açıklamacı ve kuramsal yaklaşımın doğruluğu savunulabilir ve araştırmalarda kullanılabilir. Ama her yaklaşım ve sistemin artı ve eksileri olabileceği için bunları, *şâyet mümkünse*, birlikte ve iç içe kullanmak daha uygun olacaktır. Araştırma sürecinde ilk ilke “tamamlayıcılık” olmalıdır. Yöntem ve teknikler, metodoloji ve bilim felsefesi açısından uygunsa, birlikte kullanılabilir.

Tablo 1.

Sosyal Bilimlerde Sosyal Olguya İki Farklı Yaklaşım Biçimi

AÇIKLAMACILIK	ANLAMACILIK
Sosyal dünya, doğal dünya gibidir.	Sosyal dünya, doğal dünyadan farklıdır.
İnsan, esas olarak değişmezlik ilkesi gereği doğadaki nesne gibidir.	İnsan, esas olarak değişkenlik ilkesi gereği tarihsel bir durum içindedir.
İnsan eylemleri / sosyal olgular, belirli sosyal yasalara dayanır.	İnsan davranışları / sosyal olgular, birtakım inanç, değer ve kurallara dayanır.
İnsan eylemleriyle sosyal yasalar arasında neden - sonuç gibi zorunlu ilişki vardır.	İnsan eylemleri ile sosyal kurallar arasında gerekliliğe dayalı bir ilişki vardır.
Sosyal dünya, nedensellikler çerçevesinde açıklanır.	Sosyal dünya, ilkeler çerçevesinde yorumlanabilir ve anlaşılabilir.

Kaynak: Aydın, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 93

Aydınlı, Kurubaş ve Özdemir (2017) ise bu duruma nazaran dört yöntemsel biçim öngörmüştür. Bunların ilk ikisi *temel* olup, diğer ikisi de yukarıda bahsedilen “tamamlayıcılık” varsayımından hareketle *karma* biçimlerdir. Tablo 2’de de görüleceği üzere, *anlatısal-anlamacılık* ve *analitik-açıklamacılık* temel biçim olarak tanımlanırken, karma biçimler, *analitik anlamacılık* ve *anlatısal-açıklamacılık* olarak belirtilmektedir. Rankiyen tarihe dayalı diplomasi tarihi çalışmalarının örnek gösterilebileceği, anlatısal-açıklamacılıkta, olaylar, birbirleriyle ilişkilendirilerek anlatılır ve bu olayları doğuran aktör mantığı ve anlamı izah edilmeye çalışılır. Analitik-açıklamacılıkta ise bütünü sistematik biçimde tematik parçalara ayırmak suretiyle yapılan incelemede, parçalar arasında bir genellemeye dayalı neden-sonuç ilişkisi kurulması amaçlanır. Sosyoloji ve siyaset bilimi gibi disiplinler bu yöntemleri kullanan disiplinlere örnek olarak gösterilebilir.

Tablo 2.

Sosyal Olguya Yaklaşım Farklılığından Doğan Yöntemsel Biçimler

	YÖNTEMSEL BİÇİMLER	TANIM	UYGULAMALI ÖRNEKLER
TEMEL BİÇİMLER	Anlatısal - Anlamacılık	Olayların olaylarla ilişkilendirilerek anlatılması suretiyle bunları doğuran aktör mantığının ve anlamların anlaşılması	Rankiyen tarihe dayalı diplomasi tarihi çalışmaları
	Analitik - Açıklamacılık	Bütünü sistematik biçimde tematik parçalara ayırarak, bu parçalar arasında bir genellemeye dayalı neden - sonuç ilişkisi kurma	Sosyoloji ve Siyaset bilimi temelli Uluslararası İlişkiler çalışmaları
KARMA BİÇİMLER	Analitik - Anlamacılık	Bütünü sistematik biçimde parçalara ayırarak, olguların incelenen bir yönünün anlaşılmasının sağlanması	Post-modern yaklaşımlar (özellikle inşacı yaklaşım)
	Anlatısal - Açıklamacılık	Olaylar arasındaki ilişkilerden yola çıkarak bunlar arasında nedensellikler kuran anlatılar yoluyla açıklamalar yapılması	Dış Politika Çalışmaları (özellikle devletlerin birbiriyle ilişkilerinin anlatılması)

Kaynak: Aydınlı & Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 95

Analitik-anlamacılık ve anlatısal-açıklamacılık olarak belirtilen karma biçimlere ise, post-modern yaklaşımlar ve devletlerin birbirleriyle ilişkilerinin anlatıldığı dış politika çalışmaları (*dış politika tarihi* ifadesi belki daha uygun olabilir) örnek gösterilebilir. Analitik-anlamacılık, bütünü sistematik biçimde parçalara ayırarak, olguların incelenen bir yönünün anlaşılmasını sağlamayı amaçlarken, anlatısal açıklamacılık, olaylar arasındaki ilişkilerden yola çıkar ve bunlar arasında nedensellikler kurarak anlatılar yoluyla açıklamalar yapar.

Burada karma yöntemsel biçimlerin bir işlevi, esasen bilimsel açıklamaların yerine geçmek olmayıp, onları daha iyi kurgulamak için bizlere alternatifler sunmasıdır. Zaten uygulamada da görüleceği üzere, sosyal bilimler, doğa bilimlerin aksine, kesin bir analitik-açıklamacılıktan ziyade anlatı ve anlamacılığı kendine *basamak* yapan *analitik-açıklamacı* bir yöntemle çalışır (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 96). Özellikle Türkiye örneğinde kuramın önemi ve yeri düşünüldüğünde, bir çalışmanın kuramsal bir çerçeveye sahip olması için tercih edilebilecek yöntemsel biçimin de analitik-açıklamacılık olması gerektiğidir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 97). Zira “bilimsel” niteliğe sahip bir çalışma, salt anlatı veya açıklamaya dayanmak yerine incelediği konuyla ilgili analize de yer vermesi gerekmektedir.

Yöntemsel biçimler ile ilgili bir diğer husus ise, tercih edilecek yöntemsel biçimin farklı analiz düzeylerinde yapılacak çalışmanın içeriğini, niteliğini ve epistemolojik açıdan hangi disiplin çerçevesinde değerlendirilebileceğini belirlemesidir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 94). Türkiye özelinde bu durum, uluslararası politika ile ilgili bir konu hakkında Uİ akademisyeninin yaptığı çalışma ile bir siyasetçi, gazeteci, diplomat, asker, araştırmacı yazar, stratejistin ya da analistin yaptığı çalışma ya da bildirdiği görüş arasındaki farkı ortaya koyacaktır. Bu listeye Uİ temel (formasyon) eğitimi olmayıp, disiplinde çalışmalarını yürüten sosyolog, tarihçi, siyaset bilimci, iktisatçıyı da ekleyebiliriz. Bu ise, akademik çalışmalarda *analiz* konusunun ve kuramsal-analitik bakış açısının önemini gözler önüne serecektir. Bu, Aydınlı, Kurubaş ve Özdemir’e göre (2017, s. 74-83) Türkiye’de kuramsal çalışmanın veya Türkiye’deki Uİ akademisinin özgün bir kuram geliştiremeyişinin bir eksikliği olarak görülürken, bana göre, daha çok metodolojik ve bilimsel çalışmanın ilke ve gerekliliklerinin önemini yeterince kavrayamayışımızdan ya da bunları çalışmalarımıza uygulayamayışımızdan kaynaklanmaktadır. Zira, Türkiye’deki eğitim sisteminden kaynaklı ezberci yapı, soyut ve eleştirel düşünme becerisinden yoksun olmamız, okuma alışkanlığımızın olmaması gibi sebeplerin yanı sıra araştırma yöntemleri (metodoloji) ve bilim felsefesi

çalışmalarına az önem verilmesi ve/veya araştırma projelerine uygulamada gerekli özenin gösterilmemesi olarak yorumlanabilir. Bu nedenler artırılabilir veya eleştirilebilir. Ancak belirli bilimsel çalışma ilkelerine uygun yapılmayan ve analitik-kuramsal bakıştan yoksun çalışmaların bilimsel niteliğinin de düşük olabileceği açıktır. Bu, analiz konusunun önemine işaret etmektedir. Mustafa Aydın (2005, s. 27) da bununla ilgili olarak Türkiye’de önüne gelenin büyük bir rahatlıkla uluslararası ilişkiler ile ilgili konuşmasının ve yorumlar yapmasının, disipline ilgiyi arttırdığını ama aynı zamanda disiplinin bütünlüğünü bozduğuna dikkat çekmekte ve farklı alan ve mesleklerden gelen insanların yorumlarının Uİ eğitimi almış onlarla farkının, bizlerin konularını yöntembilimsel çalışmamız olacağını ifade etmektedir. Türkiye’de yöntembilimsel çalışmaların önemsenmesi, çalışmalarda “analitik” ve “bilimsel” niteliklerin artmasını sağlarken, Türkiye’deki Uİ disiplini kuram temelli geliştirebilir. Bu ise, merkez – çevre akademisi içinde üniversiteden üniversiteye değişmekle birlikte, çevrede yer alan Türkiye için (Bilgin, 2005, s. 3-14; Aydın & Mathews, 2008, s. 161-187) merkezde bir yer edinmesine yardımcı olabileceği gibi, Türkiye’de bilimsel niteliği olmayan komplo teorileri odaklı çalışmaların (Aydinli, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 139-185) da etkisini azaltacaktır.

3.3. Mata Teorik Bakış Açısı ve Ön-teori (Proto-Theory), Kısmi Teori (Partial Theory), Yumuşak Teori (Soft Theory) ile Alt-Sistemik Teori (Sub-Sistemic Theory) Kavramları

Burada değinilmesi gereken bir diğer nokta da meta-teorik bakış açısının yanı sıra bu çalışma için anahtar sözcükler olan ön-teori (proto-theory), alt-sistemik teori (sub-sistemic theory), “homegrown” teori, kısmi teori (partial theory) ve yumuşak teori (soft theory) gibi kavramlardır.

Teorinin teorisi ya da bir teorinin varsayımlarını ortaya koyan teori olarak tanımlanabilecek olan *meta-teori*, bir teorinin mercek altına yatırdığı ve incelediği konuya nasıl anlam verdiğini, ona nasıl yaklaştığını bize verir (Yalvaç, 2016, s. 37). Bir anlamda olguları inceleyen teorinin kendisinin incelenmesidir. Bu durumda inceleme nesnesini, ampirik bir olay ya da olgu yerine teorinin temelinde yatan varsayımlar alacaktır. Uluslararası ilişkileri anlamak için geliştirdiğimiz bütün teorilerin temelinde meta teorik varsayımlar bulunmaktadır. Mark Neufeld’in de değindiği gibi, olguların anlamı salt olgusal bir soru olmayıp teorik sorularla ilgili ise, teorilerin doğası da teorik

olmayıp meta-teorik sorularla ilgilidir (Yalvaç, 2016, s. 37). İncelediğimiz bir olgu veya olay teorik (analitik-kavramsal) bir bakış açısıyla anlamlandırılabilceği gibi, bir teörinin kendisi de meta-teorik bir yaklaşımla incelenip değeriendirildiğinde anlam kazanacaktır. Bu şekilde teörinin altında yatan varsayımlar bilindiği takdirde, teori çerçevesinde anlam kazanan olgular daha rahatlıkla değeriendirilebilecektir (Yalvaç, 2016, s. 37).

Türkiye özelinde meta-teorik yaklaşımın önemi, Türkiye'deki Uİ akademisyenlerinin teoriye ve teorik çalışmalara bakış açılarında göze çarpar. Aydınli ve Mathews'e göre Türkiye'deki akademisyenlerin bu bakış açıları, saf teori yapımı, özgün teori yapımı, Türkiye dışında üretilen teorilerin ithal edilerek ampirik konulara uygulanması ve teorilerin Türkçe'ye çevrilerek okuyucuya sunulması şeklinde dört grupta toplanabilir (Gözen, 2016, s. 20). Her ne kadar yazarlar, bu gruplar arasında önem bakımından hiyerarşi olmadığını belirtse de Gözen'e göre, Türkiye'deki akademisyenlerin teori ile ilgili ilişkisi; disiplindeki mevcut teorileri çevirerek kullanmak, sonrasında mevcut teorileri ampirik olaylara uygulamak ve en düşük oranda da saf teoriler yapmak ve özgün teoriler üretmek şeklinde özetlenebilir (Gözen, 2016, s. 20). Bu ilişki muhtemelen farklı şekillerde kategorilendirilebilir. Meta-teorik bakış açısının buradaki önemi, Türkiye dışında üretilen teorilerin Türkçe'ye çevrilerek okuyucuya sunulması ve sonrasında da bu mevcut teorileri ampirik olaylara uygulamak konusunda, akademisyene, bir rehber olup olamayacağı ve buradan hareketle yapacağı çalışmaların disipline özgün bir katkı/özgün bir teori geliştirme aşamasında bir adım olarak sayılıp sayılmayacağı ile ilgilidir. Meta-teorik bakış açısı, teorileri değeriendirme ve eleştirme, onlara farklı açılardan bakma olanağı verecektir.

Disiplinde farklı dillerde yazılmış çalışmaların Türkçe'ye çevrilmesi, ana metne bağıllık noktasında yazarı, yorum ve değeriendirmelerden muhtemelen alıkoyacaktır. Ancak bir teörinin ampirik bir konuya uygulanması, teörinin varsayımlarının değeriendirilmesini ve ayrıca A teorisinin varsayımlarının B teorisinin varsayımlarına karşı savunulması, teörinin felsefi ve eleştirel bir sorgulanmasını gerektirir ki, konu teörinin incelenmesi olunca, bu da meta-teorik çalışma alanına girilmesini gerektirecektir. Mevcut teorilerin bu şekilde sorgulanması, doğrudan doğruya özgün/saf bir teori yapımı sayılmasa da bu teorilerin geliştirilmesi noktasında teorilere ve disipline özgün bir katkı sayılabileceği açıktır. Belki *güç dengesi* kavramına karşı *tehditler dengesi* kavramının geliştirilmiş olması buna örnek olarak gösterilebilir. Örneğin, Ortadoğu'yu ve oradaki ittifak örneklerini analiz eden Stepahan Walt, ülkelerin, gücü ve güçlüyü değil, tehdidi dengelemeye yöneldiğini ileri sürmüştür (Aydınli, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 201). Bu

durum, bir teorinin mevcut varsayımlarının bir coğrafyadan toplanan veriler dikkate alınarak değerlendirilmesi ve uyumsuzluk halinde teorinin kendisinin felsefi ve eleştirel bir sorgulanmasıyla varılan bir sonuçtur. Teorinin kendi varsayımlarının, toplanan veriler ışığında incelenmesi, meta-teorik bir çalışmadır. Zira, Walt ve çalışması, *İttifakların Kökenleri*, realist teori geleneği içinde Neo-realizm altında değerlendirilse de, Walt'un tehditler dengesi yaklaşımı, devlet adamlarının tehdit algılamaları ve değerlendirmelerini dikkate aldığı için (Ersoy, 2016, s. 180), bir anlamda güdülerini de teoriye dahil eden (Donnelly, 2012, s. 65) köklü bir değişiklik sunar. Diğer taraftan bu tür meta-teorik çalışmalar, özgün/saf teori sayılmasa da bu yolda adılmış bir adım, bir basamak olarak da değerlendirilebilir. Teorilere yönelik getirilmiş felsefi ve eleştirel sorgulama sonucunda teorilerin varsayımları ve olgulara yaklaşımları yeniden değerlendirilir ve buradan mevcut teorinin varsayımları geliştirilebileceği gibi, bu varsayımlar ve bakış açılarından yeni teoriler için bir hazırlık olabilecek nitelikte *ön-teoriler* de üretebilir. Dolayısıyla, meta-teorik çalışmalar, ön-teori, kısmi teori, alt-sistemik teoriler⁸ gibi Türkiye'de özgün bir Uİ teorisi geliştirebilmek için önemli bir başlangıç aşaması teşkil edecektir.

Uİ disiplininde Batı-dışı teori arayışında kilit soru, neyi Uİ teorisi olarak algıladığımıza bağlıdır (Acharya & Buzan 2018, s.143). Bu soru, teorinin ne olduğu veya ne olmadığı konusu ile ilgili de olup, daha genelinde neyin disipline dâhil edilip, neyin kapsam dışı bırakılacağı ile ilgili bir soruyu (ya da *sorunu*) gündeme getirir. Özellikle pozitivistimin bazı olumlu işlevlerine karşılık, kendi kılıfını takınmayan çalışmaları disiplinin dışında bıraktığı ve bunların “bilimselliğini” değerlendirerek disiplinin kapı bekçiliğini yaptığı söylenebilir. Disiplinde okutulan makale ve kitapların çoğunluğunun Batı kaynaklı ve İngilizce olması, disipline hâkim olan teorilerin ABD ve Avrupa dergilerinde üretilip dünyanın geri kalanında dolaşıma sokulması, bu varsayımı çok da yanlışlamayacaktır (Smith, 2002, s. 67-85; Bilgin, 2008, s. 5-23).

Bununla birlikte Uİ disiplininde sistem düzleminde kuramlaştırmanın, yani evrensel niteliğe sahip (!) büyük teoriler (grand theories) üretilmeye çalışılmasının etkin hâkimiyetine rağmen, disiplinde alt-sistemik kuramlaştırma daha az gelişmiştir (Acharya & Buzan, 2018, s. 21). Uİ teorisinin evrensel mi olması gerektiği ya da tekil ve biricik olaylara uygulanan teorilerin de Uİ teorisi sayılıp sayılmayacağı bu tartışmanın özünü

⁸ Amitav Acharya ve Barry Buzan tarafından kullanılan “alt-sistemik” (sub-systemic) kavramsallaştırmaları, Ersel Aydın ve Julie Mathews tarafından evde üretilen/ev sahibi ülkede geliştirilen (home grown) olarak kullanılmıştır (Rumelili 2009, s.7). Özünde farklı kavramlar olsalar da aynı şeyi ifade etmektedirler.

oluşturur (Acharya & Buzan, 2018, s. 20). Bölgeselcilik gibi alan çalışmaları, alt-sistemik kuramlaştırma için doğru bir yer olmasına karşılık, alana kuramlaştırmaya fazla ilgisi olmayan veya istisna (farklı, ayırık) olma halini, yani yereli kuramlaştırmamak için bir gerekçe olarak kullanan disiplinler hükmetmektedir (Acharya & Buzan, 2018, s. 21). Teorinin, tanım gereği, genellenebilir / genelleştirilebilir olması, farklı örneklerle tekrar tekrar uygulanabilir olması ve zaman-mekândan bağımsız olması gibi özellikleri gerekçe gösterilerek, kendine has özelliklere sahip tekil ve biricik olgulara uygulanamayacağı ya da bütüne, evrensele uygulanması gerektiği savunulabilir. Bu, yerelin ve özelliklerinin göz ardı edilmesi anlamına geleceği gibi, dünyanın farklı bölgelerindeki çeşitli kültürel özellikler düşünüldüğünde evrensel sosyal teorinin olabilirliğinin de sorgulanmasına yol açacaktır. Burada Robert Cox'un teorik bakış açısını tekrar zikretmekte fayda vardır. Zira tüm teoriler belirli kişiler içinse ve belli amaçlara yönelikse, bu durum, sadece bu teorilerin inşasını teşvik edenlerin laik çıkarlarına bir kılıf sağlayacağı gibi, aynı zamanda evrenselci (bütüne uygulanabilir) teorilerin de olabilirliğini geçersiz kılacaktır (Acharya & Buzan, 2018, s. 22).

Uİ disiplinindeki hâkim evrensel teorilerin (grand theories) geçerliliğini tartışmanın yeri şüphesiz burası değildir. Ancak Batı-dışı Uİ teorisi arayışında, yerelin, farklılıkların, istisnacı kuramlaştırmaların ve kavramsallaştırmaların da dikkate alınması gerekmektedir. Bütün sisteme uygulanabilecek bir teoriden ziyade öncelikle alt-sisteme uygulanabilecek, daha bölgesel ve yerel bir teorileştirme ile işe başlamak yerinde olacaktır. Uluslararası sistemden ziyade bölgelerin farklı özelliklerinden hareketle yapılabilecek alt-sistemik teorileştirmeler, bize daha bütüne uygulayabileceğimiz “evrensel” bir teorinin kapısını aralayabilirler. Burada alt-sistemde bulunan yerel kültürün özellikleri, gelenek-görenekleri, örf-âdetleri, değer ve inançları, tarihi, siyasilerin düşünce, doktrin ve politikaları ve *teori-öncesi* diyebileceğimiz kavramlaştırmalar, alt-sistemik teorileştirmede malzemelerimiz olabilir. Bu alt-sistemik teoriler, Batı teorileri ile kıyaslandığında zayıf kalabilir. Ama bu kıyas zayıflığı, alt-sistemik teorilerin önemsizliği anlamına gelmeyeceği gibi, bu tür çabaların disiplinin gelişiminde birer mihenk taşı olabileceği gerçeğini değiştirmeyecektir. Burada karışıklığa meydan vermemek için şu şekilde *tanımlamalar* yapılabilir: Batı teorileri, genele/bütüne uygulanabilirliği iddiası olan, Batı kaynaklı olması ve bazıları istisna olmak üzere çoğunlukla pozitivist temelli teoriler olarak tanımlanabilir. Alt-sistemik teoriler ise, kaynağını alt-sistemden (bölge ve yerelden) alan, yerel, istisnacı farklılıklar üzerinden verilerini toplayan, ön-teori ya da teori-öncesi denilebilecek olgu üzerinden gelişen kısmi

teorilerdir. Bu teorilerin genellenebilirlik, farklı örneklere uygulanabilirlik ve mekân-zaman bağımlılık/bağımsızlık gibi özellikleri geliştirilen *alt-sistemik teorinin* kendi özelliklerine göre değişiklik gösterebilir. Bunlar, yapılan çalışmanın niteliğine göre pozitivist olabileceği gibi, postpozitivist veya post-yapısalcı (post-modernist) özellikler taşıyabilirler. Özelliklerini geliştiren ve rüştünü ispat eden alt-sistemik teorilerin, bölge veya alt-sistemin yanı sıra daha genele sistemin kendisine de uygulanabileceği varsayılabilir.

Alt-sistemik teoriler, Batı-dışı teori arayışında kilit rol oynayacağı gibi, ön-teori olarak tanımlanabilecek teori-öncesi kavramsallaştırmalar da alt-sistemik teoriler için kilit rol oynayacaktır. Bu noktada teori-öncesi kavramsallaştırmalar, kendi başına bir teori adı altında toplanma şartı taşımayan (Acharya & Buzan, 2018, s. 23), incelenen araştırma konularının analizinden yola çıkılarak oluşturulan kavramlar olarak değerlendirilebilir. Yerel kültürün özellikleri, gelenek-görenekleri, örf-âdetleri, değer ve inançları, halk hikâyeleri, efsaneleri, filozofların ve yazarların düşünce felsefeleri, siyasetçilerin doktrin ve politikaları ile ülkelerin ve bölgelerin tarihinden kaynağını alan bu kavramsallaştırmalar, *teori-öncesi* çalışmalar için önemli olduğu gibi, bu teori öncesi kavramsallaştırmalar da *yumuşak ve kısmi teoriler* için önemlidir. Bu son noktada ise, kısmî ve yumuşak teoriler, alt-sistemik teoriler için bir tür sıçrama tahtası olacaktır.

Bir sonraki bölüme geçmeden bu kısa tanımlamaları biraz detaylandıralım. Türkiye’de özgün teori arayışında teorinin yanı sıra *yumuşak teori*, *kısmi teori* ve *alt-sistemik teori* kavramlarının bilinmesinin önemli olduğunu ifade ettik. Zira Türkiye’de teorileştirmeye yönelik çabalar, tüm uluslararası sistem yerine öncelikle sistemin belli bir bölümüne, Türkiye ve coğrafyasına yönelik ve bu coğrafyanın yerel deneyimleri, bilgi ve kaynakları kullanılarak yapılan bir girişim olacaktır. Büyük teorilere rakip teori oluşturmaktansa, ilk olarak onların açıklayamadıkları, bölge ile ilgili konu ve sorunlara odaklanan ve yerelden kaynağını alan bir teorileştirme çabasından bahsedilmektedir. Bu tür çalışmalar, zamanla geliştirilmek suretiyle, ileriye yönelik Uİ merkez akademiasında diğer büyük teorilerin yanında hak ettiği yeri alabilir.

Ön-Teoriler (Proto Teoriler), teoriye öncülük edebilecek kavramsallaştırmalar olarak tanımlanabilir. Bunlar, teori değildir; teori öncesi, teoriyi oluşturabilecek fikir ve kalıplardır. Bir konu veya duruma işaret eder ya da bu konu veya durumu açıklar, anlamlandırır ve tanımlar. Teorik olmasa da kendine ait bir çerçevesi vardır ve kendi içerisinde tutarlılık gösterir. Çoğunlukla siyasetçilerin doktrinleri ve uyguladıkları politikalarla ilgili onları açıklamak için ortaya attıkları kavramlar, buna örnek verilebilir.

Ancak bilimsel araştırma sonucu toplanan veriler ışığında ortaya atılan fikir ve kavramlar da elbette ön-teori olarak sayılır. Asıl teorilerin oluşumunda rol oynarlar. Kendileri başlı başına bir teoriye dönüşebileceği gibi, bir teori içerisinde bir konuyu açıklayan kavram ve kalıp fikirler olarak da kalabilir. Ama teorinin genel çerçevesini açıkladığı için, teori oluşumunda önemlidir. Örnek olarak, güç dengesi, tehditler dengesi, orta büyüklükte devlet, orta ölçekli güç, statü tutarsızlığı, az gelişmiş ülke milliyetçiliği, tianxia gibi kavramsallaştırmalar ön-teoriye örnek olarak sayılabilir.

Yumuşak teoriler, teorileştirme için bir adım veya bir basamak olarak düşünülebilir. Bunlar, kaynağını yerelden alan, şablon ve modellerdir. Bir tür kavramsallaştırma olan ön-teoriler üzerinden geliştirilen veya mevcut Uİ teorilerinden yerelin tecrübeleri dikkate alınarak oluşturulan bu teoriler, kendi içinde tutarlılık arz etmekle birlikte, keskin, katı bir çerçevesi yoktur. İncelediği veya açıkladığı olgunun bir yönü hakkında bize bilgi sunar. Bu bilgi dışında diğer olasılık ve farklı bilgi kümelerini göz ardı etmez. Çerçevesi bilgi geçişine izin verdiği için, farklı bilgi ve varsayımları bünyesine alabilir. Bu sayede kendini geliştirebilir ve genişleyebilir. Yereldeki özgün bir konudan hareket ettiği için genellenebilirliği yereldeki birkaç örnekle ve benzer şartları taşıyan başka bölgelerdeki örneklerle sınırlıdır. Kısmi teorilerin oluşumunda rol oynarlar.

Kısmi teoriler, bir bütünün belli bir yönünü veya bu bütünün parçasını, bulunduğu kendi yerel özelliklerinden beslenerek açıklayan parça teorileridir. Bütünü açıklayan teoriler, bütünün kendisini açıklama amacında olurken, kısmi teoriler, bütünün bir yönü veya parçası ile ilgilenir. Bütünü açıklayan teoriler, çerçevesini çizerken, bütünün bazı özelliklerini görmezden gelme eğilimi içinde olabilirler. Kendi içinde tutarlı olsalarda, genellikle göz ardı ettikleri, açıklamalarında hesaba katmadıkları bütünün diğer özellikleri tarafından saldırıya uğrayabilir ve eleştirilebilirler. Bütünü açıklayan bu teorilerin karşılaştıkları diğer bir sorunda bütünün belli parçalarını açıklayamama özellikleri de gösterebilmeleridir. Bu durumda onlar için en iyi seçenek, kendilerini yenilemek iken, bütünün bu kısımlarına anormallik atfetme, teorinin kör noktası kabul etme ve yok say eğilimi gösterebilirler. Kısmi teoriler, bütünün belli bir yönünü, o parçanın yerel özelliklerinden hareketle açıklama eğilimi içerisindeyler. Kısmi teoriler de inceledikleri konular açısından kendi içerisinde tutarlılık gösterirler. Ama bütünü, uluslararası küresel sistemi açıklayamadıkları için eleştirilebilirler. Kısmi teoriler, bütünü açıklayan genel teorilerin aksine, açıklayamadıkları bütünün diğer parçalarını, teoriyle ters düştüğü için, anormallikle suçlama veya yok sayma eğilimleri yoktur. O kısmı da, kendisi olmasa bile, başka bir kısmi teorinin açıklayacağını bilirler. Kısmi teoriler, ayrıca

yerel bilgi, gelenek, değer ve tecrübeleri yok saymaz. Davranışsalcılar da Uİ disiplininin ilgi alanına giren konuların çok fazla değişken içermesinden ve bu değişkenler arasındaki ilişkilerin tespit edilmesinin zorluğundan dolayı, belirli sayıda değişkenin incelenmesiyle elde edilen kısmi teorilere odaklanılması gerektiğine dikkat çekerler (Şahin & Şen, 2014, s. 20).

Alt-sistemik teoriler, Amitav Acharya ve Barry Buzan (2018) tarafından kavramlaştırılan alt-sistemik teorileştirme ile elde edilen teorilerdir. Bu teoriler, tüm sistemi açıklayan genel teorilerin aksine, sistemin daha küçük bir parçasını, o parçanın yerel özelliklerini de dikkate alarak açıklar. Tüm sistemi açıkladığını varsayan genel teoriler, uluslararası sistemin tüm küreyi kapsayan homojen bir yapıda olduğundan hareket eder. Buna göre, örneğin, sistemin aktörü devlet, her yerde aynı aktör ve aynı devlettir, anarşi de tüm sistemde aynı özellikleri gösterir. Dolayısıyla sistemi açıklayan bir genel teori, tüm sistemde olup biten hakkında bize bilgi verebileceği, tahmin etme ve çıkarımda bulunma olanağı sunabileceği varsayılır. Hâlbuki uluslararası sistem, bütününde genel yargılarda bulunabilse de aslında tam olarak homojen değildir; özellikle bütünden parçaya doğru gidildikçe heterojen bir özellik gösterir. Bu nedenle teorinin öngörülleri, sistemin derinliklerine inildikçe parçalarında farklı olacaktır. Örneğin, anarşi, devletlerin üzerinde bir otorite olmamasıdır. Ancak Avrupa'daki anarşi ile Ortadoğu veya Afrika'daki anarşi, farklı özellikler gösterecektir.

Peki, alt-sistem nedir? Uluslararası sistem, tüm küre düşünüldüğünde, kendisinden daha küçük alt-sistemlerden oluşur. Bu alt-sistemlerin kapalılık özelliği olmadığı gibi, uluslararası sistemin kendisiyle ve diğer alt-sistemlerle de karşılıklı etkileşim içerisindedir. Uluslararası sistem, alt-sistemlerin toplamı değildir. Tüm küreyi kapsayan bu sistem, bu toplamın yansıttığı özelliklerden farklı özellikler gösterir. Alt-sistemler ise, uluslararası sistemin özelliklerini göstermekle birlikte, anarşi örneğinde olduğu gibi, bu özelliği, kendi yerel unsurlarının da etkisiyle değiştirerek, farklı derecelerde yansıtacaktır. Alt-sistemler de kendi içerisinde uluslararası sistem gibi çalışır. Zira, bu alt-sistem içerisinde de birden fazla devlet bulunur ve dolayısıyla bu alt-sistemde de devletlerarası (*inter-state, international*) ve devletdışı, devletler ötesi ilişkiler (*non-state, non-govermental, transnational*) cereyan eder.

Alt-sistemik teoriler, küresel uluslararası sistemi açıklayan genel teorilerin (*grand theory*) aksine, uluslararası sistemden ziyade alt-sistemi, yerel özelliklerini de dikkate alarak açıklama amacı içerisindedir. Alt-sistemik teoriler de kısmi teoriler gibi, yerel özellikleri dikkate alır. Bununla birlikte her alt-sistemik teori, kısmi teori olmakla birlikte,

her kısmi teori, bir alt-sistemik teori değildir. Kısmi teorinin alt-sistemik teori olabilmesi için, yerel özellikleri dikkate aldığı gibi araştırma evreninin alt-sistem olması gerekmektedir.

Kevin C. Dunn, IR disiplininin temel kavramlarından olan *anarşi, egemenlik, devlet, piyasa, yurtdışı (uluslararası)* – yurt içi ikililiği gibi kavramların Afrika'ya uygulandığında sorunlu hale geldiğini, çoğu disiplin uzmanının Afrika tecrübesini göz önüne alarak teorilerini yeniden düzenlemek yerine kıtayı göz ardı ettiğini dile getirmektedir. Stephanie G. Neuman ise disiplinde yaygın kabul edilen *devlet teorilerinin* üçüncü dünya ülkelerine uygulanmasında sorunlar görüldüğünü ifade eder (Say, 2011, s. 73). Bu durum, mevcut teorilerin sorunlu veya kusurlu olduğu anlamına gelmemektedir. Bu teorilerin birçoğu İngiltere, Avrupa karası ve kuzey Amerika'nın yerel tecrübesi, tarihi, siyaseti, ekonomik tarihi göz önüne alınarak oluşturulmuştur. Dolayısıyla, A alt-sisteminin verilerinden hareketle oluşturulan bir teori, kendisinden farklı özellikler taşıyan B alt-sistemine uygulandığında sorunlarla karşılaşmıştır. Burada mevcut teori için üç olası seçenek vardır: Teorinin uygulanacağı B alt-sistemin farklı özellikleri göz önüne alınarak teoriye bağlı alt modellemeler ve şablonlar, ön teori (proto-theory) oluşturulabilir ve teori yerine bu model ve şablonlar, alt-sisteme uygulanır. Teori, B alt-sisteminin özelliklerini göz önüne alarak kendisini yeniden düzenler ya da B alt-sistemin yerel özellikleri göz önüne alınarak yeni teori ve teoriler oluşturulur.

Son olarak, olası bir yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için bazı konuları ifade etmek, belki de tekrar etmek gerekebilir. Öncelikle, uluslararası sisteme veya bazı alt-sistemlere başarıyla uygulanan bir teorinin başka alt sisteme uygulanmasında sorun olması, teorinin kendisinin kusurlu ya da hatalı olduğu anlamına gelmez. Teori inşası sırasında kullanılan verilerin, uygulanması sırasında sorun yaşanan alt-sistemin yerel özelliklerine uyumsuz olması veya ondan farklı olması ile ilgilidir. Bu da alt-sistemler arasında özellik farkının yanı sıra uluslararası sistemden alt-sisteme geçildiğinde heterojenliğin ve farklılaşmanın artmasından kaynaklıdır. Bu, ayrıca disiplinin kesinlikle göreceli olduğu anlamına gelmez. Bilim insanları, çalışmalarını yaparken ve teorilerini inşa ederken, üzerinde çalıştığı konu ve alanın özelliklerini dikkate alır ve ihtiyaç duyduklarında bazı özellikleri göz önüne almaz veya daha az dikkate alır. Aksi durumda çok farklı özellikler gösteren çok fazla değişken ile başa çıkmaları gerekmektedir. Örneğin, Neorealizm, anarşik ortamda devletlerin hayatta kalmak için kendilerine dayandıkları ve çıkarları peşinden koştukları, aldatılma riskine karşılık da işbirliğine şüpheci baktığını dile getirir. Neoliberalizm ise, anarşik ortamda devletlerin çıkarları

peşinden koştüğünü kabul etse de, işbirliğine sıcak bakar. Neorealizm, anarşi, çıkar, hayatta kalma verilerini öncelerken, aldatılma riski karşısında işbirliği verisini çok önemsememişlerdir. Neoliberalizm ise, aldatılma riskine karşılık anarşi ortamında işbirliği verisini öncelemiştir. Buna karşılık, iki teori de gelirin küresel dağıtımını gibi, Bağımlılık Okulu'nun veya Marksizm/Neo-marksizm'in incelediği verileri hiç göz önüne almamıştır. Aynı durum disiplindeki diğer farklı teoriler için de söylenebilir. Her biri, diğerinin analiz dışı bıraktığı veya az önemli saydığı konu üzerinden hareket etmiş ve onun açıklamadığı ya da açıklayamadığı konuları açıklamayı ya da anlamayı amaçlamıştır. Değişkenler ve verilerdeki bu seçiciliğe bir de yerelin farklılığı, alt-sistemlerin birbirinden farklı özellikler göstermesi de eklenince oluşturulan teori, bazı alt-sistemlere uygulanırken, diğer başka alt-sistemlere uygulanmasında sorunlarla karşılaşılacaktır. Bu, son derece normaldir.

3.4. Sonuç

Sonuç olarak, teori, Uİ disiplininde her zaman önemli ve kilit rol üstlenmiştir. Disiplinin tarihi, teorik tartışmalar üzerinden yazılırken, disiplinin gelişimi de teori temelli oluşturulan bilimsel çalışmalar ile olmuştur. Bu tür bilimsel çalışmalar ile disiplinin teorik alt yapısına yaptığı katkıyla değerlendirilen ülkelerin Uİ akademisi, bir nevi Batı ile Batılı olmayan coğrafya arasında *merkez-çevre* olarak bölünmüştür. Disiplin çalışmalarında tarihin dışlanamayacağı gibi, bilimsel çalışmaların salt pozitivizm ile eş tutulamayacağı da açıktır. Ancak çevrede yer alan ülkelerin ve çalışmaların disiplinin kalbindeki merkez ülkelerinde takdir ve kabul görebilmesi, çalışmalarında analiz ve açıklama öğelerine yer vermesiyle mümkündür. Çevre ve yarı-çevre ülkelerin Uİ akademisi, henüz özgün bir teori geliştirememiş olsalar da, yapılabilecek olası nitelikli yayınlar sayesinde yine de rüştünü ispat edebileceklerdir. Bu ülkeler, özgün bir teori geliştirmek için kendi ülkelerinin ve bölgelerinin tarihini ve değerlerini kullanabilirler. Evrensel teoriler (!) ile kıyaslanamayacak olsa da, alt-sistemik, kısmi ve yumuşak teoriler, disipline farklı bakış açıları katabileceği gibi, Batı teorileri ile eş değerliliğe sahip teoriler oluşturmak için de başka çalışmalara kapı aralamış olacaktır. Bu teorilerin Batı teorilerin cevaplayamadığı soru ve sorunlara çözümler sunarak, mevcut merkez teorilerine katkıda bulunabilecekleri ve bunları geliştirebilecekleri de akılda tutulmalıdır.

BÖLÜM IV

ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNİN TÜRKİYE TARİHİ: KİMLİK VE ÇERÇEVESİ

Türkiye’deki üniversitelerin Uİ bölümlerinde disiplinin genel tarihi ile ilgili bilgiler, nasıl kurulduğu ve geliştiği, disiplinin kavramsal ve kuramsal altyapısı ile disiplin içi büyük tartışmalar öğrencilere derslerde verilmektedir. Ancak Uİ disiplinin Türkiye’de nasıl, niçin ve ne zaman kurulduğu ve hangi aşamalardan geçerek geliştiği, güçlü ve zayıf yönleri ile ilgili tarihsel bilgiler derslerde çok fazla yer almaz. Acaba Türkiye’deki Uİ bölümlerinde eğitim gören lisans ve belki de yüksek lisans dâhil öğrencilerinin kaçta kaç uzun yıllar disiplinin Türkiye’deki önemli ve köklü dergilerinden biri olan Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı (*The Turkish Yearbook of International Relations*) dergisinden⁹ haberdardır? Bu durum öğrencilerin alana karşı ilgisinin ve araştırma becerisinin olup olmadığını göstermekle birlikte, alan eğitim ve öğretiminde disiplinin Türkiye sacayağının eksik bırakılması olarak da yorumlanabilir.

Bu bölümünde, Uİ disiplininin Türkiye’de kurulması ve gelişimi incelenecektir. Bu inceleme, birinci bölümde olduğu gibi tarihsel bir perspektifle yapılacak ve disiplinin Türkiye sacayağının güçlü ve zayıf yönleri tartışılacaktır. Bu şekilde Türkiye Uİ disiplinindeki hem bu eksiklik giderilmeye çalışılmış olunacak hem de bu tezin beşinci bölümüne hazırlık yapılacaktır.

4.1. Mülkiye ve Uluslararası İlişkiler’in Türkiye’de Kurulması ve Gelişimi

Türkiye’de Uİ disiplininin temeli *Mülkiye Mektebi* olarak bilinen Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne dayanır. Okul, Osmanlı Devleti zamanından beri yüksek eğitim vermektedir. 1918’de okul, adı Mekteb-i Mülkiye olarak değiştirilerek Eğitim Bakanlığı’na bağlanmıştır. Cumhuriyet ile birlikte Atatürk’ün isteği üzerine 1936-1937 eğitim – öğretim yılında Ankara’ya taşınmış ve adı Siyasal Bilgiler Okulu olarak değiştirilmiştir. Mart 1950’de de Ankara Üniversitesi çatısı altına girmiş ve adı Siyasal Bilgiler Fakültesi olmuştur¹⁰.

⁹ Söz konusu dergiye <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tyir> ve <http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=44> siteleri üzerinden erişim sağlanabilir. [E.T.: 10.12.2019]

¹⁰ Bkz. <https://www.ankara.edu.tr/fakulteler/siyasal-bilgiler-fakultesi/> , [E.T.: 10.12.2019]

Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ilk olarak 1950'lerde ayrı bir program olarak kurulan Uluslararası İlişkiler Bölümü, ilk doktora öğrencisini de 1956 yılında mezun etmiştir (Aydınlı & Mathews, 2008, s. 106). Mülkiye Mektebi öncesinde Türkiye'de kurulan modern üniversiteler içerisinde Milletlerarası Genel ve Özel Hukuk ile Siyasi Tarih dersleri okutulmakta ise de (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 19), disiplinin bir bilim alanı¹¹ olarak kurulmasının Mülkiye Mektebi ile mümkün olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte Mülkiye Mektebi, Uİ eğitimi ve akademik çalışmalarda tartışmasız bir tekel haline gelmiştir. Öyle ki benzer birkaç fakültenin daha sonra kurulmasına karşılık, sadece bu okulun mezunları Dışişleri Bakanlığı'nda çalışabilir nitelikte sayılmışlardır. Nispeten seçkinlerin bir dünyası olan Mülkiye, geleceğin diplomatlarını, politikacılarını ya da siyasi danışmanlarını yetiştirdi. Alandaki profesörler genellikle diplomatik tarihçi ya da emekli diplomatlar olan bu okulun ders programı, diplomasi tarihi ve uluslararası hukuk odaklıydı (Aydınlı & Mathews, 2008, s. 166). 1955-1956 eğitim-öğretim yılından itibaren Milletlerarası Hukuk, Siyasi Tarih, Milletlerarası Münasebetler, Milletlerarası Güncel Meseleler, Milletlerarası Teşekküller, Karşılaştırmalı Devlet İdaresi ve Karşılaştırmalı Diplomatik Teşkilat gibi dersler müfredatta yer almıştır. Ancak 1960'lara kadar bu alanda ciddi anlamda Uİ eğitimi almış kimse bulunmamaktaydı. Daha önce de belirtildiği gibi, alanın ilk kadrolarını hukukçu ve tarihçiler oluşturmuştur (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir 2017, s.20).

Bölümdeki kadroların hukukçu, tarihçi ve emekli diplomat ya da büyükelçi olmaları, derslerin ise hukuk ve tarih ağırlıklı olması bir akademik disiplinin en önemli sacayağı olan teorinin ihmal edilmesi sonucunu doğurmuştur. Ancak Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin (Mülkiye'nin) ilk önceliğinin, Uluslararası İlişkileri akademik anlamda çalışmak olmayıp, devlet için gerekli olan (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 20) “az da olsa her konuda bilgi sahibi” (Gözen, 2016, s. 18) bürokrat ve diplomatların yetiştirilmesi olduğu düşünüldüğünde, bu durum bir yere kadar göz ardı edilebilir belki. Zira Türkiye'nin jeopolitik konumu ve tarih boyunca çevre ülkelerden kaynaklanan güvenlik sorunları ülkede disipline bakışı ve disiplindeki çalışmaları etkilemiştir. Bu nedenle öncelik, ülkenin çıkarlarını ilgilendiren *pratik* konularda uygulamaya yönelik *tarihsel* çalışmalar olmuştur (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 20). Bundan kaynaklı olarak disiplin, uzun yıllarca Türk Dış Politika merkezli, acil çözüm

¹¹ Bu kavram, disiplinin ya da bölümün yeni kurulduğu dönem için aslında biraz tartışmalı olabilir. Yine de en uygun ifadenin bu olduğu düşünülmüştür. Tartışmalı olmasının sebebi, disiplinin kuruluş amacının bilim yapmaktan ziyade dönemin ihtiyacına yönelik devlet adamı, kadını ve bürokrat yetiştirmek olmasıdır.

bekleyen sorunlarla ilgili uygulamaya yönelik (pratik ağırlıklı) yüksek politika alanı olarak algılanmıştır (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 19).

Soğuk Savaş boyunca devam eden bu durum 1990’lardan itibaren değişmeye başlamıştır. Bunun nedenleri, akademik camiada bu yıllarda meydana gelen radikal değişimlerin entelektüel ortamı etkilemesinin yanı sıra Uİ bölümlerinin yaygınlaşması ve bu bölümlerde diplomat ve bürokrat ihtiyacından fazla öğrencinin yetiştirilmesi sayılabilir. Diğer taraftan Yükseköğretim Kurulu ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yurtdışına gönderilen öğrencilerin, diğer bir ifadeyle bugünün akademisyenlerinin gittikleri yerlerde ilk kez Uİ kuramlarıyla tanışmasının da Türkiye’de disiplinin gelişimine ve değişimine etkisi büyük olmuştur (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 75). Bu değişim disiplinde kuramsal ve kavramsal bakış açısının kapılarını aralasa da disiplinde önceki bakış açısının kısmen sürdüğü, disiplin yazını çalışmalarında ve akademisyenlerin görüşlerinde göze çarpmaktadır (Yalın, Yantuna & Kılıç, 2014, s. 17-30). Bu duruma örnek olarak, bir Türk Uİ akademisyeninin (profesör), bir doçentlik sınavında eleştirel, postyapısalcı, inşacı teorilerin ve analizlerinin disiplinin kapsamına girmediği gerekçesiyle sınavlarda sorulmaması gerektiğini iddia etmesi (Gözen, 2016, s. 20) ile Wolfange Piccoli’nin Türk meslektaşlarına, Türkiye’deki Uİ akademisyenlerinin %80-90’ının niçin Türkiye üzerine çalıştığını sorması (Gözen, 2016, s. 18) gösterilebilir.

Mülkiye ile ilgili olarak, Duygu Sezer’in yorumlarına değinmek ayrıca önemlidir. Sezer, Uİ disiplininin Türkiye’de ilk tohumlarının atıldığı AÜSBF’deki öğretim üyelerinin bilgili, bilinçli ve sağlam şekilde yerleştirilmiş olduğuna dikkat çekmekte ve kendisini dün ile bugün arasında bir kuşağın üyesi olarak gördüğünü dile getirmektedir (2005, s. 30). Üniversitede böyle bir bilim dalının bölümünün kurulması sürecinin, ön hazırlık yapılmadığı ve yaklaşık on sene gibi çok kısa bir zaman dilimi içine sıkıştırıldığı için ciddi sorunlarla yüklü olduğunu ifade etmekte; ancak bu durumun Uİ’in kendisine ait olmadığını ve Türkiye’de genel olarak “bilim” dünyasının gelişme çizgisinin içinde bulunduğu dağınıklığı ve yol haritasızlığının olduğunu dile getirmektedir. Disiplinin kurulması, herhangi bir ön hazırlık olmadan kısa bir süreye sıkıştırılmış olsa da, disiplinin “öncü”lerinin disipline ciddi bir sorumluluk duygusu ve titiz bir bilimsellik ile yaklaştıklarını ve en doğrusunu yapma iradesi ile yola çıkıldığını, SBF Dış Politika Enstitüsü’nce düzenlenen sempozyumun tutanaklarından¹² aktarmaktadır. Sezer, söz konusu tutanaklardan aktardığı üzere, bölüm, ön hazırlıksız kurulmaya çalışılsa da

¹² Bkz. Milletlerarası Politika Öğretimi Symposiumu, Ankara, Sevinç Matbaası, 1962.

bölümün öncülerinin ciddi bir ön hazırlık yaptıklarını, disiplinin temel sorunlarının, disiplinlerarası olduğu için sınırlarının çizilmesinin zor olduğunun, sosyal bilimlerdeki diğer disiplinlerden farklı olduğunun, yöntembilim konusunda ABD’de henüz oydaşmaya varılamadığının ve Siyaset Bilimi’nden yararlanılabilmekle birlikte ondan farklı bir terminolojisinin olduğunun bilgi ve bilincinde olduğunu ifade etmektedir (Sezer, 2005, s. 38). SBF Dış Münasebetler Enstitüsü’nün *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı* (*The Turkish Yearbook of the International Relations*) dergisini hazırlamak gibi önemli bir faaliyetinden bahseden Sezer (2005, s. 38), dergide yayımlanacak makalelerin büyük çoğunluğunun da yüksek kaliteli olduğunu belirtir. Değil asistanların, doktoralı asistanların bile ders veremediği bölümde, söz konusu dergi dışında bölümde temel sayılabilecek ders kitapları yazılması da önemsenmekteydi (2005, s. 41). Öyle ki, Sezer, ders kitabını dışlayan, üretilmesini özendirmeyen bir üniversite ortamının düşünülüp düşünülemeyeceğini sorguladıktan sonra, bilimsel unvan kazanabilmek için yapılan araştırma ve çalışmaların kitap olarak yayımlanabilecek kadar geniş ve derin olmasının beklendiğini belirtmektedir. Dönemin öncüleri, bugün bile yararlanılabilecek değerli yapıtlar meydana getirmişlerdir (2005, s. 42).

Türkiye Uİ disiplinin gelişiminde kilit önem taşıyan mihenk taşlarından bahsedilebilir. Bunlardan ilki şüphesiz disiplinin bir kürsü olarak dönemin akademik dünyasına ve yapılan çalışmalara kapalı olması, altyapıyı kuracak mali ve teknik olanaklardan ileri derecede yoksun bulunulması gibi dönemin zor koşullarında (Sezer, 2005, s. 40) ilk Mülkiye’de kurulmasıdır. İkincisi, YÖK ve MEB gibi kurumların yurtdışına öğrenci göndermesi sayılabilir. Bu öğrenciler, gittikleri ülkelerde ilk defa Uİ teorileri ile karşılaşmışlardır. Zira 1980’lerin ikinci yarısı ve 1990’ların ilk yarısında lisans eğitimlerini tamamlayan bu öğrencilerin bir kısmı, kuram dersi almamışlardır (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 75). Çünkü bazı bölümlerde böyle bir ders yoktu (Gözen, 2016, s. 18). Bu öğrencilerin eğitimlerini tamamlayıp ülkelerine dönmeleri 2000’li yılları bulmuştu. Disiplinde ABD ve İngiltere’deki 1940, 1950 ve 1960’larda yaşanan kavramsal–kuramsal tartışmalar, onlar sayesinde uzun bir gecikme sonrasında da olsa Türkiye’ye gelmiş oldu (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 75). Üçüncü önemli olay ise Mülkiye dışında diğer üniversitelerde Uİ ve benzeri bölümlerin açılması sayılabilir. Bu bölümler de Ankara Üniversitesi SBF modeline göre yapılmasına karşılık, farklı sebeplerle bu bölümler disiplinin gelişiminde önemli rol oynayacaktır. Öncelikle SBF dâhil bu yeni açılan bölümlerde teori dersini önemseyen hocalar yer almıştı. Diğer yandan ODTÜ ve Bilkent gibi üniversiteler *araştırmacı mezun anlayışının*

gelişiminde rol oynamıştır (Gözen, 2016, s. 18). Bu duruma ek olarak, bu bölümlerin Dışişleri Bakanlığı'nın istihdam edebileceğinden daha fazla mezun vermesi, bölümlerin bilimselliği de kapsayacak şekilde amaçlarını ve çalışmalarını çeşitlendirmek zorunda kalmasını sağlamıştı (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 154). Zira bu durum, Dışişleri Bakanlığı'nda çalışma olasılıkları düşen bölüm öğrencilerinin akademik kariyer gibi farklı alanlarda kendilerine yol çizmelerine yol açmıştır. Bu ise bilimselliğin ve araştırmacı anlayışının ön plana çıktığı bu üniversitelerdeki Uluslararası İlişkiler bölümlerinin önemini gözler önüne serecektir. Özellikle Mülkiye tekelinin kırılmasıyla, bu üniversiteler daha da ön plana çıkacaktır ki, disiplinin gelişiminde kilit önem taşıyan başka bir mihenk taşı da Mülkiye'nin bu tekelinin kırılmasıdır.

Uİ disiplininin ilk olarak Mülkiye gibi, ülkenin en eski ve köklü bir okulunda¹³ kurulması, önemli bir durum olmakla birlikte, bu durum, avantaj olduğu kadar dezavantaj da olmuştur. Disiplinin kuruluş amacı, Dışişleri Bakanlığı için personel yetiştirmek olduğundan ortaya başlangıçtan beri siyasal amaçlarla iç içe bir disiplin çıkmıştır (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 89). Bu da bölümde okutulan derslerden derslerin içeriklerine kadar her şeyi etkilemiş ve bölüm, bu amaca göre düzenlemiştir. *Bilimsellikten* ziyade *pratiğe*, disiplinin ABD ve İngiltere gibi ülkelerde meydana gelen kavramsal – kuramsal disipliniçi tartışmalardan ziyade ülke sorunlarına ve acil çözüm gereken dış politika konularına odaklanan tarih ve hukuk odaklı bir disiplin ortaya çıkmıştır. Diğer üniversitelerde açılan Uİ bölümlerinin SBF modeline göre kurulması, o üniversitelerin de benzer ilkelere göre eğitim yapmasına ve çalışmalarını buna göre düzenlemesine neden olmuştur. Ülkedeki bütün yerel Uİ akademisinin bir bölüme indirgenmesi, bölümde olanların yerel üzerinde –ülkedeki tüm Uİ bölümlerinde- büyük etki yaratmasına neden olmuştur. Bazı öğretim üyelerinin emekli olması, bazılarının kovulması ya da Mülkiye öğrencileri ile fakülte arasındaki fikir anlaşmazlıkları gibi problemlerin diğer Uİ bölümlerine yansiyarak, yerel disiplinin gelişimini bozma potansiyeli taşımaktaydı (Aydınlı & Mathews, 2008, s. 166). Dolayısıyla, disiplinin ilk Mülkiye'de kurulması önemli bir avantaj olduğu kadar, Mülkiye'nin tekelinin kırılması ve diğer üniversitelerdeki Uİ ve benzeri bölümlerin Mülkiye'den ayrı özerk bir yapı kazanması ve *bilimsellik* amacıyla eğitim programını ve çalışmalarını yeniden düzenlenmesi, disiplinin gelişiminde önemli bir mihenk taşı idi. Bu önemli gelişmenin

¹³ Bkz. <http://www.politics.ankara.edu.tr/mulkiye-hakkinda/mulkiyenin-mirasi/neden-mulkiye/> [E.T.:10.12.2019]

1980 Askeri Darbesi ile gerçekleşmesi, darbe gibi böyle bir kaostan disipline böyle bir yardımı olması, disipline bir düzen getirmesi ilginçtir. Mülkiye'nin tekelinin kırılması, diğer bölümlerin Mülkiye'nin gölgesinden kurtulmasını (Aydınlı & Mathews, 2008, s.167) ve disiplinin kendisine Mülkiye'nin kendilerine çizdiğinden farklı bir rota takip etmelerini sağladı. Bu durum, disiplinin kimlik ve çerçevesini de zamanla değiştirdi.

Mülkiye'nin tekelinin kırılması, üniversitelerin bilimselliğin ön plana çıktığı araştırmacı mezun yetiştirme amacı ve bu üniversitelerde teori derslerinin verilmesi, disiplinin gelişimi açısından önemli olsa da disipline Mülkiye'nin etkisi, bilimsel çalışmalarda ve yayımlarda az da olsa yine de göze çarpabilmektedir. Disipline gözlemlenen bu etki, disiplin akademisyenlerinin teoriye ilgisi, çalışmalarının kaçta kaçının kuramsal veya ampirik olduğu, bu çalışmaların kaçta kaçının Türkiye üzerine ya da Türkiye harici konulardan oluştuğu, makale ve kitaplarda nasıl bir araştırma yöntemi kullandıkları, disipline çalışanların ve bu yayımları hazırlayanların kaçta kaçının Uİ¹⁴ formasyon eğitimini almış oldukları, yapılan çalışmaların bilimsel araştırma tasarımı çizgisini ne derece takip ettiği ve bu çalışmalarda bilimsel dil ve üslubu incelenerek anlaşılabilirliği gibi, hepsini aynı kefiye koymamak şartıyla Uluslararası İlişkiler konuları ile ilgili demeç veren, görüş bildiren, çeşitli kanallarda tartışma programlarına katılan ya da gazetelerde yazı yazan uzman, stratejist, analist gibi unvanlara sahip kişilerin bu çalışmalarında da görülebilir. Tüm bunlar, Mülkiye'nin klasik eğitimi ve etkisi olarak yorumlanabileceği gibi, Uİ disiplininin siyasi doğasına da indirgenebilir. Mülkiye'nin klasik eğitiminin etkisi ile ilgili olarak Mustafa Aydın (2005, s. 29), Mülkiye'nin eleştirildiğini ama eleştirilen Mülkiye'nin 1970'lerin Mülkiyesi olduğunu ve Mülkiye içerisindeki değişimin gözden kaçırıldığını ifade etmektedir. Mülkiye değişse de, bu değişim, Mülkiye'yi örnek alarak bölümlerini kuran çevre üniversiteleri etkilememekte ve eski Mülkiye etkisi kısmen de olsa devam edebilmektedir. Bu konuda Gencer Özcan, Yıldız Teknik Üniversitesi'nde bölümü kurarken, 1970'li yılların ders programını örnek aldıklarını ve aynen koyduklarını ama şimdi değiştirmek istemelerine karşın, değiştiremediklerini ifade etmektedir. Hâlbuki Aydın, 1970'ten bu yana SBF'de 4-5 defa ders programlarının değiştiğini belirtmektedir. Mülkiyeden ayrı disiplinin kendi

¹⁴ Daha önce de bahsedildiği üzere Uluslararası İlişkiler ile uluslararası ilişkiler kavramları farklı anlamlara sahiptir. İkinci kavram, uluslararası politika çalışma konularını kapsarken, ilki bir disiplin olup bu konuları, kendi çizgisi ve perspektifinden inceler. Herhangi bir sosyal bilim alanında çalışan bir araştırmacı, uluslararası ilişkiler konusu üzerine araştırma yapabilir ya da görüş bildirebilirken, disiplin olan Uluslararası İlişkiler üzerine çalışan bir kişinin bu disiplinin formasyon eğitimini alması ve bu eğitimi çalışmalarında ve demeçlerinde göz önüne alması, özellikle disiplinin kimliği için kanımca daha doğrudur.

siyasi doğası ile ilgili olarak da siyaset gibi uluslararası siyaset de insanların konuşmaktan keyif aldığı ve konuşmaya heves ettiği bir alandır. Ancak siyasetin kendisi gibi, uluslararası siyaset konularının incelenmesi ve tartışılması da belli bir disiplin ve yöntembilim gerektirmektedir. Siyaset ile Siyaset Bilimi'nin ve uluslararası siyaset ile Uİ disiplininin farklılığı ile ilgilidir. Bu ise, neyin bilim neyin bilim olmadığı ve neyin Uİ disiplini içerisinde değerlendirilmesi gerektiği ve neyin bu disiplinin kapsamı dışında kaldığı ile ilgilidir. Bu ise özelinde Türkiye'de, genelinde ise dünyada Uİ disiplininin ne olduğu ve ne olmadığı ile ilgili bir sorudur.

Türkiye'de Uİ teorisine olan ilgi, özellikle 2000'li yıllarda yeni açılan Uluslararası İlişkiler bölümlerinin teoriye duyarlı akademisyenler yetiştirmesi ile birlikte artmaktadır (Gözen, 2016, s. 20). Her ne kadar Türkiye'de *teori sevdalı akademisyenlerin* sayısında artış olsa da teorik çalışmalara karşı duyulan soğukluk ve ilgisizliğin (Gözen, 2016, s. 12) hâlâ mevcut olduğu söylenebilir.

Bunun bir nedeni, Mülkiye'nin klasik diplomasi ve olay eksenli eğitim – öğretim geleneğidir. Bu durum, Türkiye'deki eğitim sisteminin felsefe başta olmak üzere soyut düşünme ve sorgulama geleneğinin yetersiz olması ya da fikişel eksiklik sorunu ile de birleşince, disiplinde yöntem olarak *analitik açıklamacılıktan* ziyade *anlatısal açıklamacılık* ya da *anlatısal anlamacılığa* yönelinmekte ve kuramsal – teorik bakış açısını dışlayabilmektedir. İkinci ise, Türkiye'deki ilk nesil Uİ akademisyenlerinin uluslararası teoriye uzak durmalarıdır. Bu akademisyenlerin ve disipline disiplin dışından gelen, disiplinin formasyon eğitimini almamış ve dolayısıyla teorik ve kavramsal altyapısı olmayan akademisyenlerin, bölümün yönetim ve kadrosuna doldurulması teoriye ilgisizliğin ve soğukluğun artmasına neden olmuştur. Özellikle tarihçi, güvenlikçi ve bürokrat kökenli Uİ akademisyenlerinin sayısındaki artış, teorik çalışmalardan ziyade ampirik çalışmaların sayısını yükseltmiştir. Teorinin disiplindeki öneminin anlaşılamamasından kaynaklı, bazı akademisyenlerin disiplinin yüksek lisans ve doktora eğitimlerinde ya da doçentlik programlarında ve sınavlarında Uİ teorilerine yeteri kadar yer vermemesine ve hatta gereksiz bir şey olduğu yönündeki yanlış algıya yol açmıştır. Bu durum, teorinin öğretilmesi ve teorik çalışmalar yapılması ile ilgili ilgisizliğin bir diğer nedenidir. Dördüncü bir neden ise, özellikle akademide hızlı yükselmek isteyen akademisyen adaylarının, hızlı yayın yapma çabası ve isteği, onları, teorik çalışmalardan ziyade daha kolay yapılan ve Türkiye ve Türk dış politikası gibi daha popüler olan ampirik ve örnek olay odaklı çalışmalara yöneltmesidir. Beşinci olarak birçok Uİ bölümünde teori dersinin olmaması ya seçmeli olarak verilmesi ya da bu dersi veren

akademisyenlerin ve öğrencilerin Türkçe kaynak bulmakta zorlanmalarındır. Bu da, teori öğrenmek ve çalışmak konusunda dil sorununu gündeme getirmekte ve özellikle öğrenciler arasında teoriye karşı bir önyargı yaratmaktadır (Gözen, 2016, s. 67-119).

Yukarıda sayılanlar, Türkiye’de Uİ disiplininde teoriye ve teorik çalışmalara niçin soğuk ve ilgisiz olunduğu yönünde bize bazı fikirler sunmakla birlikte, disiplinle ilgili bir başka gerçeği de ortaya koyduğu söylenebilir. Disiplinin Türkiye’deki kimlik ve çerçevesi de aşağı yukarı yukarıda anlatılan gibidir. Burada Mülkiye etkisine tekrar değinmek gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler konuları, daha önce de bahsedildiği üzere, siyaset gibi, insanların konuşmaya, yazmaya, yorum yapmaya çok istekli olduğu bir alandır. Uİ disiplini ile uluslararası ilişkilerin ayırt edilememesi ve Mülkiye’nin de etkisi ile Türkiye’deki Uİ disiplininin başlangıçtan beri olay eksenli, kuramdan ziyade uygulamaya dönük ve ülkenin dış politika sorunlarına yönelik çözüm odaklı olarak gelişmesi, disiplinin rengini de bu yönde etkilemiştir. Bu durumun belki Siyaset Bilimi ve Tarih için de kısmen geçerli olduğu söylenebilir. *Siyaset yapmak* (veya siyasi konuları yorumlamak) ile *siyaset bilimi yapmanın* farklı olacağı gibi, uluslararası ilişkiler konuları ile ilgili yorum yapmak, görüş bildirmek ile bu konuları Uİ disiplininin çerçevesi içerisinde kavramsal ve kuramsal bakış açısı ile yöntembilimsel olarak incelemek muhtemelen farklı olacaktır. Fransa, ABD gibi bazı ülke siyasetçilerinin ve parlamentolarının, herhangi bir tarihi bilgi ve kanıtı ihtiyaç duymadan veya konuyu tarih bilimi sınırları içerisinde gereği gibi analiz etmeden Ermeni Sözde Soykırımı hakkında görüş beyan etmeleri ve karar vermeleri veya Hukuk öğrenimi görüp tarih hakkında kitaplar yazan Kadir Mısırlıoğlu,¹⁵ bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Sonuçta herkesin iç politika ve dış politika meseleleri ya da uluslararası arenada meydana gelen bir olay hakkında veya tarihi bir durum ile ilgili bir görüşü vardır; görüş ve düşünceleri de ifade etme hakları da vardır. Ancak şahsi olan bu düşünceler ile bilimin ürettiği bilgileri ayırt etmek önemlidir. Aksi durumda, kanılarımız, bilimsel olarak nitelenecek olup, ilgili bilim alanları, bunlara göre tanımlanacaktır. Türkiye’deki Uİ disiplinine Tarih, Hukuk, Siyaset Bilimi gibi bilimlerin ve bu tür yorumların rengini verdiğini söylemek, bu durum son zamanlarda değişmekle birlikte, çok da yanlış olmayacaktır. O yüzden uluslararası bir olay hakkında disiplin akademisyeninin yorumu ile siyasetçinin, gazetecinin, bürokratin, stratejistin, analistin, diplomat veya büyükelçinin yorumunu ayırt

¹⁵ Bkz. https://www.yeniakit.com.tr/kimdir/Kadir_M%C4%B1s%C4%B1ro%C4%9Flu, [E.T.:10.12.2019]

edebilmeliyiz¹⁶. Bunun bir yolu, yapılan çalışmaların yöntemsel içeriği ve dil-üslubunun incelenmesi olmakla birlikte, bir diğer unsur da yöntemin yanı sıra kuramsal bilinçtir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 71).

Bu konuda Mustafa Aydın (2005, s. 52), disiplin hakkında ve/veya uluslararası siyaset konusunda herkes yazsın mı, yazmasın mı sorusuna, “bırakınız yazsınlar, çizsinler”, demektedir. Aydın, “onlar ile bizim” eşit olmamamız gerektiğini ifade eder ve bizim yaptığımız işin bir elit işi olduğunu belirtir. Gökhan Koçer (2005, s. 50) ise, Türkiye’de ve genel olarak tüm dünyada sosyal bilimlerin bilim olmadığı ve herkesin her konuda her şeyi rahatlıkla söyleyebileceği bir alan olduğuna dair bir düşüncenin oluştuğunu ve akademik olan ile akademik olmayan çalışmaları ayırt etmek için, Uİ disiplininin biraz daha bilimselleştirilmesi gerektiğine dikkat çeker. “Biz ile diğerleri” arasındaki farkı ortaya koymak için daha bilimsel yazmalı, çalışmalar bilimsel bir temele oturtulmalıdır. Beril Dedeoğlu (2005, s. 49) da, Aydın gibi, insanların istediğini düşünebileceğini, istediğini yazabileceğini dile getirir ve kimisinin iyi yazdığını kimisi de kötü yazdığını ama kötü yazmak özgürlüğünün de insanlara bırakılması gerektiğini ifade eder. Ona göre bizleri diğerlerinden ayıracak nokta ise teori ile yöntembilimsel altyapıdır. Aydın (2005, s. 52), teori ve yöntembilimsellik konuların kavramsal çerçeve ile ilgili olduğunu ama bunun, her şeyin başına bir teori koyup içini doldurmak olmadığına dikkat çeker. Teorik ve yöntembilimsel çalışmadan yani kavramsal çerçeveden kasıt, analiz ve analitik bakıştır. Gün Kut (2005, s. 51) da bizim ile alanda konuşan diğer insanların, -Kut’un ifadesiyle “amatör Uluslararası İlişkilercilerin” farkının yöntem olduğunu ifade eder. Buradaki sorun, bu amatör Uluslararası İlişkilercilerin disiplinin rengini belirlemesi ve disiplini yozlaştırmasıdır. İfade özgürlüğü noktasında, bunların yazmasını, konuşmasını ve demeç vermesini engelleyemeyeceğimize göre, o zaman, Aydın, Koçer, Kut ve Dedeoğlu gibi akademisyenlerin değindiği üzere, bizim ile onlar arasındaki farkımızı ortaya koymalıyız. Bu, Melek Fırat’ın (2005, s. 48) ifadesiyle, bizlerin yaptığımız işi bir akademik disiplin içinde ve akademisyen ahlakı ile yapıp yapmadığımızı sorgulama ile başlamaktadır. Sonrasında ise, çalışmalarımızı kavramsal, teorik, yöntembilimsel çerçeve ve analitik bakış açısıyla ortaya koymakla ilgilidir.

¹⁶ Örnek olarak, bkz. Lewins, F. (2017) Sosyal Bilim Metodolojisi: Eleştirel Bir Giriş. (A. Taştan, Çev.) (s.19-22). İstanbul: Lotus Yayınevi

4.2. Komplo Teorileri ve Araştırmanın Kalitesinin Önemi

Bilimsel yöntemlerin kullanılmadan olgu ve olayların yorumlanması ve düşünce aktarımı eylemi, Türkiye’deki komplo teorilerinin gerçeklik olarak kabul edilmesini ve yaygınlığının sebebi olabilir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir 2017, s. 139-180). Basitlik ve kısalık olarak çoğunluğa hitap eden ancak yöntemsel olarak içi boş teoriler (Aydınlı & Mathews, 2008, s. 183) olarak tanımlanabilecek olan komplo teorileri, bazı akademisyenlerce bilimsel gerçekler olarak savunulmakta (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir 2017, s. 165), bilimsel kuramlar gibi genellikle açıklanamayan boşlukları doldurmayı amaçladığı (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 162) düşünülmektedir. Bu konuda Charles Pigden, komplo teorisi kavramının çoğu zaman olumsuz anlamlar yüklenerek kullanıldığı, oysaki bu tür teorilerin kendi iç mantıklarının sanıldığı kadar basit olmadığını belirtmektedir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 165). Juha Raikka da Pigden gibi komplo teorilerinin kabul ya da reddedilmesinin teorinin kendi kapsamı içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder (Aydınlı & Kurubaş & Özdemir 2017, s. 167).

Bu tez, uluslararası ilişkilerde komploların var olduğunu kabul eder; ancak komplo teorilerini, *açıklama fanatizimi* ile ilişkilendirerek, onları, insanların bilim-dışı kanıları olarak düşünmektedir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 151). Bilimin işi, olguları olduğu kadar komploları da bilimsel bir yöntem ile çalışmak ve açıklamaktır. Burada komplo teorilerinin epistemolojisi ve ontolojisi tartışılmayacaktır. Ancak şu belirtilmelidir ki, Türkiye’de kuramsal gelişim sağlanamadığı takdirde komplo teorilerinin yaygınlaşarak teorik boşluğu dolduracağı, komplo paradigması temelinde paranoyak bir epistemolojiyi geliştireceğidir. En kötüsü de Uİ öğrencilerinin bu durumdan etkilenmesidir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 156). Burada kastedilen kuramsal gelişim, Türkiye’de özgün bir uluslararası kuram geliştirilmesi olabileceği gibi, bu tezin de savunduğu şekliyle, öncelikle kavramsal-kuramsal bir bakış açısının geliştirilmesi ve felsefi sorgulamaların yapıldığı yöntembilimsel açıdan kaliteli çalışmaların ortaya konulması ve bunların yaygınlaştırılmasıdır.

Disiplindeki alan dışı uzman, araştırmacı ve akademisyenlerin mevcudiyeti ve bunların çalışmalarının yaygınlığının sebebi, Mülkiye’nin disipline etkisi ve uluslararası siyaset konularının yoruma açık doğası olarak sayılmıştı. Bu durum, disiplinin kimlik ve çerçevesini olumsuz etkileme potansiyeli içermektedir. Bu konuda çok katı davranmamak adına, psikiyatri profesörü olan Vamık Volkan ve uluslararası ilişkilerin psikolojisi

üzerine çalışmaları örneğinde olduğu gibi (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 133), farklı alanlardan gelip Uİ disiplininde çalışan, işini hakkıyla yapıp, disiplinin bilgisine sahip olan ve/veya disiplinde değerli eserler veren akademisyenlerin de mevcut olduğu veya olabileceği belirtilmelidir. Özellikle uluslararası ilişkilerin çok boyutlu konuları içermesi ve disiplinin, disiplinlerarası olması, bu varsayımı, çok da geçersiz kılmayacaktır. Ancak buradaki önemli nokta, disiplin bilgisine sahip olunmadan çalışma yapılması veya görüş bildirilmesi ve disiplinin kimlik ve çerçevesine zarar verebilecek bu tür çalışmaların Uİ disiplinine atfedilmesidir. Türkiye’de de diğer ülkelerde olduğu gibi, uzmanlar ve stratejistler vardır. Ancak bu kişilerin ne kadarının bu unvanları hak ettiği veya çalışmalarının ne kadar bilimsel olduğu tartışılmalıdır. Bu duruma güzel bir örnek, Eric Hooglund sayılabilir. İsviçre Lund Üniversitesi’nde Ortadoğu Çalışmaları Merkezi’nde çalışan Hooglund, bir İran uzmanıdır ve Farsça bilmektedir (Yalım, Yantuna & Kılıç, 2014, s. 83). Soru şudur: Türkiye’de kendilerini Ortadoğu uzmanı olarak tanıtan, kitaplar yazan, konferanslar veren ve televizyona çıkan kişilerin kaçta kaç Ortadoğu ülkelerinde konuşulan dillerden en az birini iyi derece bilmektedir? Bu ülkelerin sosyo-kültürel ve ekonomik yapıları hakkında ne kadar bilgileri vardır? Bu ülkelere herhangi birine seyahatleri olmuş mudur? Bunlar güzel sorulardır, cevapları da ilginç olacaktır. Bu konuda Türkiye’den güzel bir örnek olarak Afrika üzerine alan çalışmaları yapan Elem Eyrice Tepeciklioğlu¹⁷ sayılabilir.

4.3. Merkez – Çevre İlişkisi açısından Türkiye’nin Yeri

Türkiye’de Uİ disiplini ile ilgili burada aktarılması uygun olan bir diğer önemli konu da disiplinin gelişiminde rol oynayan stratejik araştırma merkezlerinin rolü ve etkisi ile akademideki merkez – çevre ayrımına göre Türkiye’nin yeridir. İkinci konudan başlarsak, Uİ disiplininde *merkez – çevre* ayrımı, Arlene Tickner (2013, s. 627-646), Pınar Bilgin (2005, s. 3-14), Ersel Aydınlı ve Julie Mathews (2000, s. 289-303; 2008, s. 161-187) gibi yazarların değindiği bir konudur. Ancak elbette bu konu farklı yazarlarca da çalışmalarında ele alınmıştır. Örneğin, Steve Smith (2002) ve Pınar Bilgin (2008) makalelerinde bu konuya ayrıca değinmişlerdir. Bu çalışmalardan yola çıkarak disiplinindeki merkez – çevre ayrımı üç noktada özetlenebilir. Öncelikle disiplin yazını Batı (çoğunlukla ABD) kaynaklı olup, ya bu ülkelerin bilim insanları tarafından ya da

¹⁷ Bkz. [https://staff.yasar.edu.tr/Create/Cv/VFVSbm\\$xxUkhaek5OYTA1MIRVUm5NRTE2U1RJ45\\$XYSR/tr](https://staff.yasar.edu.tr/Create/Cv/VFVSbm$xxUkhaek5OYTA1MIRVUm5NRTE2U1RJ45$XYSR/tr) , [E.T.:10.12.2019]

eğitimlerini bu ülkelerde tamamlayan akademisyenlerce yazılmıştır. Derslerde okutulan makale ve kitapların büyük çoğunluğu bu ülkelere üretilir ve disiplinin eğitim – öğretiminde bu eserler öncelikli olarak öğrencilere verilir. İkinci olarak, Batılı olmayan yazarlarca yapılan çalışmalar bu ülkelerin sayılı dergilerinde nadiren yayımlanma şansı bulurken, Batı dışındaki ülkelerin dergilerinde yayımlanmış bir makale veya yapılmış bir çalışma, Batı’da küçük bir kesim tarafından fark edilir. Üçüncü olarak, Bağımlılık Teorisi hariç, disiplindeki teorilerin büyük çoğunluğu, Batı’da üretilip dünyanın geri kalanına yayılmıştır. Bu noktada Doğu’nun görevi, Batı’ya veri sağlayarak teorinin test edilmesi ve doğrulanmasını temin etmektir (Smith, 2002, s. 67-85; 2008, s. 5-23). Bu konuyla ilgili olarak Çağrı Erhan’ın (2005, s. 44) aktarımı ilginçtir. Buna göre, İngiltere’de doktora hocanıza, “ben kuram çalışacağım” dediğiniz zaman, hocanızın, size, buna gerek olmadığını, o işi kendilerinin yaptıklarını belirttiklerini ve buna karşın bu öğrencilere kendi bölgeleriyle ilgili çalışmalar yapılması tavsiye edildiğini aktarır. Bu konuyla ilgili Bahar Rumelili’nin (2009, s. 50) de dikkat çektiği üzere, çevre akademisyenleri, yurtdışında eğitim görseler dahi, danışmanlarının tavsiyesi, finansman imkânları ve edindikleri bilgileri kendi ülkelerinde değerlendirme arzusu ile kendi ülkelerinin üzerinde yoğunlaşmaya zorlanmaktadır.

Disiplindeki bu tür bir ilişki ve özellikle evrenselliği varsayılan disiplinin kavram ve teorileri noktasında ciddi birtakım sıkıntıları da doğurmaktadır. Batıda üretilen ve “evrensel” olarak uluslararası sistem için geçerli olduğu kabul edilen standart kavram ve teorilerin, çevrenin örnekleri *veri* olarak bu çalışmalara dâhil edildiğinde merkezde anlatılan hikâyelerle pek uyuşmadığı görülmüştür. Merkez – Çevre arasındaki bu hiyerarşik işbölümünde merkez Uİ’nin çevredeki gelişmekte olan dünyayı açıklamadaki yetersizliği sadece azalmamış, aynı zamanda da büsbütün ortaya çıkmıştır (Bilgin, 2005, s. 7). Böyle bir yetersizlik karşısında mevcut “evrensel” teorilerin gözden geçirilmesi, güncellenmesi ve geliştirilmesi yerine, bu tür bir yetersizliğin kabahatinin bu coğrafyaların gelişmemişliğinde bulunması ve standart kavram ve teorilerin yetersizliklerinin örtbas edilmesi sonucunu doğurmaktadır (Bilgin 2005, s.5). Bununla ilgili olarak Caroline Thomas ise merkez – çevre ilişkisini mutsuz bir evliliğe benzetir ve bu ilişkide bir iyileşme kaydedilmediği gibi, standart kabul edilen “merkez” kavram ve kuramlarının da açıklayıcılıklarını geliştiremeden öylece kaldıklarını belirtmiştir (Bilgin, 2005, s. 7).

Buradan iki sonuç çıkartılabilir: Ya merkez kavram ve teoriler, çevre gerçekliği göz önüne alınarak geliştirilecektir, ya da bu mutsuz evlilik boşanmayla sonuçlanacak ve

çevre, kendi gerçekliğini açıklayan, sorunlarıyla daha çok ilgili yeni teoriler geliştirecektir. Çevre gerçekliği üzerinden kaynağını alan veya buradan yola çıkan çalışmalar yok değildir. Stephen Walt'ın *Tehditler Dengesi* bu tür bir çalışmaya örnek gösterilebilir. Bunun dışında Massef M. Adiong'un 2016 yılında yazmış olduğu *Possibility of An Islamic Theory of International Relations* isimli doktora çalışması, Seyfi Say'ın 2012 yılında yayımladığı *İbn Haldun'un Düşünce Sistemi ve Uluslararası İlişkiler Kuramı* eseri ile Mustafa Öden'in 2019 yılında yazdığı *İslam Devletinin Temel Kavramları ve Kurumsal Dayanakları (Nizâmülmülk'ün ve Gazzâli'nin Devlet Anlayışı)* yüksek lisans tezi başka örnekler olarak sunulabilir. Bunun dışında Nizamülmülk'ün *Siyasetname* ve Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* eserleri üzerine, özellikle bu eserlerin Niccolò Machiavelli'nin *Hükümdar* ve benzeri eserlerle karşılaştırmalı çalışmalar da mevcuttur¹⁸.

Merkez – Çevre ilişkisinde Türkiye'nin yeri ile ilgili olarak, Bilgin (2005, s. 3-14) ve Aydınli ve Mathews'in (2000, s. 289-303, 2008, s. 161-187) çalışmalarından yola çıkarak şu yorum yapılabilir: Öncelikle merkez – çevre ilişkisi açısından Türkiye, çevrede yer almaktadır. Ancak durum, Türkiye'deki bazı üniversite ve akademisyenler açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin çevrede yer almakla birlikte, merkeze yakın olduğu görülecektir. Bu durum bazı üniversitelerin Batı standartlarında eğitim ve çalışmalarını yürütmesi ve ayrıca bazı akademisyenlerin Batı'nın saygın akademik dergilerinde yazılarını yayımlayabiliyor olması ile ilgilidir. Bu açıdan Wallerstein'in çalışması (1984, s. 61) göz önüne alınarak Türkiye'nin genel olarak bir yarı-çevre'de yer aldığı söylenebilir ve *merkez – çevre – yarı çevre* varsayımı burada kullanılabilir. Ya da yukarıda bahsedilen yazarların çalışmalarına bağlı kalınarak, çevre içerisinde bir ayrıma gidilir ve Türkiye'deki bazı üniversitelerin merkeze yakın, *çevrenin merkezinde* yer aldığı (Aydınli, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 82) ve diğerlerinin ise *çevrenin çevresinde* yer aldığı söylenebilir.

¹⁸ Bkz. I. Görüşük (2012). *Doğu ve Batı Siyasal Kültüründe Devlet ve Siyaset Algısı: Kutadgu Bilig – Prens*. Cumhuriyet Üni. Sos. Bil. Enst. Kamu Yönetimi A.B.D. Siyaset ve Sosyal Bilimler B. D. Yüksek Lisans Tezi; Ö. Gökcan, *Machiavelli ve Nizamülmülk'te Devlet Yönetimi: Hükümdar (Prens) ve Siyasetname Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Munzur Üni. Sos. Bil. Dergisi, Bahar 2018, Cilt 6, Sayı 12; G. Önalp, (2016). *Machiavelli ve Nizamülmülk'ün Siyaset Anlayışlarının Karşılaştırılması*. Ardahan Üni. Sos. Bil. Enst. Siyaset Bil. ve Kam. Yön. A.B.D. Yüksek Lisans Tezi; O, Balci, (2018). *Modern Devlet Algısı ve Kutadgu Bilig'in Devlet Anlayışının Bir Kıyaslaması*. Kırıkkale Üni. Sos. Bil. Enst. U.İ. A. B. D. Yüksek Lisans Tezi

4.4. Türkiye’de Strateji Araştırma Merkezleri

Stratejik Araştırma Merkezleri (SAM) açısından değerlendirildiğinde Türkiye’de ilginç bir tablo çıkmaktadır. İlk olarak, Türkiye’de farklı çalışma alanlarında kayda değer sayıda araştırma merkezi olduğu görülecektir. Bunlar arasında SETA¹⁹, ASAM²⁰, GAV²¹, TESEV²² gibi kurumlar vakıf olarak kurulmuş veya bir vakıf bünyesinde açılmıştır. İkinci olarak Türkiye’deki devlet ve özel üniversitelerin bünyesinde faaliyet gösteren araştırma merkezleri de mevcuttur. Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları ve Uygulama Merkezi²³, buna örnek olarak sayılabilir. Bunların hepsi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, yapılabilecek ilk tespit Türkiye’nin stratejik araştırma merkezleri (think-tank’lar) açısından zengin ve gelişmiş bir ülke olduğudur. Ancak bu kurumların etkinliliği ve yaşadığı sıkıntılar göz önüne alındığında karşımıza farklı bir tablo çıkacaktır. Özellikle Türkiye’deki bu araştırma merkezleri ile Avrupa ve ABD’deki benzer kurumlar arasında bir karşılaştırma yapıldığında, ilk tespitin aksine, Türkiye’nin bu konuda gerilerde olduğu görülecektir. Yine de Türkiye’ye ve daha önemlisi Uİ disiplinine etkisi düşünüldüğünde, bu kurumların tamamen göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler konularının tartışıldığı, yazıldığı ve çizildiği bu kurumların disiplinin Türkiye’deki gelişiminde doğrudan ve kavramsal – kuramsal gelişiminde dolaylı olarak bir etkisi olacağı kesindir. Ancak bunun için bu kurumların yaşadığı sorunların ele alınması ve bunların çözülmesi ya da en aza indirilmesi gerekmektedir. Bu sayede bu kurumların etkinliğinin ve etkililiğinin artırılması sağlanabilir. Disiplin açısından ise, disiplin çalışanlarının bu kurumların yayın organlarında (örneğin, dergi gibi süreli yayınlarında) makale yayımlamaları, bölümde eğitim gören lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerin buralarda staj yapması veya doğrudan çalıştırılması önemli bir adım olabilir.

Bu kurumların yaşadığı mevcut sorunlar nelerdir? Atilla Sandıklı (2012) ve Sami Zarif’in (2012) çalışmalarına dayanarak, Türkiye’deki stratejik araştırma merkezlerinin (think-tank) yaşadıkları sorunlar ile ilgili şu tespitleri yapmak olasıdır: Öncelikle düşünce kuruluşlarının Türkiye’de belirli standartları yakalayabildiği söylenebilse de, bu kuruluşların önemi tam olarak kavranamamıştır. Bu sebeple, üniversite ile devlet ve

¹⁹ Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, bkz. <https://www.setav.org/> [E.T.:25.12.2019]

²⁰ Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi, bkz. <http://asam.org.tr/> [E.T.:25.12.2019]

²¹ Göç Araştırmaları Vakfı, bkz. <https://www.gocvakfi.org.tr/> [E.T.:25.12.2019]

²² Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, bkz. <https://www.tesev.org.tr/tr/> [E.T.:25.12.2019]

²³ Bkz. <http://acaum.ankara.edu.tr/> [E.T.:25.12.2019]

sanayi bu kurumlarla tam anlamıyla bir işbirliği içinde değildir. Benzer olarak bu merkezlerin kendi aralarında da işbirliği yaptığı söylenemez (Zarif, 2012, s. 8). Sektör, belirgin bir rekabetin olduğu fakat yazılı kuralların mevcut olmadığı bir sahadır. Bu rekabetin bir sebebi, maddi fon bulmak veya bilgi alabilmek ve muhatap bulabilmek amacıyla bürokrasi ile iletişim kurma noktasında gerçekleştiği varsayılabilir (Sandıklı, 2012, s. 3).

Bu kurumların yaşadığı diğer bir sıkıntı ise, ABD'nin aksine, Türkiye'de özel sektör girişimcilerinin bu merkezlerin kurulmasına ve devamlılığına katkılarının çok fazla olmamalarıdır. Öyle ki, daha sonra tekrardan açılmasına karşılık sponsor desteğinin çekilmesiyle ASAM (Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi)²⁴ 2009 yılında kapanmıştır (Zarif, 2012, s. 9). Bu gibi, finansal sorunlarının dışında bir diğer sorun ise kadro teminidir. Sürdürülebilir finansal destek, ayrıca bu kurumların herhangi bir ideoloji, siyasi parti ve hükümet gibi oluşumlardan etkilenmeden tarafsız bir şekilde çalışabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi için de ayrıca önemlidir (Zarif, 2012, s. 12).

Türkiye'de düşünce kuruluşları kariyer mesleği olmayıp, bu kuruluşlarda çalışan “stratejist”, “analist”, “dış politika uzmanı”, “düşünce merkezi uzmanı”, “think-tanker”, “gazeteci”, “araştırmacı” diye tanımlayabileceğimiz bu meslek, tam zamanlı olarak bir meslek olarak bilinmez (Zarif, 2012, s. 12). Bu yüzden bu kurumlarda genellikle yarı-zamanlı olarak çalışılmakta veya bu kurumlar, daha iyi bir iş bulununcaya kadar çalışılabilecek geçici işler olarak düşünülmektedir. Uİ formasyon eğitimini almamış, uluslararası ilişkiler konularını çalışan ve bu konuda yazılar yazan yukarıda isimleri zikredilen mesleklerin disiplinin gelişimine olumsuz etkileri olabileceğine daha önce değinilmiştir. Dolayısıyla bu kurumlarda istihdam edilen kadro ve bu kadronun eğitimi ayrıca önemlidir.

Stratejik araştırma merkezlerinin tarafsızlığı ile ilgili bir diğer konu da saflaşma veya kutuplaşma diye adlandırılan değişim ve dönüşümlerdir. Bu ise araştırma merkezlerinin güvenilirliğini zedeleyen bir durum olup, hem finansal destek bulmada, hem de yayımlarının takibi noktasında kurumları zora sokmaktadır. Serhat Güvenç (2008, s. 143), temel dış politika ve öncelikleri konusunda yaşanan derin görüş ayrılıklarında bu kurumların dönüşüm geçirerek saflaşmanın (kutuplaşmanın) uzantısında bir tür “savunuculuk” işlevine büründüğünü ifade etmektedir. Bu durum aslında ülkenin ulusal çıkarlarıyla ilgili genel bir politika takibi yapılması yerine, daha belirli politikaların ısrarla

²⁴ Bkz. <https://asam.org.tr/>

savunulmasıyla ortaya çıkabileceği söylenebilir. Öyle ki, bu tür bir savunuculuk, araştırma merkezlerinin, belirli politikalarla özdeşleşen hükümet ve/veya siyasi partilerin bir görünümüne bürünmesine yol açacaktır. Ülkenin genel stratejik çıkarları haricinde bu tür belirli politikalar, demokrasi dünyasında değişen hükümetlerle birlikte değişebilmekte ve daha öncesinde “doğru” olduğu düşünülen politikaların ise, sonrasında “hatalı” ve “yanlış” olduğu kabul edilebilmektedir. Bu durumda bu politikaların savunuculuğunu yapan araştırma merkezleri de o hatalı ve yanlış politikaları takip eden parti ve hükümetlerle aynı eleştiri oklarına maruz kalabilmektedir. Bu ise, değinildiği gibi, bu kurumların ve yayımlarının güvenilirliğini zedelemekte ve finansal destek noktasında da sıkıntılar çıkarabilmektedir. Bu konuda Güvenç (2007, s. 143-144), düşünce kuruluşlarının anavatanı ABD’den bir örnek aktarmakta ve bu ülkedeki bazı düşünce kuruluşlarının siyasal tercihlerini, bilimselliklerinin ve tarafsızlıklarının önüne koymaları sebebiyle ciddi bir inandırıcılık ve güvenilirlik sorunu yaşadıklarını ifade etmektedir. Özellikle bu ülkedeki bazı düşünce kuruluşları, 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD’nin Irak işgali ile ilgili savaş kararını meşrulaştırılmasında rol oynamıştır. Irak’taki işler sarpa sarınca ise, bu araştırma merkezleri zor durumda kalmışlardır. Burada stratejik araştırma merkezlerinin, demokratik ülkelerde hükümetlerin seçimle gelip gittikleri ve genel ülke çıkarları haricinde belirli politikaların ise, hükümet ve partilerle birlikte geçici olduğunu akılda tutması gerekmektedir.

Sami Zarif, düşünce kuruluşlarının işbirliği sorununu aşmak ve karşılaştıkları sıkıntıları ortaya koyarak çözüm üretmek amacıyla 2010 yılından itibaren toplantılar yapıldığını ifade etmektedir. Yapılan bu toplantılarda Türkiye Düşünce Kuruluşları Platformu’nun gayri resmi alt yapısının hazırlanmasına karar verildiğini söylemektedir (Zarif, 2012, s. 10).

Bir politika konusunda yapılan bir hatanın maliyetinin toplumsal olarak çok yüksek olabileceği (Zarif, 2012, s. 13) ve belki de uzun vadede ülke ve toplum olarak geri döndürülemez bir şekilde bunun zararının çekilebileceği göz önüne alındığında düşünce kuruluşlarının önemi bir kez daha anlaşılmaktadır. Türkiye Uİ disiplini açısından ise bu kuruluşlar, disiplinin laboratuvarı ya da Stanley Hoffmann’ın ifadesi ile *mutfağıdır* (1977, s. 49). Bu kurumlar, başta öğrenciler olmak üzere tüm disiplin çalışanları için üniversitede edinilen eğitimin uygulama sahasıdır. Yapılan saha odaklı çalışmalar, disiplinde ampirik çalışmaların gelişimini sağlayacağı gibi, bu çalışmalar, disiplinin kavramsal ve kuramsal altyapısı için de veri özelliği taşımaktadır. Oluşturulan kuramların test edilmesi için de yine bu kurum ve saha araştırmaları kullanılacaktır.

4.5. Disiplinde Kurumlaşma ve Bütünleşme Çabaları: Uluslararası İlişkiler Konseyi, Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği ve Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi

Bu bölümü bitirmeden önce son olarak iki kurumun adını ayrıca zikretmek ve bir proje çalışmasından bahsetmek gereklidir. Kurumlardan birisi, Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği²⁵, diğer ise Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği²⁶’dir. Bahsi geçen proje²⁷ ise Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi’dir.

Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK), Uİ disiplini ve ilgili alanlarda çalışanları bir araya getirerek, çalışmalarını destekleyecek faaliyetlerde bulunmak amacıyla²⁸ kurulmuş bir organizasyondur. Dolayısıyla, Uİ disipliniinde çalışanları, akademisyenleri, öğrencileri, araştırmacıları vd. bir araya getiren, yapılan çalışmalardan haberdar eden, çalışmalarını destekleyen ve disiplini kurumlaştıran bir meslek örgütüne benzetilebilir. UİK, farklılıkları saklı kalmak şartıyla, Britanya Uluslararası Siyaset Teorisi Komitesi ya da Amerikan Siyaset Bilimi Derneği’ne (American Political Science Association – APSA) benzemektedir. Tüm farklılıklarına karşılık, Konsey, diğer kurumların kendi ülkelerinde üstlendiklerine benzer bir şekilde Türkiye’de disiplinin gelişmesini sağlayabilir ve Türkiye Uluslararası İlişkilerini merkeze daha da yakınlaştırabilir. Hatta Türkiye’yi disiplinde merkez ülke konumuna taşıyabilir. Bu varsayım, benzetme ve iyi niyet dilekleri elbette eleştiriye açıktır. Ancak Konsey, disiplinin Türkiye’deki gelişimine yönelik, Uluslararası İlişkiler Dergisi’ni yayımlamaktadır²⁹. Ayrıca 16-17 Nisan 2005 tarihinde “Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi” konulu bir kongre³⁰ düzenlemiştir. Bu kongrede Uİ teorisinin yeri ve önemi de ele alınmıştır. UİK, iki yılda bir Uİ disiplinini ilgilendiren önemli konular ile ilgili kongreler düzenlemektedir. Ayrıca Uluslararası İlişkiler Dergisi, her sayısında *review* olarak veya özgün bir teorik çalışma

²⁵ Bkz. <http://www.tuic.org.tr/> ; <http://www.tuicakademi.org/> [E.T.:25.12.2019]

²⁶ Bkz. <https://www.uik.org.tr/> [E.T.:25.12.2019]

²⁷ Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, kendi web sitesinde kütüphanenin ve sitenin tanıtımını yaparken, “proje” ifadesi kullanmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada da bu kütüphane, bir proje çalışması olarak değerlendirilecektir. Bkz. <http://uikutuphanesi.com/hakkinda/>, [E.T.:25.12.2019]

²⁸ Uluslararası İlişkiler Konseyi Tarihçesi, <https://www.uik.org.tr/36/tarihce> [E.T.:25.12.2019]

²⁹ Uluslararası İlişkiler Dergisi Hakkında, bkz. <https://www.uidergisi.com.tr/ui-dergisi-hakkinda>, [25.12.2019]

³⁰ Bu toplantının ayrıntıları için bkz. Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 2, Sayı 6, 2005, <https://www.uidergisi.com.tr/yazilar/turkiye%E2%80%99de-uluslararasi-iliskiler-calismalari-ve-egitimi-calistayi>, [E.T.:25.12.2019]

yayımlamaktadır. Bu sayede ülke disiplininde teorik hassasiyet arttırılmaktadır (Gözen, 2016, s. 20).

UİK'in aksine, Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği (TÜİÇ), stratejik araştırma merkezi vasfına daha yakındır. Dernek içerisinde *TÜİÇ Akademi* isimli ayrı bir yapılanması mevcuttur. Bu kurum, uluslararası ilişkiler ile ilgili araştırmalar ve yazılar yayımlamaktadır. Bu çalışmalar, çatışma çözümleri, ekonomi, enerji, güvenlik, insan hakları, kamu diplomasisi v.b. konuları³¹ kapsadığı gibi, Avrupa, Balkanlar, Güney Amerika, Kafkasya, Kuzey Amerika, Orta Asya ve Ortadoğu gibi bölgeler üzerine saha araştırmalarını³² da içermektedir. TÜİÇ Akademi içerisinde strateji araştırma merkezi sıfatıyla ayrı oluşumlar da mevcuttur. Bunlar arasında Balkan Araştırmaları Merkezi (TÜİÇ BALKAM)³³, Ortadoğu Araştırma Merkezi (TÜİÇ ORTAM)³⁴ ve Avrasya Araştırma Merkezi (AVRAM)³⁵ sayılabilir.

TÜİÇ'in bir diğer özelliği de, UİK'ten farklı olarak üniversitelerde öğrenci temsilciliklerinin bulunmasıdır. Toplum Gönüllüleri Vakfı³⁶ veya TEMA³⁷, ya benzetilebilecek bu yapılanma sayesinde TÜİÇ, üniversite öğrencileri ile dernek arasında doğrudan bir bağ kurmuş bulunmakta ve özellikle bu üniversitelerdeki Uluslararası İlişkiler ve benzeri bölüm öğrencilerini derneğin çalışmaları konusunda bilgilendirerek, bu öğrencilerin disiplinle ve dernek çalışmalarıyla kaynaşmalarını sağladığı söylenebilir.

Uİ disiplininin İngiltere'de ortaya çıkması ve Amerika'da gelişmesinin etkisiyle disiplinin yazın dili de ağırlıklı olarak İngilizce olmuştur. Bu durum, Uİ bölümünde okuyan ve çalışan öğrenci ve akademisyenler için İngilizce bilinmesini zorunlu kılmıştır. Disiplinin Türkiye'deki yerel koşulların ve ihtiyaçların da etkisiyle farklı bir gelişme seyri izlediği açıklanmıştır. Bu durum, disiplinin akademik merkezde yayımlanan yazınının Türkçe'ye çevrilmesi konusunu da etkilemiştir. Öyle ki, Türkiye'de Uİ ile ilgili eserler 1960'ların ortalarından itibaren verilmeye başlanılsa da, 1980'e değin Baskın Oran'ın Hans Morgenthau'dan çevirip 1970'de yayımladığı eser³⁸ hariç, uluslararası teori kitabı yayımlanmamıştır. Hatta alanın klasikleri sayılabilecek Carr, Wright, Waltz,

³¹ Bkz. <http://www.tuicakademi.org/category/uluslararasi-konular/>, [E.T.:25.12.2019]

³² Bkz. <http://www.tuicakademi.org/category/bolgeler/>, [E.T.:25.12.2019]

³³ <http://www.tuicakademi.org/arastirma-merkezleri/balkam/>, [E.T.:25.12.2019]

³⁴ Bkz. <http://www.tuicakademi.org/arastirma-merkezleri/ortam/>, [E.T.:25.12.2019]

³⁵ Bkz. <http://www.tuicakademi.org/arastirma-merkezleri/avram/>, [E.T.:25.12.2019]

³⁶ Bkz. <https://www.tog.org.tr/nereledeyiz/>, [25.12.2019]

³⁷ Bkz. <http://temsilciharitasi.tema.org.tr/>, [25.12.2019]

³⁸ Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika*, çev. Baskın Oran ve Ünsal Oskay, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970.

Kaplan, Rosenau, Keohane gibi akademisyenlerin eserleri 2010 yılına kadar Türkçe'ye çevrilmemiştir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 21).

Türkiye'deki bu Türkçe kaynak yetersizliğini gidermek amacıyla Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi projesi başlatılmıştır. Disiplinle ilgili Türkçe yazının zenginleşmesi hedefini kendine edinen bu proje, bilgi çeşitliliği kadar bilgiye erişimi de kolaylaştırmayı amaçlamakta ve bu amaca uygun olarak proje kapsamında çevirisi yapılan çalışmaların internet ortamında ücretsiz erişime açık olacağı taahhüdünde bulunmaktadır³⁹. Kütüphane, ayrıca konferans veya söyleşi tarzı etkinlikler⁴⁰ de düzenlemektedir. Örneğin, bu konuda Uİ disiplininin temel okuma kitaplarının yabancı kaynaklı olmasından dolayı, çeviri kitaplar yayınladıklarını belirten Esra Diri, aynı zamanda Joseph Nye, John Ikenberry, Vamık Volkan gibi akademisyen ve yazarların da Türkiye'ye davet edilerek konferanslar düzenlendiğinden bahsetmektedir. Kendisinin de Uİ mezunu olduğunu dile getiren Diri, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi projesinin kendi şahsi ve idealist bir çalışması olduğundan bahsetmekte ve ayrıca herhangi bir üniversiteden bağımsız olarak, dernek statüsünde faaliyetlerini sürdürdüklerini ifade etmektedir⁴¹.

4.6. Sonuç

Sonuç olarak, Türkiye'nin güvenlik algısı ve Dışişleri Bakanlığı'nın personel ihtiyacı gibi çeşitli etkenler, Uİ disiplininin bu ülkede kuruluşunu tetiklemiş ve alanın gelişimi ile alan üzerine yapılan çalışmaları da etkilemiştir. Hukuk ve tarih odaklı gelişen disiplinde kavramsal – kuramsal çalışmalar kadar bu konunun eğitim – öğretimi de ikinci plana itilirken, ülkeyi ilgilendiren uluslararası konular ve dış politika sorunları, yapılan çalışmaların öncelikli odak noktası olmuştur. 1980'ler ve 1990'larla birlikte bu durum değişirken, 2000'lerle birlikte Uİ teorileri de Türkiye Uluslararası İlişkiler'inde haklı yerini biraz geç de olsa almaya başlamıştır. Bu gelişme üzerinde 1980'lerde Mülkiye'nin disiplin üzerindeki etkisinin kırılması, Mülkiye harici üniversitelerde açılan Uİ ve benzeri bölümlerin *araştırmacı mezun* anlayışı, Dışişleri Bakanlığı'na giremeyen bu bölüm öğrencilerinin akademisyenlik gibi farklı alanlara yönelmeleri ve özellikle 1990'larda

³⁹ Bkz. <http://uikutuphanesi.com/hakkinda/>, [25.12.2019]

⁴⁰ Bkz. <http://uikutuphanesi.com/etkinlikler/>, [25.12.2019]

⁴¹Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi ile ilgili bilgi almak amacıyla 26 Aralık 2019 tarihinde info@uikutuphanesi.com, uikutuphanesi@yahoo.com.tr adreslerine bir e-posta yazılmış ve e-postaya 31 Ocak 2020 tarihinde uikutuphanesi@yahoo.com.tr üzerinden Sayın Esra Diri Hanım tarafından bilgi ve cevap verilmiştir. Kendisine teşekkür ediyorum.

MEB ve YÖK aracılığıyla yurt dışına giden bölüm öğrencilerin gittikleri yerlerde aldıkları Uİ teorileri dersini Türkiye’ye getirmeleri etkilidir. Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı (*The Turkish Yearbook of International Relations*) dergisinin yanı sıra bazı sıkıntılara karşılık Strateji Araştırma Merkezleri, Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği, Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği ile bu Konsey tarafından çıkartılan Uluslararası İlişkiler Dergisi ve Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Türkiye’de disiplinin gelişiminde önemli rol oynayan kurum ve oluşumlar arasındadır.

Merkez Uİ akademisi ile karşılaştırıldığında Türkiye’nin çevrede yer aldığı açıktır. Buna karşılık, bazı üniversitelerin eğitim - öğretim ve akademik çalışmalarının merkez standartlarına yakınlığı ve bazı akademisyenlerin çalışmalarını merkezde yayımlayabilme becerilerinden dolayı, çevre içerisinde ayrıma giderek, Türkiye’deki bazı akademi çevrelerinin merkeze yakın, çevrenin merkezinde yer aldığı yorumu yapılabilir. Bununla beraber, Türkiye Uluslararası İlişkileri’nin rüştünü ispatlayarak merkez akademisi içerisinde yer almasının ön şartının teorik ve kavramsal çalışmalar yapmaktan geçtiğini öne süren bazı akademisyenler, ülkede özgün bir Uİ teorisi geliştirmenin gerekliliğine dikkati çekmektedir. Bu amaçla geliştirilen “homegrown theorizing” (Aydınlı & Mathews 2008)⁴² ve “Anadolu Ekolü” kavramları (Aydınlı & Mathews 2008)⁴³ tartışmaya açık da olsa, özgün bir teori geliştirmenin gerekliliği, başka tartışma ve soruları önelemektedir. Bu soru ve tartışmalar arasında Türkiye’de özgün bir teori olup olmadığı, Türkiye’de geliştirilecek özgün bir teorini kaynağını nereden alacağı ve bu özgün teorinin merkez standart kavram ve teorileri karşısındaki durumunun ne olacağı yer almaktadır. Bu sorular, bir sonraki bölümde tartışılacak olup, karma yöntemi reddetmemek şartıyla, bu çalışma, özgün bir teorinin geliştirilebilmesi için analitik açıklamacılık yöntemin önemini kabul etmektedir.

⁴² Aydınlı, E. & Mathews, J. (2007). Periphery theorising for a truly internationalised discipline: spinning IR theory out of Anatolia. *Review of International Studies*, 34, 693-712. Doi: 10.1017/S0260210508008231

⁴³ Aydınlı, E. ve Mathews, J., “Türkiye Uluslararası İlişkiler Disiplininde Özgün Kuram Potansiyeli: Anadolu Ekolü Oluşturmak Mümkün mü?”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 17 (Bahar 2008), s. 161-187.

BÖLÜM V

TÜRKİYE'DE BATI-DIŞI ÖZGÜN TEORİ ARAYIŞLARI: YERELDEN ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNE

Uluslararası İlişkiler disiplininde Batı-dışı özgün teori mevcut mudur? Amitav Acharya ve Barry Buzan'ın 2010 yılında yayımladıkları ve 2018 yılında Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları'nca Türkçe'ye kazandırılan *Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler: Asya Üzerine ve Asya'nın Ötesinde Çeşitli Perspektifler* çalışması⁴⁴, teoriden ne anladığımıza göre değişmekle birlikte, bu soruya *evet, vardır* yanıtını vermektedir. Söz konusu çalışma, ayrıca bu tez için de ilham kaynağı olmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'de özgün bir teori var mıdır, sorusu ile ilgili Ersel Aydın, Julie Mathews, Erol Kurubaş, Haluk Özdemir ve Gonca Biltekin gibi akademisyenlerin çalışmaları mevcuttur. Özellikle bu konu ile ilgili *Anadolu Ekolü*, *homegrown theorizing*, *homegrown theory* terimleri kavramlaştırılmıştır. Türkiye'de özgün bir UI teorisi var mıdır? Varsa, bunlar nelerdir? Yoksa, özgün bir teori geliştirmek için ne yapılmalıdır? Böyle bir teori, kaynağını nereden alacaktır? Kaynak, salt Türkiye ve onun tarihi, kültürü mü olmalıdır; yoksa farklı coğrafyalar üzerine yapılabilecek olası araştırmalar ve çalışmalar da bu kapsam da değerlendirilmeli midir? Böyle bir çalışma yapan akademisyenlerin Türkiye'den olması şart mıdır? Türkiye üzerine çalışan farklı ülkelerden akademisyenlerin çalışmaları veya Türkiye'den akademisyenlerin farklı bölge ve ülkeler üzerine yaptıkları çalışmalar da *Anadolu Ekolü* kavramı içerisinde değerlendirilerek Türkiye Uluslararası İlişkiler disiplininde özgün bir teori olarak kabul edilebilir mi? *Anadolu Okulu*⁴⁵ olanaklı mıdır?

Bu soruları cevaplandırmadan ve *Anadolu Okulu*, *homegrown theorizing*, *homegrown theory* kavramsallaştırmalarını analiz etmeden önce edebiyat kuramı ile ilgili Giambatista Vico'dan bir pasaj aktarmanın daha doğru olacağını düşünüyorum:

Giambatista Vico, tarihi, tümüyle insana özgü bir olgu olarak göz önüne alan ilk düşünürlerdendir. Tarihi anlayabileceğimizi savunur. Çünkü tarih, kendi yaptığımız, yani

⁴⁴ Orijinal çalışma için bkz. Acharya A. & Buzan, B. (2010). *Non-Western International Relations Theory: Perspectives On and Beyond Asia*. London: Routledge

⁴⁵ Çalışmanın bu bölümünde *Anadolu Ekolü* kavramı, İngiliz Okulu, Frankfurt Okulu, Copenhag ve Şikago Okulları gibi terimlerden hareketle *Anadolu Okulu* şeklinde kavramlaştırılacaktır.

insanlığın geliştirdiği bir şeydir. Nitekim etkisinde kaldığı Galile de ancak kendi yaptıklarını, kendi ürünlerimizi tam anlamıyla bilebileceğimizi öne sürmüştür. Filoloji, yani edebiyatın bilimi, o zamanlarda henüz son derece kuralcıydı. Edebiyat metinleri değerlendirilirken belli ölçütlere göre, *iyi* veya *kötü*, *kabul edilebilir* ya da *kabul edilemez* damgaları vuruluyordu. Edebiyatın ne olduğuna, nasıl olduğuna değil, nasıl olması gerektiğine ağırlık veriliyordu. Edebiyatın amaçları da bu görüşlerin ışığında saptanmalıydı. Amaçlar da yararcıydı ve edebiyat bu amaçlara göre yapılmalıydı. Vico, ilk kez metinlerin kendilerine baktı ve bu metinleri verilmiş belli amaçlara göre değerlendirmeyi bir yana bırakmayı savundu. Okuma ve yorumlama, insanı anlama amacını gütmeliydi. İlgilendiği metinler, destanlar, mitolojik metinler gibi, eldeki en eski söylemlerdi. Bunlara bakarak, insanın zihinsel oluşumunu ortaya çıkarmayı umdu. Yani, edebiyatı yönlendirmeyi değil, anlamayı savundu.” (Akerson 2010, s. 89-90)

Türkiye’de özgün bir Uİ teorisi var mıdır, sorusuna verilecek ilk cevap, muhtemelen “*hayır, yoktur!*” olacaktır. Vico ile ilgili metinden yola çıkarsak, bu sorunun cevabı, Uluslararası İlişkilerin nasıl olması gerektiği ile ilgili değil, ne ve nasıl olduğu ile ilgilidir. Uluslararası ilişkileri daha önceden belirlenmiş belli *amaçlara* göre inceleyebilir ve teorilerimizi bu amaçlara göre kurgulayabiliriz. Yapılan çalışmaları, yazılan kitap ve makaleleri, bu amaçları *ölçüt* alarak, buna göre, *iyi* veya *kötü* veya *kabul edilebilir* ya da *kabul edilemez* şeklinde etiketleyebiliriz. Metinlerin kendilerine bakmak ve onları anlamak, insan zihninin bu eserleri nasıl ortaya çıkardığını öğrenmek yerine o metinleri bir kenara bırakır ve yazılan çizilenleri, daha önceden belirlediğimiz bu kural ve ölçütlere göre inceleriz. Sonuçta, Uİ disiplinini ve onun incelediği araştırma alanını anlamak yerine, onu yönlendirmeyi seçeriz.

Birinci bölümden bu yana yapılmak istenen aslında Uİ disiplinini anlamaktır. Doğrudan “teori nedir” şeklinde bir soruyu analiz edip de “Türkiye’de özgün bir Uİ teorisi var mıdır” sorusuna eğilmek yerine, disiplinin kendisinin ne olup ne olmadığını sorgulayarak işe başlamanın ve bunu, Türkiye’de disiplinin nasıl kurulduğu ve geliştiğini de göz önüne alarak ilerlemenin daha sağlıklı olacağı düşünülmüştür. Sonuçta anlamadan açıklama olmayacağı gibi, Uİ disiplini ve Uİ teorisinin ne olduğunu bilmeden de “Türkiye’de özgün bir Uluslararası İlişkiler teorisi var mıdır?” sorusuna sağlıklı cevap vermek zor olacaktır.

Şuan ki tablo, dördüncü bölümde de değinildiği üzere, küresel olduğu iddia edilen merkez kavram ve teorilerin çevreyi açıklayamamaları sebebiyle, kendilerini revize etmek yerine, çevreyi az gelişmişlikle ve geri kalmışlıkla suçlamalarıdır. Kevin Dunn’un

Afrika üzerinden dile getirdiği gibi, devlet, anarşi, egemenlik, piyasa, yurtiçi – uluslararası ikililiği benzeri merkez kuramsal kavramlar, Afrika’ya uygulandığında sorunlu hâle gelmekte, Afrika tecrübesi kullanılarak bu kavram ve kuramların gözden geçirilmesi yerine kıta göz ardı edilmekte ve yok sayılmaktadır (Seyfi, 2012, s. 73). Özgün teorinin hareket noktalarından birisi merkezin açıklayamadığı çevreyi açıklamak ya da geliştirdiği varsayımlarla merkez kavram ve teorileri tamamlamak olmalıdır. Üçüncü bir durumda, yani özgün bir teorinin merkez kavram ve teoriyi düzeltmesi, değiştirmesi, yenilemesi ve onu geliştirmesi durumunda ise, bunun özgün bir teori olarak sayılıp sayılamayacağının tartışmalı olabilir. Ancak bu tartışmaya girmeden, bu tezde, yapılabilecek bu tür bir çalışmayı da, Stefan Walt’ın *Tehditler Dengesi Teorisi* örneği göz önüne alınarak, özgün kavramsal ve teorik bir çalışma olarak kabul edilecek ve önemseneyecektir, yok sayılmayacaktır. Bu teori şu açıdan önemli bir örnektir: Waltzcu görüşe göre, devletler, yükselen güçleri dengelemektedir. Stephen Walt ise, Ortadoğu’ya ve buradaki devletlere bakarak devletlerin olası bir tehdidi dengelediğinden bahseder. Büyük bir ilgi ve hayranlık toplayan bu yaklaşım, merkezi Uİ yazınına teorik bir katkı kabul edilir. Benzer bir katkıyı yarı-çevre veya çevre akademisyenlerden biri yapacak olsa, aynı takdiri toplar mı, bu tartışmalıdır. Ancak Ortadoğulu kuramcılarının çoğunluğunun Waltz’un neorealizmini ve güçler dengesini öğrendiği ve okullarında öğrettiği bir ortamda, Waltz’un öğrencisi Walt, bu akademisyenlerin devletlerine ve dış politikalarına bakarak (Aydınlı & Mathews, 2008, s. 703), teorideki merkezi varsayımları düzeltilmiş, değiştirmiş, yenilemiş ve teoriyi geliştirmiştir.

5.1. Özgün Teori Arayışı ve Kavramsallaştırmalar

Türkiye’de özgün bir teori arayışında bu konuyu daha öncesinde irdeleyen çalışmalara baktığımızda Ersel Aydın, Julie Mathews, Erol Kurubaş, Haluk Özdemir ve Gonca Biltekin’in çalışmalarını görmekteyiz. Bu çalışmalarda özgün bir teoriye örnek olarak veya temel oluşturabilecek, Baskın Oran’ın “orta büyüklükte devlet” kavramsallaştırması ile ilgili *Orta Ölçekte Güç Teorisi* ile *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği*, Ahmet Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik*, Ramazan Özey’in *Büyük Türkiye Hâkimiyet Sahası ve Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi* çalışmaları sayılmıştır. Bunların özgün uluslararası teori sayılıp sayılamayacağına ayrıca değinilecek olup, bu çalışmaların dışında, Ramazan Özey’in *İslam Jeopolitiği*, Seyfi Say’ın *İbn Haldûn’un Düşünce Sistemi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi*, Baskın Oran’ın *Atatürk Milliyetçiliği*, Süha

Bölükbaşı'nın *Barışçı Çözumsuzlük*, Mehmet Uğur'un *Avrupa Birliği ve Türkiye: Bir Dayanak/İnandırıcılık İkilemi* ve Massef M. Adiong'un *Possibility of An Islamic Theory of International Relations* gibi çalışmalara da ayrıca bakılması önemlidir. Ayrıca Atatürkçülük, milliyetçilik ve etnik kimlik, çok-kültürlülük, İslamiyet, Türkiye – AB ilişkileri ve bütünleşme (entegrasyon) teorileri, Türkiye'nin terör sorunu, bağımlılık ve iktisadi kalkınma teorileri ile Türkiye'nin *gelişmekte olan ülke* sıfatı, *Osmanlıcılık* ve *Yeni Osmanlıcılık* gibi konu ve kavramlar da özgün bir teoriye gidilecek merdiven basamakları veya başlangıç noktaları olarak düşünülebilir. Bunları incelemeye geçmeden önce, *homegrown theorizing*, *home theory* veya *homegrown theory* ile *Anadolu Okulu* kavramsallaştırması analiz edilecektir.

Homegrown theorizing ve *homegrown theory* kavramları, ilk olarak Aydınli ve Mathews'in (2008) "Periphery theorising for a truly internationalised discipline: spinning IR theory out of Anatolia" makalesinde geçer. Aynı makalenin Türkçesi *Uluslararası İlişkiler Dergisi*'nde "Türkiye Uluslararası İlişkiler Disiplininde Özgün Kuram Potansiyeli: Anadolu Ekolü Oluşturmak Mümkün mü?" ismiyle yayımlanmış olup (Aydınli & Mathews 2008), söz konusu makale ayrıca birtakım güncellemelerle birlikte 2017 basımlı *Yöntem Kuram Komplo* kitabının son bölümüne (Aydınli, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 187-233) de eklenmiştir. Bu kavramlar, Ersel Aydınli ve Gonca Biltekin'in "Widening the World of IR: A Typology of Homegrown Theorizing" çalışmasında çevre ülkeler ile ilgili konuların çevre ülkelerce teorileştirilmesi, çevre ülkelerdeki bakış açılarının teori üretimine dâhil edilmesi, olarak tanımlanmıştır (Aydınli & Biltekin, 2018, s. 48). Diğer bir ifadeyle çevre ve/veya yarı çevrede yer alan bir ülkenin yerel siyasi ve sosyo-ekonomik yapısı ile tarihi ve kültürel deneyimlerinden ve ayrıca yereldeki soru/sorunlardan hareketle geliştirilebilecek bir teori olarak tanımlamak olasıdır. Orijinal tanım, merkez ülkelerin geliştirdiği teorilerin çevrede/yerelde uygulanması yerine, çevreye/yerele uygulanabilecek teorinin yine çevrede/yerelde geliştirilmesi şeklindedir.

Ancak bu çalışma, *homegrown teori* ve *homegrown teorileştirme* kavramlarını salt çevreye indirgemek yerine "yerel" ifadesi temel alınarak o ülkenin kendisini dikkate alacak ve bir teorinin homegrown olabilmesi için illa çevre (periphery) ülkelerde geliştirilmesi şartı aramayacaktır. Örneğin, Fransa'ya uygulanacak ve Fransa'nın kendi kültürü, siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel özellikleri dikkate alınarak oluşturulan teori de "yerelden" geliştirildiği için homegrown teori olarak kabul edilecektir. Aydınli ve Mathews (2008, s. 702) de homegrown teorileştirmede yerel deneyimleri vurgulamıştır.

Diğer taraftan bir teoriye “homegrown theory” denilebilmesi için, oluşturulan teorinin aynı ülkeden bir akademisyenin mi kendi ülkesinin bu tür özelliklerini kullanması gerekmektedir, yoksa farklı bir ülkeden bir akademisyenin, örneğin *X* ülkesinden akademisyen *A*’nın *Y* ülkesinin özelliklerinden hareketle geliştirebileceği olası bir teori de bu gruptan sayılabilir mi? Ben, “sayılabileceği” yönünde görüş bildirmeyi ve olası başka sorunlara odaklanmak gerekirken, böyle basit bir coğrafi sınırlamanın teorileştirme çalışmalarına bir engel teşkil etmemesi gerektiğini düşünüyorum. Zira diğer durumda *X* ülkesinden bir akademisyenin kendi ülkesinden farklı bir ülke ve coğrafya üzerinden veri toplayarak geliştirebileceği olası bir teori, bu kapsamda sayılmayacaktır. Benzer bir çelişkiye Anadolu Okulu kavramını tanımlanmaya çalışılırken de değinilecektir. Dolayısıyla, homegrown theorizing veya homegrown theory, herhangi bir akademisyenin kendi ülkesinin ve bölgesinin ya da başka bir ülkenin ve bölgenin yerel siyasi, sosyo-ekonomik, tarihi ve kültürel deneyimlerinden hareketle geliştirilebilecek bir teori olarak tanımlanabilir. Buradaki ölçüt, teori kurgulanırken veya teorinin uygulama aşamasında yerelin özelliklerini dikkate almasının önemli olacağıdır. Buradaki “yerel” ifadesi, araştırmacının kendi ülkesi ya da yakınlık veya uzaklık fark etmeksizin *sistem-altı* coğrafyada yer alan herhangi bir bölge olarak tanımlanabilir. Zira diğer durumda, “evrensel” Batı-merkez kavram ve teorilerin durumuna benzer bir duruma düşülecek, evrensel olduğu varsayılan teori, farklı yerel bölge ve ülkelerin mevcut durumlarına uygulamada sınıfta kalacaktır. Buradaki başka bir sorun da, bir önceki ifadeye paralel olarak, teorinin *genelleme ve farklı örneklerle uygulama* özelliğinden kaynaklıdır ve yerel istisnacılığın teorinin bu özelliğine engel olup olamayacağıdır. *X* ülkesinin (veya bölgesinin) deneyim ve özelliklerinden hareketle geliştirilebilecek olası bir teorinin, kendisi dışındaki *Y* ülkesine (ya da bölgesine) uygulanıp uygulanamayacağıdır. Uİ disiplininde (pozitivist) birçok akademisyenin ve araştırmacının temel amacı, her şeyi açıklayabilecek ve birçok soruna çözüm sunabilecek “evrensel” (!) bir teori arayışı içinde olmalarıdır. Bu yüzden teorilerin mevcut gerçekliğin belli bir yönünü mü açıkladığı, yoksa farklı dünyaları mı ifade ettiği sorulur. Burada bir teorinin illa küresel ölçekte tüm sisteme uygulanmasının onun bir teori olarak kabul edilebilmesi için bir zorunluluk olmayacağı, *kısmi* uygulanma özelliği olan *sistem-altı*, bölgesel teorilerin de disiplinde teori olarak sayılabileceği akılda tutulmalıdır. Buradaki önemli nokta, teoriyi teori yapan iki ölçütün, verilerle teorinin desteklenmesi ve teorinin farklı örneklerle uygulanabilirlik özelliğidir.

Yerel deneyimlerden hareketle Türkiye’de geliştirilebilecek olası bir homegrown teorinin kaynağı, sadece Türkiye Cumhuriyeti’nin son yüzyılına odaklanma anlamına gelmemekte, “yerel”den daha genelinde Türkiye ve komşularını da içermelidir. Olası kuramsallaştırmayı meydana getirebilecek Türkiye kökenli yerel tecrübeler, küresel ilişkilerdeki orta güçteki devletler, İslami demokrasiler, eski imparatorluklar, anarşik bölgelerdeki demokratikleşen ülkeler ya da çok-kültürlü uluslar da özgün teorileştirmede olası çalışma sahasına girmektedir (Aydınlı & Mathews, 2008, s.702). Aydınlı ve Mathews’in çalışmasındaki bir diğer boyut da kuramsal çerçeve ile ilgilidir. Var olan bir kuram, mevcut olgu ve olayın incelenmesi için kullanılır. Ancak söz konusunun kuramsal çerçeve, eldeki mevcut soruları cevaplandırmadığı durumunda, teorinin uygulandığı yerel coğrafyanın verileri karşısında tutarsızlık ve boşluk içerdiği fark edilir. Mevcut yazına, yerelden türetilen kavramlarla eklemeler yapılarak, söz konusu teori yeniden düzenlenir (Aydınlı & Mathews, 2008, s. 702). Bu duruma en iyi örnek, daha önce de değinilen Stefan Walt’ın “tehditler dengesi”dir (Aydınlı & Mathews 2008, s. 703).

Gonca Biltekin (2016) ise yerel deneyimden hareketle özgün teorileştirme için yedi yol veya yöntemden bahseder. Bunlardan ilki otantik özgün teori inşasıdır; yerel deneyimlerden yola çıkılarak özgün kavramlar geliştirilir ve bu kavramlar arasında özgün bir ilişki gösterilir. Yan Xuotong’un *Yüzeysel Arkadaşlık Teorisi* ve Latin Amerika kökenli *Bağımlılık Teorisi* buna örnektir. İkinci yol, ana akım teorilerin özgün başkalaşımı olarak isimlendirilen ve Wallerstein’in *Dünya Sistemleri teorisi* ile Cai Tuo’nun *İlişkisel Yönetişim Teorisinde* örneğini bulan mevcut bir kavramın yeniden tanımlanarak farklı bir çözümleme düzeyine uygulanması veya düzenlenmesidir. Özgün teorileştirme için üçüncü yol ise, ana akım teorilerin özgün uyarlanması olabilir. Bu teorilerde var olan kavramların isimleri ve ilişkileri aynı kalmak suretiyle, kavramlar farklı şekilde tanımlanır. Kuznetsov’un medeniyeti alfabe, Tsygankov’un liberalizmi Rus deneyimine dayandırması buna bir örnektir. Biltekin’in çalışmasındaki dördüncü yol, yerli üretim deneyimlerinden çıkarsama yapmak için yerli düşünürlerin ve kültürün kavramlarının yeniden tanımlanmasıdır. Beşinci yöntem ise, özgün teorinin ana akım teoriler tarafından özümzenmesi olarak ifade edilen mevcut örneklerdeki yerel deneyimlerin sonucunda elde edilen açıklamaların ana akım teori tarafından kapsanacak biçimde yeniden tanımlanması olarak yorumlanabilir. Altıncı yöntem ise yalnız ada özgün teori inşasıdır ve yerli düşünürlerden ya da kültürden alınan kavramların yeniden tanımlanmadan ve hiçbir değişiklik yapılmadan olduğu gibi kullanılmasıdır. Ortaya çıkan çalışma özgün olmakla birlikte, mevcut kültür hakkında fazla bilgisi olmayan, yabancı

araştırmacılar tarafından anlaşılması zor olabilir. *Hindu küresel dharmik düzeni* ve Ong'un *boşluk mantığı* buna örnektir. Özgün bir teori inşası için olası son yol ise özgün teorinin anakronik özümzenmesidir. Burada bir önceki yöntemde olduğu gibi yerli kavramlar yeniden tanımlanmadan ve değişiklik yapılmadan kullanılmıştır. Fakat yine de ortaya çıkan sonuç ana akım teori altına dâhil edilmiştir (Biltekin, 2016, s. 557-558).

Özgün bir teori, daha farklı olarak ayrıca şu şekilde geliştirilebilir. İlk olarak, yerel disiplin tarafından, “küresel Uluslararası İlişkilerin en önemli sorunu nedir” sorusu üzerinden yeni bir bakış açısı üzerine kurulu bir merkez teori (grand theory) geliştirilmeye çalışılabilir. İkinci olarak ise, yerel disiplinin birikiminden yola çıkarak, merkez Uİ disiplinin ortaya koyduğu sorunsal tespit edilir. Bu sorunsalın merkez teorinin bakış açısı ve yöntemleriyle çözülemeyeceği varsayımından hareketle, yerel merkezli ve kendi bakış açısını da işin içine katarak orta ölçekli veya bölgesel bir teori geliştirilebilir. Yerel disiplin tamamen kendi felsefi, tarihi ve bilimsel birikiminden yola çıkarak kendi sorun ve sorunsalları temelinde ve kendisini açıklama gayretiyle daha belirli bir mesele üzerinden yerel katkıyla yeni bir sayfa açmak, bugüne kadar olan algılamayı kökten değiştirmek üzere bir teorileştirme yapılabilir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 222-223).

Özgün bir teorinin muhtemel niteliklerini ise yine Aydınlı, Kurubaş ve Özdemir (2017) şu şekilde açıklamaktadırlar. Öncelikle özgün iddiası olan bir teorinin merkez kuramlarından özerk olması gerekir. Bu, temel yapı, söylem, açıklama ve önerileri neticesinde merkez teorilere mesafeli olması ve bunlardan ayrı söyleyeceklerinin olmasıdır. Bu ise ancak merkezden hiç etkilenmeden veya çok az etkilenerek yapılabilir. Bir diğer özellik ise, özgün teorinin orijinal ve kendine has perspektifinin bulunmasıdır. Kendi söyleyecek bir şeyleri olduğu gibi, özgün teori, kendine has bir bakış açısı da sunmalıdır. Üçüncü olarak özgün teorinin küresel disipline yönelik ciddi bir değişim etkisi gösterebilmesiyle ilgilidir. Böylece özgün kuram, merkez ve çevre akademiyasında tanınarak, kendisine saygın bir yer edinmiş olacaktır (2017, s. 219). Bu ise ancak söz konusu teorinin merkez Uİ akademik dergilerinde yayımlanması ve söz konusu teori ya da daha genelinde Anadolu Ekolü'nün bu yerlerde ses getirdikten sonra, üzerine bolca konuşulması, makale ve kitaplarda referans gösterilmesiyle mümkündür (2017, s. 220). Özgün bir teorinin rüştünü ispatı için bu şart olmakla birlikte, Batı merkez akademik dergilerde yayımlanma şansı bulmayan bir teorinin, Çin, Rusya, Japonya, İran gibi ülkelerdeki uluslararası saygınlığı olan dergilerde yayımlanması bir seçenek olarak düşünülemez mi? Muhtemelen Batı dergilerinde yayımlandığında göstereceği etkiye

nazaran, daha düşük bir etki yaratacaktır. Ancak hiç yayımlanmaması ihtimaline karşın, uluslararası bir dergide yayımlanması da olasılıklar dâhilinde düşünülebilir. Biltekin ile Aydınli ve Mathews ve Aydınli, Kurubaş ve Özdemir'in çalışmalarında geçen ve özgün bir teorinin nasıl geliştirilebileceğine dair olası yol haritaları sunan yöntemler önemlidir. Mevcut yöntemlere muhtemelen yenileri de eklenebilir. Buradaki sorun teorinin hangi yöntemle, nasıl yapıldığı değildir. Biltekin'in de üzerinde durduğu üzere, yerli teoriler de kendi arasında ilişki bulanan kavramlara, geriçkarımsal gözlemlere ve nitel ya da nicel yöntemlerle elde edilen verilere sahip olmakla birlikte, yeterli veriyle desteklenmedikleri için bu tür çalışmalar "teori inşa etme önerileri" olarak kalmaktadır (2016, s. 538). Teoriler, sürekli tekrarlandığı üzere, genellenebilirlik ilkesine sahiptir ve farklı örneklerle uygulanabilir. Uluslararası küresel sisteme uygulanma ve her şeyi açıklama özelliğine sahip olmasa da, en azından alt-sisteme ve bölgeye, yerele uygulanabilmelidir. Ancak yeterince veriyle desteklenmeyen bu teorilerin uygulanabilirliği şüpheli olmakla birlikte, Biltekin'in de ifade ettiği gibi, bu tür kavramsallaştırmalar, bilimsel teoriden ziyade felsefi teori olabilir (2016, s. 557-538).

Aydınli ve Mathews (2008) ve Biltekin'in önerdiği (2016) özgün teori inşasının olası boyutları, yol ve yöntemleri takip ederek oluşturulmuş özgün teoriler, ayrıca Anadolu Okulu kapsamında sayılabilir. Bu noktada akla gelen ilk soru, Anadolu Okulu'nu, "Anadolu" ve "Okul" yapan ölçütün ne olduğu ile ilgilidir. Araştırma ve veri toplama eyleminin Anadolu ile mi sınırlı kalması gerekmektedir? Bu durumda ileride göreceğimiz, Baskın Oran'ın *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği*, Anadolu Okulu'na dâhil edilmeyecektir. Diğer taraftan araştırma evrenini Anadolu'nun dışını da kapsayacak şekilde genişlettiğimiz de ise araştırmacı sorunu ile karşılaşılacaktır. Bir çalışmanın Anadolu Okulu'na dâhil edilebilmesi için araştırmayı yapan akademisyenin Anadolu'dan (Türkiye'den) mı olması gerekmektedir? Bu durumda ise Masef M. Adiong'un "Possibility of An Islamic Theory of International Relations" başlıklı çalışması Anadolu Okulu kapsamında değerlendirilmeyecektir. Zira Adiong, bu çalışmasını Türkiye'de doktorasını⁴⁶ yaparken yapmış olsa da, kendisi T.C. vatandaşı değildir⁴⁷. Başka bir soru ise, "Okul" kavramı ile ilgili olup, bir araştırmacının kendisini bu Okul'un bir üyesi

⁴⁶ Masef M.Adiong, doktorasını Ortadoğu Üniversitesi'nde yapmış olup, tez danışmanı Prof. Dr. Nuri Yurdusev'dir ve zikredilen çalışması onun doktora çalışmasının kendisidir.

⁴⁷ Masef M.Adiong, Philippines Diliman Üniversitesi'nde akademisyen olup, International Relations and Islamic Studies Research Cohort (Co-IRIS) ve Philippine International Studies Organization (PHISO)'ın kurucusudur. İslam ve Uİ arasındaki teorik ilişkiler, Filipinlerdeki Müslüman yönetim, Müslüman toplumları Batı modernleşme ile karşılıklı etkileşimi üzerine çalışmaktadır. Bkz. <https://nassef.info/>

olarak tanımlamasının veya başkaları tarafından tanımlanmasının ölçütünün ne olacağıdır?

Aslında bu sorulara, muhtemel cevapları, yine Aydın, Mathews ve Biltekin'in çalışmalarında bulunabilir. Yine de kavramsallaştırmayı daha doğru yapmak amacıyla, mevcut başka örnek ve açıklamalardan yola çıkılması daha doğru olacaktır. Mesela İngiliz Okulu, Frankfurt, Kopenhag veya Şikago Okulları gibi oluşumlara bakılarak yukarıdaki sorular cevaplandırılmaya çalışılabilir. Örneğin, İngiliz Okulu'nu "Okul" yapan, ikinci bölümde de gördüğümüz üzere, üyelerinin akademik eğitimlerinin bir bölümünü İngiltere'de almaları ve Okul'un teorik yaklaşım ve yöntemlerini benimsemeleridir. Bu ölçütler, az ya da çok diğer okullar için de söylenebilir. Dolayısıyla, Anadolu Okulu için de Türkiye vatandaşı olsun ya da olmasın, eğitimlerinin bir bölümünü Türkiye üniversitelerinden birinden almaları ve Okulun yaklaşım ve yöntemlerini benimsemeleri üyelik için yeterli koşul olarak kabul edilebilir ya da ifade edilen eğitim şartı göz ardı edilerek, ikinci şart öncelenir. Ancak her iki durumda da Okul'u *Okul* yapan ve Anadolu Okul'unu diğer okullardan ayıran bu yaklaşım ve yöntemlerin neler olduğu sorulacaktır. Anadolu Okulu'na bu çalışmanın son bölümünde detaylıca ayrıca değinilecektir.

5.2. Yerelden Teoriye

Türkiye'de özgün bir teori arayışına geri dönersek, böyle bir çalışmanın ana akım teorileri gibi büyük bir teori (grand theory) olmayacağı en azından şimdilik söylenebilir. Ancak teoriler, zamanla eklemeler ve düzenlemeler yapılarak gelişir ve büyürler. Şu aşamada anahtar kelimeler olarak *yumuşak teori*, *kısmi teori* ve *alt-sistemik teori* alınarak, yerelden hareketle yereli ve bölgeyi, buradaki olgu ve olayları açıklayan bir teori aranacaktır. Bunun için de ya yapılan mevcut çalışmaların olası özgün bir teori olup olmadığı sorgulanacaktır ya da mevcut çalışmalardaki kavramsallaştırmaların yanı sıra yerelin siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel özelliklerinden ve tarihinden hareket edilerek elde edilen bulgular, bir teori için ilk basamak veya başlangıç noktaları olup olmayacağı irdelenecektir.

Mevcut çalışmalar arasında Baskın Oran'ın *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği* çalışması, Batı-dışı özgün bir teori sayılabilir. Oran, doktora tezini (1997, s.11) daha sonra *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli* ismiyle kitaplaştırmıştır. Çalışmada önce milliyetçilik kavramına ve bu kavramın ortaya çıkışına değinir. Köken

olarak Avrupa’da ortaya çıkan milliyetçiliğin özelliklerini belirleyerek bir şablon oluşturur. Sonrasında da bu şablonu Afrika’daki milliyetçiliğin ortaya çıkış sürecine uygular. Milliyetçiliğin Avrupa şablonu, Afrika’ya uymadığında, ortaya çıkan farklılıklardan yeni bir teori, Afrika toplumları arasında var olan milliyetçilik modelini geliştirir. Bu farklılığın sebepleri arasında milliyetçiliğin Avrupa ve Afrika’da ortaya çıkış sürecinde karşılaştığı iç ve dış dinamiklerle ilişkisi vardır. Zira milliyetçilik, Afrika’da işgal ve sömürge dönemi gibi, Avrupa’da olmayan bir süreci deneyimlemiştir. Teoriyi, *sömürge-sonrası (postkolonyal) teori* olarak saymak da olasıdır. Çalışmanın model mi, teori mi olduğu sorgulanabilir. Milliyetçiliğin farklı bir özelliği ya da türü olarak değerlendirilebilir. Zira Oran da kitabının başlığında “Kara Afrika Modeli” ifadesini kullanmıştır. Ancak mevcut milliyetçilik teorilerine özgün bir katkı olarak, teori olarak da addedilebilir. Teorinin genellenebilirlik ilkesi göz önüne alındığında da çalışmanın teori olduğu söylenebilir. Çünkü söz konusu çalışma içerisinde verilen örneklerden de görülebileceği üzere, Afrika toplumlarının deneyimlediği milliyetçiliği, Türkiye’de de görmek olasıdır. Türkiye, Mondros Ateşkes ve Sevr Antlaşması ile Afrika gibi işgali yaşamakla birlikte, sömürge sürecini tam anlamıyla deneyimlememiştir. Buna rağmen, Türkiye ile Afrika toplumlarında görülen milliyetçilik uygulamaları arasında benzerlikler mevcuttur. Oran’ın Türkiye’deki milliyetçiliği incelediği *Atatürk Milliyetçiliği* (1997) çalışması da ayrıca milliyetçilik teorilerine bir başka örnek teşkil etmektedir. İki çalışma, özellikle Türkiye örneği üzerinden birbirini tamamlar niteliktedir. Zira Türkiye, hem Atatürk milliyetçiliğini siyasi, ekonomik ve sosyal olarak yansıtmaktadır, hem de az gelişmiş ülke milliyetçiliği özelliğine sahiptir. Aslında Oran’ın bu iki çalışması da Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği teorisine dâhildir. Birisi, vaka olarak Afrika’yı ele alırken, diğeri de Türkiye’yi inceler.

Özgün bir teori olarak sayılabilecek başka bir çalışma yine Baskın Oran’ın “orta büyüklükte devlet” kavramı ile ilişkili (1997, s. 29-33), *Orta Ölçekli Güç Teorisi*’dir (Aydınlı & Mathews 2008, s. 175). William Hale’den esinlenen Oran’ın bu çalışmasının bir kavramsallaştırma ya da bir teori olarak kabul edilebilirliği sorgulanabilir. Uluslararası sistemde gelişmekte olan orta büyüklükteki devletlerin davranışlarına dair öngörüler sunabileceğinden dolayı bir teori olarak da kabul edilebilir. Söz konusu teori, yarı-çevreye yerleştirebileceğimiz orta büyüklükte bir devletin analizinde kullanılabileceği gibi, bu devletin kendi sahasındaki diğer gelişmekte olan devletler ile olan ilişkilerinin yanı sıra, çevredeki küçük devletler ve merkezdeki büyük devletlerle olan ilişkilerinin anlaşılmasında da bu teoriye başvurulabilir. Bir anlamda büyük devletler

(hegemonya / süper güçler), orta büyüklükte devletler / gelişmekte olan devletler, küçük devletler / az gelişmiş devletler ya da merkez, yarı-çevre ve çevre arasındaki ilişkilerin ve bu devletlerin dış politikalarının anlaşılmasında rehber olabilir. Söz konusu teori, ayrıca dış politika analizlerinde, bölgesel çalışmalarda ve oyun teorisinde kullanılması olumlu sonuçlar doğuracaktır. Örneğin, Türkiye'nin 2003'te Irak Savaşı'nda ABD ile tam bir işbirliğine gitmemesi, bu teori ile açıklanabilir (Biltekin, 2016, s. 562). Oran'ın orta büyüklükteki devlet davranışlarını incelediği Orta Ölçekli Güç teorisi, aynı zamanda bununla ilgili yazına özgün bir katkı olarak da düşünülebileceği akılda bulunulmalıdır (Tür & Saltık, 2017).

Diğer bir çalışma Ahmet Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* çalışmasıdır. Çinli teorisyen Xuetong'a benzer bir biçimde, Davutoğlu da çalışmasında güç formülleri sunar. Buna göre ülkenin gücü, ekonomik, teknolojik ve askeri güç gibi maddi kaynakların yanı sıra coğrafyası, tarihi ve kültürü ile doğrudan ilişkilidir. Gücün belirleyici unsurunun irade olduğunu belirten Davutoğlu, stratejik bir vizyonun bu güç unsurlarına bir çarpan etkisiyle etki ettiğini varsayar. Buna göre, Türkiye'nin stratejik vizyonu kara, deniz ve kıta havzası olarak adlandırdığı etki çemberleri üzerinden uygulanmalıdır. Özellikle Türkiye'nin bu bölgelerdeki kültürel ve tarihsel bağlarının olduğu gruplara odaklanarak onlarla her alanda yoğun iş birliğine gidilmesi gerektiğini savunan Davutoğlu, ayrıca yakın denizlerdeki su yollarının güvence altına alınarak ve en yakın kıta havzası bağlamında Avrupa'nın yanı sıra Asya ve Afrika ülkeleriyle de bağların kuvvetlendirilmesine odaklanır. Batı'da 19. yüzyıldan bu yana geliştirilen jeostratejik teorilerin bir benzeri olarak değerlendirilebilecek olan *Stratejik Derinlik* kitabında ortaya koyduğu “güç ve havzalar modeli” ile Davutoğlu (Biltekin, 2016, s. 562), modernleşen dünyada geçmişin ya yok sayıldığı ya da mesuliyet gibi sunulduğu bir zamanda, bir ülkenin tarihsel değer ve etkiler birikiminin, coğrafya, ekonomi, nüfus ve demokratik sistem gibi mevcut stratejik değerleriyle birleştirilmesini ve bunun da ülkenin dış politikasına yansıtılması gerektiğini savunur (Aydınlı & Mathews, 2008, s. 175-176).

İlk bakışta Türkiye özelinde geliştirilmiş olduğu göze çarpan bu modelin farklı örneklerle genellenebilirliği ve uygulanabilirliği tartışılabilir. Bu modelin Türkiye dışındaki ülkelere de uygulanabileceğini savunan Aydınlı ve Mathews (2008), bugün *statü tutarsızlığı* sorunu yaşayan birçok İslami ülkeye dikkati çeker. Onlara göre, günümüzdeki mücahit mücadelenin kaynağı bile, ülkelerin ve insanların bir zamanlar sahip oldukları görkemli geçmişin imgelerinin karşısına şu anki refah düzeylerini ve küresel meselelerde etkin bir rol üstlenememeleri gerçeğini koyduklarında yaşadıkları

hayal kırıklıklarına dayandırılabilir (Aydınlı & Mathews, 2008, s. 176). Bir ülkenin görkemli geçmişini, sosyo-kültürel değerlerini, ülkenin jeostratejik konumu ile birleştirilerek dış politikaya uygulanması olarak yorumlanabilecek olan bu çalışmanın, bu ülkelere bir ideal, bir amaç veya dış politika vizyonu sunabileceği söylenebilir. Oran'ın *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği* çalışmasında verilen Türkiye'nin güneş-dil teorisi, Hitit ile Mezopotamya uygarlıklarının Türk uygarlıkları olduğunun dile getirilmesi (Oran, 1997, s. 225) veya Mısır ile Nil uygarlıklarının zenci uygarlığı olduğunu söyleyen Liberya eski Dışişleri Bakanı Edward Blyden'ın, zencilerin Babil Kulesini yapanların, alfabe bulanların ve astronomiyi, tarihi, kronolojiyi, mimariyi, plastik sanatları, heykelciliği, tarımı ve tekstil endüstrisini dünyaya armağan edenlerin torunları (Oran, 1997, s. 223) olduğunu ifade etmesi de bir nevi geçmişin şanlı görkeminden bir gelecek vizyonu inşa etmek olarak yorumlanabilir. Davutoğlu'nun çalışması, Türkiye örneğinde bir çeşit demokratik “Yeni-Osmanlılık” olarak sunulur (Aydınlı & Mathews, 2008, s. 176). Biltekin'e göre ise Türkiye'yi merkeze alarak, mevcut havzaların Türkiye için ne anlam ifade ettiğini incelediğinden dolayı, Davutoğlu'nun çalışması, açıklayıcı (*explanatory*) teoriden ziyade yönlendirici (*prescriptive*) bir teori olarak düşünülebilir (Biltekin, 2016, s. 562-563).

Davutoğlu'nu çalışması gibi jeopolitik teorilerden etkilenen bir başka özgün teori girişimi de siyasi coğrafyacı Ramazan Özey'in *Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi*'dir. Fiziki koşulların ve konumunun bir sonucu olarak Anadolu'nun dünyanın merkezinde olduğunu dile getiren Özey, Anadolu'nun özellikle iklimi, enerji kaynakları, matematik ve özel konumu, coğrafi şekilleri, bitki ve toprak örtüsü gibi özelliklerinden yola çıkarak, Batı'da geliştirilen ve belirli bir bölgeyi dünyanın merkezine oturtan jeopolitik önermelerin bir benzerini Anadolu için öne sürer (Biltekin, 2016, s. 563).

Özey'in *Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi* (2010)'den ayrı *Büyük Türkiye Hâkimiyet Sahası* (2016) isimli bir başka çalışması da mevcuttur. Bu iki çalışma, farklı yayınevlerinden çıksa da, biri diğerinin bir sonraki baskısı olarak düşünülebilir. Zira içerik olarak benzerdir. Diğer taraftan özgün bir teori olarak kabul edilip edilmeyeceği tartışmalıdır. Çalışmada, betimleme yöntemi ağırlıklı olup, Türkiye'nin yeraltı ve yerüstü zenginlikleri tasvir edilmiş ve ülkenin matematik ile özel konumuna dair konulara atıflar yapılmıştır. Herhangi bir şekilde açıklama ve analiz mevcut değildir. Çalışma içerisinde dipnot veya metin içerisinde kaynak gösterimi olmadığı için yapılan alıntılar kimden ve nereden alındığı belli değildir. Bunlar için tek dayanak noktası kitapların arkasındaki kaynakçadır. Çalışmanın değer yüklü olması, birçok sayfada görüleceği üzere Osmanlı

Devleti'nden bahsederken, öncesinde “yüce” sıfatının kullanılmasından anlaşılabılır. Varsayımlar, aksi mümkün olmayacak şekilde kesin bir dille ifade edilirken, bu varsayımların bazıları sadece birkaç örnekle kanıtlanmaya çalışılmıştır. Örneğin, nükleer santrallerin Türkiye'deki varlığına karşı olunmasının sebebinin arkasında Yunanistan ve Ermenistan lobilerinin olması (Özey 2010, s. 172) ya da nüfusun fazlalığının bir ülkenin gücünü arttırdığına dair örnek olarak Rusya ve Çin'i göstermesi ile ilgili olarak Rusya'nın Çin nüfusunun büyüklüğünden korktuğu için Çin ile savaşı göze alamadığı, zira böyle bir savaşta Rus silahlarının Çinlileri öldüre öldüre bitiremeyeceği gibi, kalan Çin nüfusunun da Rusya'yı istila edebileceği (Özey 2016, s. 44) varsayımları bulunmaktadır. Gerçi Özey, sonraki paragrafta nüfusun niceliği kadar niteliğinin önemini de kabul etmiştir (2016, s. 44). Ancak çalışmanın varsayımlarının katılığı ve test edilebilirliğinin yetersizliği, yeterli kaynak gösterilmemiş olması ve değer yargılı olması sebeplerinden dolayı, bilimsellik değeri şüphelidir. Çalışmanın Türkiye özelinde olması ve belki birkaç varsayımın matematik konum itibarıyla orta kuşak ülkelere uygulanabilirliği olasılığı hariç, genellenebilirlik ilkesi de tartışmalıdır. Gerçi benzer bir durum, Batı'da 19. ve 20. yüzyıldan bu yana geliştirilen Halford John Mackinder'in *Kara Hâkimiyet Teorisi*, Nicholas Spykman'ın *Kenar Kuşak (Rimland) Teorisi*, Alfred Thayer Mahan'ın *Deniz Hâkimiyet Teorisi*, ABD'li havacılar tarafından oluşturulmakla birlikte, Giulio Douthet, William Mitchell, Harry A. Sachaklian, Alexander de Seversky'nin katkılarıyla geliştirilen *Hava Hakimiyyet Teorisi* (İşcan, 2004; Sandıklı, 2011; Kocakenar, 2015) gibi jeostratejik ve jeopolitik teoriler için de söylenebilir. Özgün bir teori olarak sayılıp sayılmayacağı tartışmalı olan çalışmanın birkaç olumlu noktasını zikretmek gereklidir. Öncelikle matematik ve özel konumundan yola çıkarak, Anadolu'nun yeraltı ile yerüstü zenginlere vurgu yapması ve Anadolu'yu bir kale olarak tasvir etmesi açısından çalışmanın ana akım realizm ve neorealizmin temel kavramlarından kendi kendine yeterlilik (*self-help*) kavramını Türkiye bağlamında yeniden yorumladığı söylenebilir.

Ramazan Özey'in bir başka çalışması olan *İslam Dünyası'nın Jeopolitiği* (2018) de özgünlük açısından değerlendirildiğinde önceki iki çalışması için yapılan eleştiriler, bu çalışma için de geçerlidir. Çalışmada, açıklama ve analiz ögesinden ziyade tasvir özelliği ağırlıklı olarak kullanılmış olup, metin içi kaynak gösterimi sorunludur. Ancak bu çalışma da diğer iki çalışmada olduğu gibi ülkelerin ve bölgelerin kendi kendine yeterliliği kavramı açısından değerlendirilebilir. İslam dünyasındaki mevcut siyasi ve mezhepsel çatışmalar akılda tutulması şartıyla, söz konusu çalışma, işbirliği (*cooperation*) ve bütünleşme (*integration*) teorileri açısından incelenebilir.

Jeopolitikadan ziyade İslamiyet'in kendisinin bir teoriye kaynaklık edip etmeyeceği ise bir başka konudur. Diğer bir deyişle, yerel bir kültür ögesi olarak İslamiyet üzerinden bir Uİ teorisi geliştirilip geliştirilemeyeceği sorusudur. Zira İslamiyet, aynı zamanda bir inanç, düşünüş, duyuş ve yaşayış felsefesidir. Bu konuda Massef M. Adiong ve Seyfi Say'ın çalışmalarından bahsedilmişti. Bununla beraber Acharya ve Buzan'ın (2018) derlediği kitapta Shahrbanou Tadjbakhsh (2018, s. 259-290) tarafından kaleme alınan "Uluslararası İlişkiler Teorisi ve İslami Dünya Görüşü" başlıklı çalışmayı incelemek konuyla ilgili genel bir taslak oluşturmak için faydalı olacaktır.

Ole Holsti'nin uluslararası teorinin İngilizce konuşulan ülkelerin dışında var olmadığı yönündeki yorumundan hareketle Tadjbakhsh, Anglo-Amerikan geleneğin tercihini ampirizim ve maddecilikten yana kullanmasını ve bunun ise evrensel gerçeklikmiş gibi göstermekle peşin hükümlü davrandığını dile getirir ve Batı-merkezli teorilerin diğer mekânların gerçeklik ve deneyimlerini açıklayamadıklarını ifade eder (2018, s. 259). Tdjabakhsh, ayrıca Uİ teorisi ile insan deneyiminin evrenselliği arasında varolan olası kopukluğun İslami Dünya görüşü veya onun uzantısı olarak İslam dünyası ile bertaraf edilip edilemeyeceğini, İslami dünya görüşünün kuramlaştırma için alternatif bir bakış açısı sağlayabilecek genellemeler sunup sunmayacağını sorgular. Bu sebeple Uİ teorisi içerisinde bir kültür, din, kimlik, dünya görüşü olarak İslam kurgusu ile bir bölge olarak İslam dünyasında Uİ teorisi arasında ayırım yapar (Tdjabakhsh 2018, s. 259). Dolayısıyla olası bir teorileştirme, İslam Düşüncesi, İslam toplumlarının kendi aralarındaki ilişkiler ve İslam toplumlarının İslam olmayan toplumlarla olan ilişkilerinden çıkarılabilecek veriler üzerine inşa edilebilir. Bu noktada yapılabilecek olası çalışmalar, ampirik ve felsefi nitelikli olacaktır ve Tdjabakhsh'a göre üç noktadan beslenecektir. Bunlar; İslamiyet'in klasik kaynakları (Kur'an, Hadis, Sünnet ve içtihat), savunmacı birer tepki olarak kabullenme / reddetme durumları ve iki düşünceyi uzlaştırmak için yaratıcı yöntemler geliştirilmesidir (2018, s. 262-263).

Kur'an, Hadis, Sünnet ve içtihattan oluşan İslamiyet'in klasik kaynakları, Acharya ve Buzan'ın *yerel istisnacılığına* katkıda bulunan öğelere karşılık gelmekte olup (Tdjabakhsh, 2018, s. 262), uluslararası ilişkilerin genel hatlarını önceden belirleyen kaynaklardır. Ancak bu kaynaklar, teori inşasında işlevselciliğe kaçmamışlardır (Tdjabakhsh, 2018, s. 263).

İslami uluslararası teoriye hukuk biliminin perspektifinden bakan bir yaklaşım ise, İslam'daki en karmaşık terimlerden biriyle, *cihad* kavramı ile karşılaşır. Kelime anlamı olarak mücadele, bir şey için çabalamak olan cihad kavramı, Kur'an-ı Kerim'de iki

anlamda kullanılmaktadır. Buna göre terimi, *Büyük Cihad* ve *Küçük Cihad* olarak ayırmak olasıdır (Tdjabakhsh, 2018, s. 263). Büyük Cihad, tasavvufun yanı sıra, Dhammada⁴⁸, Upanişadlar⁴⁹, Bhagavat Gita⁵⁰ gibi eski İslam-dışı doğu klasik eserlerde de görüleceği üzere, insanın kendisiyle, kendi arzu, tutku, ihtiras ve günahlarıyla mücadele etmek olarak yorumlanabilir (Tdjabakhsh, 2018, s. 263). Bu anlamda cihad, iyi bir insan olmak veya Kur'an-ı anlamak ve Allah'a yakınlaşmak için bir yol olarak düşünülebilir. Küçük Chad ise, anlamını İslam toplumlarıyla İslam olmayan toplumlar arasındaki ilişkilerde belirleyici olan *Dar'ül İslam* ve *Dar'ül Harp* kavramlarından alır (Tdjabakhsh, 2018, s. 264) ve Allah'a giden yoldaki engelleri kaldırmak için mücadele etmeyi içermektedir. Bu anlamda cihadın, inançsızlarla savaşmayı içerdiği de söylenebilir (Tdjabakhsh, 2018, s. 263). Buna karşılık İslam'da klasik kaynaklara bakıldığında, Dar'ül İslam ve Dar'ül Harp kavramlarının aslında Kur'an-ı Kerim'de veya sünnette açıkça ifade edilmediği, bu kavramların Müslüman Hukukçular veya bilim insanlarınca icat edildiği görülür (Tdjabakhsh 2018, s. 264). Kaldı ki, Tarık Ramazan, bu iki kavramın Müslümanların yaşadığı Avrupa gibi İslam-dışı toprakları tanımlamak için kullanımlarda sorun olacağı görüşündedir. O, Dar'ül Harp yerine *Dar al Ahd* (Müzakere Mekânı) veya *Dar al-Emn* (güvenlik mekânı) kavramlarını kullanmaktadır. Bu mekânlarda azınlık olarak yaşayan Müslümanların hakları korunmakta olup, doğrudan milletler arasında ya da BM aracılığıyla imzalanan anlaşmalar bu ülkelerde yürürlükte (Tdjabakhsh 2018, s. 273). Diğer taraftan cihad kavramıyla ilgili olarak İslamiyet'in savaşı öncelemediği (Tdjabakhsh, 2018, s. 264), Kur'an-ı Kerim'in, Müslümanlara, kendileriyle savaşmayanlarla savaşmamalarını emrettiği ve savaşın sadece inançlarını, canlarını ve mallarını korumak için meşru kılındığı ya da görev addedildiğidir (Tdjabakhsh 2018, s. 265). Dolayısıyla cihad konusunda da dinin Büyük Cihad'ı öncelendiği görülecektir.

İslam dünyasında uluslararası ilişkiler hakkında düşünmenin ikinci kaynağı, İslam dünyasının Avrupa toplumları ve modernite (daha sonra buna *küreselleşme* de eklenecek⁵¹) gibi Avrupa düşünce ve kültürü ile karşılaşmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu yüzleşme ve modernite sürecine verilen ilk tepkiler, Osmanlı İmparatorluğu'na kadar gidebilir. 19. ve 20. yüzyıllar boyunca içine iyice nüfuz etmiş moderniteye tepki iki şekilde olmuştur. Bunlardan birisi, modernizasyon projesi ile

⁴⁸ Anonim (2008). Dhammapada: Gerçeğin Yolu. A. Cengiz Büker (Çev.). İstanbul: Cinius Yayınları

⁴⁹ Anonim (1976). Upanişadlar: Tanrının Soluğu. Mehmet Ali Işım (Çev.&Der.). İstanbul: Dergâh Yayınları

⁵⁰ Anonim (2013). Bhagavat Gita. Yeni Yüksektepe Çeviri Grubu (Çev.). Ankara: Yeni Yüksektepe

⁵¹ Steger, Manfred B. (2006). Küreselleşme. A. Ersoy (Çev.). Dost Kitabevi

bütünleşmeyi (entegrasyonu) savunurken, diğeri modernite ve İslam'ın birlikteliğini reddetmiştir. Tdjabakhsh'a göre mutlak uyum ve mutlak red pozisyonları birbirlerine karşı olmaktan ziyade yeni dinamiklerin kurulması sürecini kontrol altında tutmak ve yeni gelişmeleri dizginlemek kaygılarıyla şekillenmiştir. Her iki grup da Batı kökenli entelektüel gelenekleri ya hiçe sayan ya da onlarla diyalog kuran fikir ve yaklaşımları olan İslami liderler tarafından yönetilmekteydi. Bununla ilgili Tdjabakhsh, Mısırlı Nasır (Tdjabakhsh, 2018, s. 266) ve Ayetullah Humeyni'nin (Tdjabakhsh, 2018, s. 267, 268) isimlerini örnek olarak zikreder.

İslam'ın, modernizasyon projesi ile bütünleştirilmesine dair bir diğ grup da din âlimlerinin kendileridir. Bu konuda Cemaleddin Efgani (el-Afgani) ve Mısırlı Muhammed Abduh sayılabilir. Onlara göre, Avrupa'nın yükselişi karşısında İslam ümmetinin hayatta kalması, İslam ve aklın uyumlu birlikteliğinin kabul edilmesine bağlıydı; Akıl, Allah'ın insanlara verdiği hediyeleri arasında vahiyden daha az önemli bir hediye değildir (Tdjabakhsh, 2018, s. 267). Bu düşünce, kader inanışının insan iradesini yok saymamasına benzer. Tevekkül düşüncesi, burada merkez konumu işgal eder ve insanın çabalamasını ve sonrasında da Allah'a güvenmesini ifade eder. Bunun gibi, İslam akli da yok saymamıştır. Bu, Kur'an'ın ilgili âyetlerinde görülebilir.⁵²

Buna karşılık, İslami modernizm projesi çağdaş İslam gelenekselcileri tarafından memnuniyetle karşılanmamıştır. Bunun nedeni, Tdjabakhsh'a göre, Batı'yla diyalog veya Batı'ya tepki olarak içtihadı kapı kapatılması değildir. İslami reformların reddedilmesinin asıl sebebi, sömürge sonrasında Asya ve Afrika'da kurulmuş devletlerin bu ülkelerdeki insanların refahını arttırmayı amaçlayan liberal milliyetçilik ve pan-Arabizm gibi laik ideolojilerin başarısızlıkları sonrasında İslamcılık düşüncesinin yeniden eski gücüne kavuşmasıdır. Bu anlamda modernizm gibi düşünceler, İslam dünyasındaki sosyal ve siyasal hayatın canlanması ile çatışmıştır (Tdjabakhsh, 2018, s. 268).

Yeniden dirilişçi tartışmalar, Iraklı Şii İslam Dava Partisi'nin ideolojik kurucusu Muhammed Bekir Sadr, Pakistan'daki Cemaat-i İslami İslami Diriliş Partisi'nin kurucusu Ebu'l Ala El-Mavdudi, Mısırlı Müslüman Kardeşler'in önde gelen entellektüeli Seyyid Kutub, bir dereceye kadar İranlı sosyolog ve devrimci Ali Şeriatî ve özellikle Ayetullah

⁵² Kur'an-ı Kerim: Bakara, 44-73-75-76164-170-171-242; Âl-i İmrân, 65-115; Mâide, 58; En'âm, 321-126-151, A'râf, 169; Enfâl, 22; Yûnus, 16-22-100; Hûd, 51; Yûsuf, 2; Ra'd, 4; Nahl, 12-67; Enbiyâ, 10-67; Hac, 46; Mü'minûn, 80; Nûr, 61; Furkan, 44; Şuarâ 28; Kasas, 60; Ankebût, 35-43-63; Rûm, 28; Yâsîn, 62-68, Sâffat, 137; Mü'min 67; Zuhuf, 2; Câsiye, 5; Hucurât, 4; Hadîd, 17; Haşr, 14; Mülk, 10 (Kaynak: <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>; E.T.:20.03.2020)

Ruhullah Humeyni gibi düşünürlerce yürütülmüştür. Bu düşünürlere göre, akılcı epistemoloji, ilahi otoriteyi aşındırmakta, Batı'nın gücünü temsil etmekte ve onu arttırmakta ve meşru bir İslamî sosyal sistemin kurulmasını engellemektedir (Tdjabakhsh 2018, s. 268). Muhammed Abduh, akılı arka kapıdan sokarak Batılılaşmaya boyun eğen savunmacı konumda biri olarak etiketlenmiştir. Akılcılıkla uğraşmak, sadece belirli bir dil ve yönetime yenik düşmek değil, aynı zamanda neyin bilinmeye değer olduğunu tanımlamaktır. Ancak Humeyni ve Kutub için ahlaki yargılar, varoluşun hikmeti ve ilahi otorite gibi metafizik sorularla karşı karşıya kaldığında akıl, sınırlı kalmakta ve dolayısıyla insan sezgileri ve inancın gerçekliği, akıl karşısında üstün duruma geçmektedir. Bu düşünceye göre, İslam devletinin vatandaşları, bu devletin vatandaşı olmalı ve Allah'a tam bir teslimiyet ile O'nun kanunlarına günlük hayatta uymalıdır. Modernitenin egemen olduğu çağdaş toplumlarda insanın otoritesi üzerine inşa edilen bir toplum, insanı tanrılaştırmış ve insanların ahlaki ve hukuki kuralları tanımlayabileceğini varsayarak Tanrı'nın otoritesinden sapmıştır. Bütüncül ve kapsayıcı olan ve dolayısıyla kendi kendine yeterli olan şeriatın, diyaloga veya başka yerlerden ödünç almaya ihtiyacı yoktur (Tdjabakhsh, 2018, s. 269). Tüm bu modernite ve akılcılık karşıtı söylemlerine kaşın, Tdjabakhsh, Ervand Abrahamian ve Michael M. J. Fischer gibi bilim insanlarının Humeyni'nin iddialarında adalet, siyaset teorisi, milliyetçilik, devlet ve değişimin öznesi olan insan fikrinin sosyal boyutlarına dair modern bir kavrayış çıkarsanabileceğini iddia ettiklerini belirtir (Tdjabakhsh, 2018, s. 270).

İslam'ın modernleşmesi bir taklit, İslamcılık ise bir itiraz olarak düşünülürse, 20. yüzyılın son çeyreğindeki “moderniteyi İslamlaştırma” çabaları da iki düşünce sistemini uzlaştırma uğraşı olarak görülebilir. Bu, aynı zamanda fikirlerin küreselleşmesine postmodern bir tepki olarak da düşünebilir. Henüz oluşum aşamasında olan bu üçüncü tartışma, İslami bir uluslararası teori için itici güç olabilir. Zira İslam'ın *iyi* anlayışı ölçülerinde ahlak ve etik açısından sonsuz bir *iyi yaşam* hedefine olan vurgusunun yanı sıra akılcılık ve maddeciliğe inancı da eklemektedir. Bu şekilde uzlaşmacı söylem, modernist ve İslami seçenekler arasında bir yolu müzakere etmeye çalışır (Tdjabakhsh, 2018, s. 270). Bu düşünsel çaba, İslam dünyasında ve İslam-dışı Batı dünyasındaki Müslümanlar arasında ileriye taşınmasına karşın, Virjinya İslam Düşüncesi Uluslararası Enstitüsü⁵³'nü, yazı üretimi açısından en üretken kutbu olarak bilginin İslamlaşması projesinde özellikle saymak gerekmektedir.

⁵³ Bkz. The International Institute of Islamic Thought, <https://iiit.org/en/home/>, [E.T.: 02.02.2020]

Özgün bir Uİ teorisinin İslam Düşüncesi, Müslüman toplumların kendi aralarındaki ilişkiler ve Müslüman toplumlarının Müslüman olmayan toplumlarla olan ilişkilerinden çıkarsanabilecek veriler üzerine inşa edilebileceği varsayılmıştır. Müslüman toplumlarının Müslüman olmayan toplumlarla olan ilişkileri ile ilgili olarak *savunmacı birer tepki olarak kabullenme / reddetme ve uzlaşmacı söylemden* bahsedilmiştir. İslam düşüncesi ise özünde daha önce bahsedilen İslamiyet'in klasik kaynaklarına dayandırılabilir ve dolayısıyla dinin anlaşılmasında ya da Müslüman toplumların kendi içindeki ve birbirleri arasındaki ilişkilerde önem kazanır. Bununla birlikte İslam düşüncesinin, bu ilk başvuru kaynaklarının yanı sıra İslami felsefi ve edebi eserleri de içine alabileceğinden bahsedilebilir. Böylelikle özgün bir uluslararası teori geliştirme konusunda bizlere daha fazla İslami kaynak sunacak ve araştırma evrenimizi genişletecektir. Bu açıdan ele aldığımızda İslam peygamberinin ahlakı, devlet yönetimi ve askeri uygulamalarının yanı sıra Farabi, Gazali, İbn-i Haldun, İbn-i Rüşd, Nizamülmülk, Ahmet Yesevi, Yusuf Has Hacib, Şems-i Tebrîzî, Mevlana gibi doğu klasik filozoflar ve onların çalışmaları da ilk elden incelemeyi gerektirir. Bu konuda örneğin, Ersel Aydın ve Julie Mathews de uluslararası kuramın Anadolu'nun dinsel birliktelik kavramına gönderme yapabileceğini ve Mevlana'nın asırlar öncesinden dile getirdiği *insan merkezli barış* düşüncesi üzerine yazdıklarını içerebileceğini dile getirir (Aydın ve Mathews, 2008, s. 174). Bu tür bir barış düşüncesi, yeni küresel bir normatif anlayış zemininde Uİ disiplini içinde sufî ekolüne dönüşebilir ve eleştirel kuram çerçevesinde Batı'dan ithal edilen "insan" anlayışına yeni bakış açıları getirilebilir (Aydın, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 228). Bu konuda başka bir örnek ise, Hicret'in ilk yılında Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler arasındaki ilişkileri düzenlemek için oluşturulan Medine Vesikası'nın farklı dinlere mensup bölge devletlerinin kendi arasındaki ilişkiler veya uluslararası toplumun genelindeki analizler için yeniden yorumlanıp yorumlanamayacağıdır (Aydın, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 227). Böyle bir analiz, muhtemelen Huntington'un *Medeniyetler Çatışması* tezinden farklı bakış açıları sunacaktır.

Tdjabakhsh'ın çalışmasına geri dönersek, bu çalışmadan çıkarılabilecek olası sonuç, İslamiyet üzerinden geliştirilebilecek muhtemel bir teorisin, etki – tepki ve bilginin yeniden inşası süreçlerini kendi içerisinde barındırabilecek bir normatif teori (*normative theory*) olacağı ve *iyi hayat, adalet, düzen, ahlak ve barış* kavramları temelinde gelişebileceğidir.

Uİ disiplininde Doğu klasik filozofları ve eserleri yeterince ilgi görmemiştir. Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler bölümleri bunun istisnası değildir. Bunun bir nedeni, Doğu eserlerinin yazıldığı coğrafyaların zaman – mekân bağlamında disiplinin kurulduğu Batı’dan farklı olduğu yönündedir. Bu düşünceden kaynaklı olarak, Batı ve Doğu klasik eserlerinin karşılaştırmalı olarak incelenemeyeceği de varsayılır. Bu varsayım, çok yanlış olmamakla birlikte sorgulanmaya açıktır. Zira hiçbir araştırma alanı değerlerden azade değildir (Tdjabakhsh, 2018, s. 271) veya Robert Cox’un ifadesiyle her teori birileri ve bir amaç içindir (Cox & Sinclair, 2016, s. 87). Dolayısıyla, Doğu klasik filozofları ve eserlerinin yeterince ilgi görmemesinin nedeni, disiplinindeki hâkim teori ve kavramların etkisi olabilir. Teoriyi kim yaparsa disiplin yazını o kontrol eder ve disiplin yazını kontrol eden disiplinin gündemine karar verir. Baktığımızda disiplininde hâkim olan liberalizm / neoliberalizm ve realizm / neorealizm teorilerinin bir anlamda bu teorilerle ilgili yazını öncelediği veya ilgisiz gördüğü diğer yazınları önemsizleştirdiği varsayılabilir. Örneğin, üniversiteye yeni başlayan bir Uİ öğrencisinden Farabi, Gazali, İbn-i Haldun, İbn-Rüşd, İbn Zafer, Nizamülmülk, Ahmet Yesevi, Yusuf Has Hacib, Şems-i Tebrîzî, Mevlana yerine ilk olarak Niccolò Machiavelli, Thomas Hobbes, Immanuel Kant, John Locke, Edward Hallet Carr ve Hans Morgenthau gibi filozofların çalışmalarını okuması beklenecektir.

Disiplindeki bu tür bir eksikliğin farkında olan öğrenciler ve akademisyenler, bu konularda çalışmalar yaparken, üniversite hocalarınca bölüme yeni başlayan öğrencilere de bu yönde tavsiyeler verilmektedir. Örneğin, İbrahim Kalın, Uİ disiplini ile din ilişkisine dikkat çeker ve öğrencilerin dinler tarihi de dâhil farklı alanlarda kendilerini geliştirmeleri gerektiğini ifade eder (Yalım, Yantuna & Kılıç, 2014, s.27). Yakın zaman yüksek lisans tezlerinin konularına baktığımızda, bu çalışmaların, Doğu klasik filozofları ve eserlerini incelediği ve bu eserleri, Batı klasik filozofları ve eserleri ile karşılaştırdığı söylenebilir.⁵⁴ Martin Wight’ın hiçbir uluslararası kuramın var olamayacağı şeklindeki varsayımı ile ilgili Roy Jones, İngiliz Okulu’nun kendisiyle siyasal düşüncenin klasik konuları arasındaki ilişkisi kestiği için İngiliz Okulu’nda uluslararası teorinin

⁵⁴ Bkz. Görüşük, L. (2012). *Doğu ve Batı Siyasal Kültüründe Devlet ve Siyaset Algısı: Kutadgu Bilig – Prens*. Cumhuriyet Üni. Sos. Bil. Enst. Kamu Yönetimi A.B.D. Siyaset ve Sosyal Bilimler B. D. Yüksek Lisans Tezi; Gökcan, Ö. *Machiavelli ve Nizamülmülk’te Devlet Yönetimi: Hükümdar (Prens) ve Siyasetname Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*. Munzur Üni. Sos. Bil. Dergisi, Bahar 2018, Cilt 6, Sayı 12; Önalp, G. (2016). *Machiavelli ve Nizamülmülk’ün Siyaset Anlayışlarının Karşılaştırılması*. Ardahan Üni. Sos. Bil. Enst. Siyaset Bi. Ve Kam. Yön. A. B. D. Yüksek Lisans Tezi; Balcı, O. (2018). *Modern Devlet Algısı ve Kutadgu Bilig’in Devlet Anlayışının Bir Kıyaslaması*. Kırıkkale Üni. Sos. Bil. Enst. U.İ. A. B. D. U.İ. B.D.. Yüksek Lisans Tezi

olamayacağını belirtmiştir (Smith, 2015, s. 8). Bu ifadeyi ters çevirirsek, Türkiye’de özgün bir uluslararası kuram geliştirilebilmesi için, Anadolu Okulu’nun kendisi ile siyasal düşüncenin klasik eserleri arasındaki bağlantıyı yeniden kurması gerekmektedir. Bu eserler ise, Nizamülmülk’ün *Siyasetnamesi*, İbn Haldun’un *Mukaddimesi*, Yusuf Has Hacib’in *Kutadgu Bilig*’i, *İbn Zafer*’in *Adil Hükümdar*’ı gibi eserlerdir. Tüm bu eser ve çalışmalar, Türk siyasal düşüncesinin klasik konularına veya başka bir ifadeyle Türkiye’deki felsefi köklere geri dönüş olacaktır. Bu konuyla ilgili Âşık Veysel’den bir örnek verilebilir. Burak Bilgehan Özpek’in⁵⁵ yorumuna göre, Âşık Veysel’in “Güzelliğin on para etmez, bu, bendeki aşk olmasa” dizelerinin Alexander Wendt’in inşacı teorisinin özünü yansıttığıdır (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 226).

Daha önce değinildiği üzere, Aydınlı ve Mathews (2008)’un, mevcut kuramsal çerçeveden hareketle, boşlukların doldurulması yoluyla özgün teori inşa edilebileceği iddialarına göre, mevcut teorilere yapılabilecek olası katkıların da özgün teori olarak kabul edilebileceği söylenebilir. Bu noktada, gelişmiş liberal demokratik Batı toplumları ile az gelişmiş ve gelişmekte olan göreceli olarak düzen / güvenlik problemleri yaşayan petrol zengini ülkelerin arasında bulunan Türkiye, bu tür katkıyı yapabilecek sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi potansiyele sahiptir. Örneğin, 1999 yılından bu yana Avrupa Birliği (AB)’ne aday üye ülke olan Türkiye’nin AB ile olan ilişkileri incelenerek *bütünleşme (entegrasyon) teorilerine* katkıda bulunabileceği gibi, araştırma verileri üzerinden yeni bir bütünleşme teorisi geliştirilebilir. Bu konuda bir örnek çalışma Mehmet Uğur’un *Avrupa Birliği ve Türkiye: Bir dayanak/İnandırıcılık İkilemi*’dir. Söz konusu çalışma, bu ilişkinin neden sorunsallaştığını, belirgin bir hipoteze ve analitik şemaya dayandırarak açıklamaktadır (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s.123).

Başka bir olası özgün teori araştırma başlığı da Türkiye’deki sol düşüncelerdir. Daha öncesinde Ovalı İlçe Belediyesi Başkanlığı görevini yürütmüş olan ve şuan Tunceli Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı görevini yürüten Fatih Mehmet Maçoğlu⁵⁶, nun siyaset ve hizmet anlayışı göz önüne alınarak yapılabilecek bir araştırma ile Marksist teorilerin varsayımları test edilebilir ya da mevcut teori, yapılacak katkılarla geliştirilebilir ve/veya yeni kavram ve teoriler oluşturulabilir. Joseph Nye’nın *Yumuşak Güç* ve *Akıllı Güç* kavramları (Nye 2016), “ulus marka” kavramıyla (Oba, 2011) da ilişkilendirilerek Türkiye’nin kendisine uygulanabilir. İslamiyet üzerinden geliştirilebilecek olası bir

⁵⁵ Burak Bilgehan Özpek, şuan doçent doktor unvanıyla, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi’nde çalışmaktadır.

⁵⁶ Bkz. <http://www.tunceli.bel.tr/icerik/15/784/baskanin-ozgecmisi.aspx>, [E.T.: 01.01.2020]

teoriye Türkiye'nin katkıları sorgulanabilir. Uzun bir zaman dilimi boyunca Türkiye'yi tanımlamak için kullanılan “gelişmekte olan” devlet ifadesi, Türkiye ne zaman bu tasvirden çıkacak ve “gelişmiş” bir devlet olacak sorusu üzerinden Türkiye'nin ekonomi politikası incelenebilir ki, ortaya çıkan veriler iktisadi kalkınma teorileri kadar, Bağımlılık teorisine de katkı sağlayacaktır.

Türkiye'nin Osmanlı geçmişi ve Yeni-Osmanlıcılık ve benzeri akımlar üzerinden olası yeni kavram ve teoriler geliştirilebileceği gibi, bölge coğrafyasındaki diğer ülkelerin modernizm, liberalizm / kapitalizm ve laiklik ile ilgili deneyimleri temel alınarak yapılacak çalışmalar sonucunda da özgün teoriler geliştirmek olasıdır. Tsygankov'un (2007, s. 308, 310; Tsygankov & Tsygankov, 2004, s. 11) liberalizmi, Rus deneyimine göre yeniden kavramsallaştırması gibi (Biltekin, 2016, s. 558), Türkiye de gerek kendi deneyimini gerekse de başka ülkelerin deneyimlerini tek örnek (vaka incelemesi) olarak veya karşılaştırmalı olarak inceleyerek, liberalizm, kapitalizm, modernizm, laiklik, güç, güvenlik, anarşi gibi Batı kavramlarını kendi tecrübelerine göre yeniden tanımlayabilir ve kuramlaştırabilir.

5.3. Sonuç

Özelinde Türkiye'de genelinde Batı-dışı çevre ülkelerde özgün uluslararası teori arayışımızdaki kilit nokta, disiplinin kendisinin ve teorinin ne olup olmadığı ile ilgilidir. Akerson'un Vico'dan aktardığı alıntıyı göz önüne alırsak, Vico döneminde Edebiyat için olduğu gibi, bugünkü Uİ disiplini için de kurallar ve ölçütler mevcuttur. Bu kural ve ölçütlere göre disiplinindeki çalışmaları değerlendirir ve disiplinin gelişimi açısından değerli ve faydalı olup olmadığına bakılır. Pozitivizmi, disiplin bahçesine kapı bekçisi olarak koyar, alternatif yöntem ve bakış açılarıyla yapılan çalışmaları, bahçenin dışarısında bırakırız. Sonuçta, disiplini ve incelediği konuları anlamak yerine onu yönlendiririz. Ya da her çalışmayı kendi bünyesinde ve onu ortaya çıkaran yazarın kendisini, sosyo-kültürel zihin yapısını dikkate alarak çalışmaları inceleriz. Disiplin bugün ABD, İngiltere, Avrupa, Avustralya dışında farklı ülke ve coğrafyalarda çalışılmaktadır. Her ne kadar buralardaki Uİ bölümlerinin akademik okumalarını Batı yazını oluştursa da, buralarda da disiplin, ülkenin kendi siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve jeopolitik yapısı dikkate alınarak farklı perspektiften çalışılmakta, disiplin üzerine yazın üretilmekte, mevcut yazın değerlendirilmekte ve özgün kavram ve teoriler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Batı merkez akademisinin disiplin yazını, kavram ve

teorileri düşünülduğünde, henüz onlarla karşılaştırılabilir niteliğe sahip olmasa da kendi ülke ve bölge sorunlarına yönelik ilginç bakış açıları içerdikleri aşikârdır. Türkiye de bunların dışında değildir.

Soğuk Savaş'ın yarattığı güvensizlik ortamında Türkiye'nin jeopolitik konumunun getirdiği avantaj ve dezavantajlar, Türkiye'de böyle bir disiplinin kurulmasını gerekli kılmıştır. Ancak aynı jeopolitik konum ve ülkenin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri, disiplinin ülkede gelişimini de doğrudan etkilemiştir. Disiplin açısından çevreye yakın olmakla birlikte, yarı-çevrede yer alan Türkiye de kendi ülke ve bölge sorunlarına yönelik farklı bakış açılarına sahiptir. Bu bakış açıları, disiplin alanında yapılan araştırma ve yayımlarda görülebileceği gibi kaynağı geçmişine uzanan kültürel mirasında da gözlemlenecektir. Her ne kadar Batı merkez akademisi ve evrensel teorileri ile karşılaştırılabilecek bir teorinin Türkiye'de var olmadığı söylene de, “Türkiye’de özgün bir teori yoktur” demek de fazlaca peşin hükümlü olacaktır. Türkiye’de özgün bir teori, buna yönelik çalışmalar ya da özgün bir teori için başlangıç noktası sunabilecek kaynağını tarihinden ve kültüründen alan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar arasında, Baskın Oran’ın “orta büyüklükte devlet” kavramı üzerinden temellendirdiği Orta Ölçekli Güç Teorisi ile Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Ahmet Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik* çalışması, Ramazan Özey’in *Büyük Türkiye Hâkimiyet Sahası ve Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi* çalışmaları, Seyfi Say’ın *İbn Haldûn’un Düşünce Sistemi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi* sayılabilir. Bunlar dışında Oran’ın *Atatürk Milliyetçiliği* ve Masef Adiong’un *Possibility of An Islamic Theory of International Relations* çalışması ile Acharya ve Buzan’ın derlediği çalışmada Shahrbanou Tadjbakhsh tarafından yazılan “Uluslararası İlişkiler Teorisi ve İslami Dünya Görüşü” isimli çalışma da sayılabilir. Bu çalışmalar, eleştiriye açık olsa da azımsanamaz ve yadsınamaz. Buna karşın yapılabilecek başka çalışmalarla bunların desteklenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte tarihimiz ve coğrafyamız, bize yeni çalışmalar yapabilmek için bize pınarındandır. Yeter ki, değerlendirmeyi bilelim.

BÖLÜM VI

ANADOLU EKOLÜ (OKULU)

Bu son bölümde Uluslararası İlişkiler disiplininde Batı-dışı teori arayışı yolculuğumuzda Türkiye üzerinden bir Anadolu Ekolü örneğinin yaratılıp yaratılamayacağı veya bunun nasıl olacağı tartışılacaktır. Daha önce beşinci bölümde de değinilen Anadolu Ekolü kavramının her ne kadar özgün kullanıma bağlı olarak, bu tezde “ekol” olarak tabir edilse de, bu kelimenin Fransızca “okul” kelimesi ile olan anlam ilişkisi sebebiyle⁵⁷, Anadolu Okulu tabiri daha çok uygun görülmektedir. Bu yüzden bu çalışmanın bazı yerlerinde de kullanım olarak *Anadolu Okulu* ifadesi Anadolu Ekolü ifadesi ile birlikte kullanılmıştır. Bunun bir nedeni de Uİ teorisindeki İngiliz Okulu ve Frankfurt Okulu gibi ekollerle ilişki kurmak ve bunların yanında bir Anadolu Okulu’nun merkez ve çevre Uİ akademisi tarafından zikredilmesini arzulamamızdan ileri gelmesidir.

6.1. Anadolu Ekolü ve Arka Planı

Anadolu Okulu (Ekolü) kavramı, ilk olarak Bilkent Üniversitesi’nde özgün kuram üzerine yapılan toplantılar sırasında ortaya atılmıştır (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 83). Sonrasında ise Ersen Aydınlı ile Julie Mathews’in “Periphery theorising for a truly internationalised discipline: spinning IR theory out of Anatolia” (2008) makalesinde yer almıştır. Söz konusu makale 2008’de *Review of International Studies*’de yayımlanmıştır. Aydınlı ve Mathews ayrıca *Uluslararası İlişkiler* dergisinde de konu ile ilgili “Türkiye Uluslararası İlişkiler Disiplininde Özgün Kuram Potansiyeli: Anadolu Ekolü Oluşturmak Mümkün mü?” (2008) başlıklı bir makale yayımlanmıştır. Daha sonrasında ise kavram, Ersel Aydınlı, Erol Kurubaş ve Haluk Özdemir’in *Yöntem Kuram Komplo* kitabında (2017) daha detaylı olarak incelenmiştir.

Anadolu Okulu, en basit bir ifadeyle bir kimlik, bir topluluktur. Türkiye Uluslararası İlişkilerinin bir kimlik olarak özelde merkeze, genel olarak da küresel Uİ akademiasına kendisini göstermesi, yansıtması ve kanıtlamasıdır. Dolayısıyla her şeyden önce Türkiye akademik camiasında bir *bütünleşme* öngörür. Bu bütünleşme, belli kavramsal, kuramsal ve yöntemsel bir çekirdek alan etrafında birleşecek bir topluluktur.

⁵⁷ “Okul” kelimesi İngilizce “school” olup, Fransızca “école” (f) (n) kelimesi ile karşılanır. Bkz. <https://www.fransizcasozluk.net/index.php?q=okul> ; <https://www.dict.com/frans%C4%B1zca-turkce/okul>, [E.T.: 09.03.2021]

Anadolu Okulu, bir topluluk ve bu topluluğun kimliğinin yanı sıra aynı zamanda İngiliz ve Frankfurt Okulları'nda olduğu gibi bir kuramın kendisini de ifade etmektedir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir 2017, s. 247). Bu kuram, Türkiye'nin kültür, tarih ve yerel siyasi ve ekonomi politik deneyimlerinden hareketle geliştirilebilecek özgün bir teori, bir *homegrown* (yerel) teori olacaktır. Bu teori, Türkiye'nin bölge ve uluslararası arena ile olan politik, iktisadi ve ekonomi politik etkileşimlerini ve deneyimlerini de taşıyacağı için *alt-sistemik* bir teori olarak da tanımlanabilir. Böyle bir *homegrown* ve alt-sistemik teori, elde edilecek veriler ışığında teorinin geliştirilmesi ve farklı alt-sistem ve bölgelere uygulanabilirliği geliştirildiği takdirde, merkez akademyasının teorilerinin yanında yerini alacaktır. Anadolu Okulu ile ilgili bir diğer anlam ise bu okulun fikirlerinin ve oluşturduğu Uİ teori ve teorilerinin, Türkiye'nin dünya görüşünü içereceğidir. Stanley Hoffmann'ın (1977, s. 48-49) da değindiği üzerine, çağdaş dünyayla ilk elden ilgilendikleri sürece, akademisyenlerin küresel olaylarla ilgili söyleyecek bir şeyleri vardır. Yine aynı şekilde sadece kendi ülkelerine, ülkelerinde neler olup bittiğine ve ülkelerindeki sorunlara odaklanan ve bu sorunları eleştiri süzgecinden geçirmeden dışarıdan ithal ettikleri teorilerle açıklamaya ve çözmeye çalışan siyasi yöneticiler veya akademisyenler, başka yerlerde neler olduğu ve buraların şekillenmesiyle ilgili sınırlı güçleri ve görüşleri olacaktır. Diğer bir ifadeyle, yerel bakan, yerel düşünür ve davranır. Küresel bakan, küresel düşünür ve davranır. Bir anlamda Türkiye'nin dünya görüşünü yansıtabilecek bir Anadolu Okulu, her ne kadar alt-sistemik özellik taşısa da, ülkedeki akademisyenlere ve siyasilere küresel bakma, düşünme ve davranma olanağı verecektir. Bir anlamda popüler kültürde geçen ve globalizasyon (küreyerelleşme) kavramı ile ilişkilendirilen “Küresel düşün, yerel hareket et!” sloganının (Arslan, 2016, s. 65), Anadolu Okulu'nda, “Yerel düşün, küresel hareket et!” şekline dönüşeceğini varsaymak çok yanlış olmayacaktır. Yerel ve hatta alt-sistemik düşünüş ile oluşturulan teori ve onun öngördüğü dünya görüşünden yola çıkarak, Anadolu Okul'una küresel düşünme ve hareket etme olanağı verecektir.

Türkiye'de Anadolu Okulu gibi bir ekolün gerekliliği, Türkiye'de Uİ disipliniyle ilgili bütünleşmiş, kendi rengini ve kalitesini yaptığı çalışmalarla ortaya koyan bir topluluğun gerekli olmasıyla benzer sebeplere dayanmaktadır. Bu ikisinin arka planında ise, Türkiye Uluslararası İlişkilerinin niteliği ve kimliği ile ilgili yaşadığı sorunlar mevcuttur. Dördüncü bölümde anlatılan bu sorunları, burada tekrar detaylı olarak vermemekle birlikte Anadolu Okulu ile de ilişkilendirerek hatırlamak maksadıyla kısaca değinmek yeterlidir.

Türkiye’de Uİ disiplini, ilk kurulduğu Mülkiye’de (Aydınlı & Mathews, 2008, s. 166) kuruluş sebebi göz önüne alınarak kuramsal ve eleştirel bir bakış açısıyla akademik bir disiplin olarak gelişmek yerine daha çok tarih ve uluslararası hukuk ağırlıklı olarak gelişmiştir. Duygu Sezer’in (2005, s. 30) de dikkat çektiği üzere, disiplini Türkiye’de kuran *kurucular*, dönemin koşulları düşünüldüğünde aslında insanüstü bir performans ile disiplini en iyi hale getirmek için ellerindeki tüm imkânı kullanmışlardır. Ancak bölüm dersleri arasına teori dersi çok sonraları girebilmiş ve bölüm, akademik bir disiplin olmaktan ziyade meslek memuru yetiştiren bir yer olmuştur. Teorinin disipline geç girmesi ve bölüm derslerinin etkisiyle eleştirel ve soyut düşünmenin gelişmemesi dışında bir diğer sorun da disiplinin kimliğini tam olarak belirlenememesinden ve uluslararası siyasetin doğasından kaynaklı olarak disiplin eğitimi alan ve almayan herkesin bu alan ve alana giren konular hakkında bir şeyler söylemesi ve yazmasıdır. Bu da disiplini herkesin az ya da çok her şeyi bildiği ve kolaylıkla konuşup yazabildiği bir alan haline getirmekte ve daha da önemlisi disiplinin kalitesini bu çalışmalar belirlemektedir. Aslında bu durum, Türkiye’de disiplinlerarasıcılığın yanlış uygulamasından kaynaklanmakta ve Uİ disiplininin kendi formasyon eğitimi ve kavramsal ve kuramsal alanın bu alan hakkında konuşanlarca ihmal edilmesinden kaynaklanmaktadır (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 55). Gerçi Kadir Mısırlıoğlu ve benzeri örnekler düşünüldüğünde bu durum, sadece 20. yüzyılın başında doğan genç Uİ disiplinine ait bir özellik olmadığıdır. Daha yaşlı ve köklü Tarih disiplininde de buna benzer bir sorun yaşanmakta, özellikle sosyal medya sayesinde, örneğin YouTube⁵⁸ ile herkesin kolayca video hazırlama imkânına kavuştuğu ve tarihi konular hakkında anlatımlar yaptığı bu dönemde bu sorun daha net göze çarpmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, “savunma”, “tehdit”, “dost”, “düşman”, “ahlak”, “yapı”, “kimlik”, “anarşi”, “politika”, “hukuk”, “cinsiyet”, “çevre/doğa”, “birey” gibi kavramların psikolog, siyaset bilimci veya sosyologlar için farklı anlamlar içereceğidir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 52). Dolayısıyla, bir kavramın konuya göre yanlış yorumlanması veya ihmal edilmesi, tüm çalışmayı etkileyecek ve farklı bir sonuç çıkaracaktır. Örneğin, daha önce de bahsedilen YouTube’daki tarih kanallarıyla ilgili olarak, bu kanalların videolarının bazılarında çok

⁵⁸ Tarih Dükkanı, <https://www.youtube.com/channel/UC4LW3E9hCcTG3HKIVOmS4qg>, [E.T.: 14.03.2021]; DFT Tarih, <https://www.youtube.com/channel/UC6AdnJAlvHwIWKG40-nVUG>, [E.T.: 14.03.2021]; Harp Tarihi, <https://www.youtube.com/channel/UC5RBY79trqXLS55qFqIli7Q>, [E.T.: 14.03.2021]; Tarih Obası, https://www.youtube.com/channel/UCIvykQC_8j2-u2D6A_c1K9w, [E.T.: 14.03.2021]

titiz bir araştırma yapıldığı göze çarpsa da, bazı videolarda konular sadece tarihi bir perspektifte ele alınmakta ve konunun, Uluslararası Hukuk, Uluslararası İlişkiler gibi Tarih dışındaki başka disiplin alanlarına giren bilgiler ihmal edilebilmektedir. Bu da yapılan tüm titiz araştırmaya karşın, videoların kalitesini düşürebilmektedir.

Türkiye Uluslararası İlişkiler disiplindeki bir diğer sorun da disiplindeki merkez-çevre ayrımıdır. Bu ise zaten çevrede yer alan Türkiye'nin bazı akademisyenlerinin merkeze ulaşma, yabancı dil ve yayın yapma gibi zorluklar yaşamasından kaynaklı, ülke içinde de ayrı bir merkez-çevre (çevrenin merkezi-çevrenin çevresi) ayrımıyla (Aydınlı & Mathews, 2008, s. 166) başka bir sorunu daha gündeme taşımıştır. Son olarak ise disiplin akademisyenleriyle disiplinde çalışma yapan disiplin dışından gelenler arasındaki fark ile ilgilidir. Bu yukarıda bahsedilen disiplinin kalitesi veya disiplindeki çalışmaların niteliğinden kaynaklı sorunlardır. Bunun temelinde ise analitik bakış açısının yetersizliği, yöntemsel eksiklikler ve bu çalışmaları yapanlarca disiplinin kendi kavramsal ve kuramsal alanının bilinmemesi veya göz ardı edilmesi vardır. Bu ise başka bir sorunu gün yüzüne çıkartır ki, bu da disiplinin kimliği problemidir. Bu problem, ancak kimlik sorununun çözülmesiyle aşılabılır ki, bunun içinde önerilen yol haritası, disiplinin kavramsal ve çekirdek alanını ortaya koyacak bütünleşmiş bir topluluğun, bir Anadolu Okulu'nun ortaya çıkmasıdır.

6.2. Yerelden Merkezi Bir Akademik Topluluğa

Uİ disiplini Türkiye'de yarım yüzyıldan bu yana var olmasına karşın, henüz akademik bir topluluk oluşturmaması ilginçtir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 190). Türkiye'de kurulacak bir Anadolu Okulu, yukarıda bahsedilen sorunlara olası çözümler sunacağı gibi, geciken bütünleşmeyi hızlandırarak bir topluluk oluşumunu teşvik edecektir. Ayrıca disiplinin kendisini geliştirmesi ve merkezde ortaya koyması için de bir itiş olacaktır. Bu itiş, Türkiye yerel Uİ topluluğunun bütünleşik bir akademik topluluğa dönüşmesi ile mümkündür. Zira ancak bu şekilde kendi içindeki sorunlarını çözebilir ve kalitesini rahatlıkla ortaya koyabilir. Böylece yerelden yükselecek bir ses, kendi kimliği ile *ben de oyunun içindeyim* ve *benim de söyleyeceklerim var* diyebilecektir. Bunun için merkez-çevre ayrımının yarattığı suni sınırları yıkmak üzere kendi öz niteliğini ortaya koyabilmesi gerekmektedir. Bu ise, alanın çerçevesinin belirlenmesi ve alana giriş-çıkışlarda süzgeç işlevi görecektir, analitik ve kuramsal bakış açısının disiplin akademisyenlerine kazandırılabilmesi ile mümkündür. Bir başka deyişle, Uİ eğitimini

alanlar ile bu eğitimi almayıp alanda çalışanlar arasındaki çizginin net bir şekilde ortaya koyulması gerekmektedir. Ülke içerisindeki çevrenin merkezi ile çevresinin çevresi arasında bir diyalog yoluyla akademisyenlerin birbirleri ile kaynaştırılması da disiplinler bir topluluk olunabilmesi için son derece önemlidir. Bu, aynı zamanda çok farklı seslerin bir arada olması ile fikirlere de zenginlik katacaktır. Bunun bir örneği, Bilkent Üniversitesi ve Gröningen Üniversitesi'nin katkılarıyla Aralık 2008'de yapılan Güvenlik Çalışmaları Çalıştayı'ndan verilebilir. Bu çalışmaya katılan ve Türkiye Uluslararası İlişkilerinin çevre üniversitelerinden gelen genç akademisyenlerle yapılan sohbet ve toplantılarda böyle bir bütünleşme çabalarını ne kadar takdir ettikleri ve ne kadar ihtiyaç duydukları görülmüştür. Daha da önemlisi ise, merkezdeki akademisyenlerin çevreden gelen meslektaşlarının fikirlerinden ve çalışmalarında faydalandıkları ve araştırma programlarını buna göre yeniden düzenledikleri görülmüştür. Diğer önemli bir nokta ise, Avrupa'dan gelen akademisyenlerin Türkiye'nin çevresinden gelen bu akademisyenleri daha çok önemsediklerinin ortaya çıkmış olmasıdır (Aydınlı & Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 82).

Disipliner bir topluluk haline gelinebilmesi için çözülmesi gereken bir diğer sorun ise, *kuramcılar* ve *diğerleri* arasındaki ayrım ile ilgilidir. Bu durum Türkiye Uİ disiplininin uluslararası kuram ve kuramsal dinamiklerle olan karmaşık ve rahatsız edici ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Bunun sonucunda ise, yerel disiplinel topluluktaki akademisyenler, bir tür mesleki kimlik veya iş bölümü gibi görünen ama sorunlu bir ayrım olan kuramcılar ve diğerleri şeklinde ayrılmışlardır (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 190). İş bölümü olarak nitelememin sebebi, bu iki grubun birbirleriyle istemli veya istemsiz bilgi ve veri paylaşımı yaparak birbirlerinin çalışmalarına katkıda bulunmalarıdır. Ancak böyle bir ilişkinin Batı merkez akademisi ile bundan ayrı olan çevre arasında da olduğu ve bunun olumsuz sonuçları düşünülürse (Bilgin, 2005, s. 7), böyle bir suni ayrımın sorunlu olduğu görülecektir. Aydınlı, Kurubaş ve Özdemir'e (2017, s. 190) göre ise böyle bir ayrım disiplindeki güç mücadelesiyle yakından alakalı olup, farklı akademik nesiller, eğitim geçmişleri, mesleki ilgi alanları ve sosyo-ekonomik sınıflar gibi özellikler, böyle bir bölünmeye neden olmaktadır. Böyle bir bölünme sadece kuramsal çabayı ve bu çabayı gösterenleri aykırılaştırmamakta, aynı zamanda kuramsal uğraşın ihtiyaç duyduğu diğerleriyle olan ilişkilerini de baltalamaktadır. Sadece özgün kuramlaşmanın desteklenmesi için bile olsa, kuram çalışanlar ile pratiğe yakın olan diğerleri arasında sağlıklı bir ilişki kurulması gerekmektedir. Böyle bir ayrışmanın bütünleşmeyi engelleyerek, Türkiye'de bir Uİ topluluğu oluşumunu da engelleyeceği

unutulmamalıdır. Dolayısıyla, Anadolu Okulu'nun oluşması için, Türkiye'nin merkezi ile çevresi arasındaki akademisyenlerin kaynaştırılması kadar, kuramcılar ile kuramcı olmayanların da kaynaştırılması şarttır.

6.3. Merkezi Topluluk için Kuramsal Çekirdek Alan

Türkiye'de bir Uİ topluluğunun oluşması için disiplin çalışanları arasında özgün bir *çekirdek alanın* oluşturulması, bir nevi ortak bir dil, bir jargonun geliştirilmesi gerekmektedir. Disiplinde böyle bir kuramsal ve yöntemsel çekirdek alanın oluşturulması, aynı zamanda süzgeç işlevi göreceği için alana girişleri düzenleyecek ve alanda yapılan çalışmaların bilimselliğini denetleyerek disiplinin de kalitesini ortaya koyacaktır (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 53). Bu tür süzgeç ve denetleme vazifesi gören çekirdek alan, disiplinde yapılan çalışmaların bilimsel kalitesini artıracak ve merkezde daha saygın bir konum elde edilmesine de yardımcı olacaktır. Türkiye Uluslararası İlişkilerinde oluşturulacak böyle bir saygınlık ise, doğrudan olmasa da dolaylı olarak merkez-çevre ilişkilerine çevrede yer alan bizim lehimize katkı yapacaktır. Diğer bir olumlu etkisi ise, daha önce de Gün Kut'un (2005, s.51) değindiği üzere, Uluslararası İlişkiler'den gelen bizler ile alanda konuşan diğerleri arasındaki farkı ortaya koymasıdır. Böylece Türkiye'de disiplinlerarasıcılığın yanlış uygulamalarının (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 55) da önüne geçilmesi sağlanmış olacaktır. Disiplin dışından gelen ve disiplinde bir nevi komplo teorileri niteliği gösteren çalışmalarla bizim çalışmalarımızın farkının ortaya koyulması için de önemlidir. Ayrıca böyle bir çekirdek alan, disiplin çalışanlarına bir kimlik ve aidiyet duygusu vererek disiplinel yerel topluluğun bütünleşmesine de yardımcı olacaktır. Bu bütünleşme ise, Anadolu Okulu için bir zemin teşkil edecektir.

Anadolu Okulu içerisinde oluşturulacak çekirdek alanın bir ayağını da araştırma yöntemi oluşturmaktadır. Öncelikle Popperyen bilim anlayışına yakın olunup, davranışsalcılığın katı ve tutucu pozitivist bilimciliğine ve buna dayalı kuramcılığına mesafeli durulmaktadır. Ama öte yandan bilimin de olabileceğine zaman-mekân bağımsız ve açıklayıcı genellemelere ulaşma çabası içerisinde olduğu kabul edilmektedir. Pozitivist bilimciliğe mesafeli durulmasının sebebi, bu anlayışın, kesinlik arayışı içinde olması, konuyu basite indirgemesi (indirgemecilik), kesin bir öngörülürülüğün yanında bilim ve bilimsel yöntemin tekliğine dayanmasından ve bilimsel çalışmaları, bu çalışmaların kendisinin niteliğinden ziyade bilimin ölçülerine göre değerlendirmesinden ileri

gelmektedir. Hâlbuki sosyal dünya ile doğal dünya farklıdır ve farklı yöntem ve bakış açılarıyla incelenmelidir. Diğer yandan, Anadolu Okulu, uluslararası olguların doğal olgularda olduğu gibi sayısallaştırılarak ölçmeye dayalı karşılaştırmalı olarak çalışılmasını çok fazla desteklememekte, bilimsel bilginin elde edilmesinde başta analitik açıklamacılık olmak üzere yerine göre analitik açıklamacılık ile birlikte karma yöntemlerin⁵⁹ de kullanılmasını savunmaktadır (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 97). Anadolu Okulu'nun belirli bir yöntem sunmasının sebebi, katı bir bilimcilik anlayışından ileri gelmemektedir. Araştırmanın içeriğine göre farklı yöntemler kullanılabileceği gibi, bu yöntemler birlikte de kullanılabilir. Sosyal bilimlerin doğası ve doğa bilimlerinden farklılığı sebebiyle, sayısallaştırılmasının kolay olmamasından dolayı, sayısallaştırarak karşılaştırma usulüne sıcak bakılmamıştır. Ancak araştırma buna izin veriyorsa, varsayımların kanıtlanmasında sayısallaştırma ve sayısal verilerin kullanılması daha uygun da olabilir. Burada Anadolu Okulu'nun bir yöntem önermesinin asıl sebebi ise, disiplinin kalitesinin artırılmasıdır. Aynı durum, çalışmaların kavramsal ve kuramsal nitelikleri için de söylenebilir. Zira yöntembilimsel, kavramsal ve kuramsal bir çerçeve içerisinde yapılmayan bir çalışma, analitik bakış açısı eksik olacağı için, çalışmanın niteliğini de düşürecektir. Bu ise, disiplinin bunlarla resmedilmesi sebebiyle disiplinin kalitesini düşürecektir. Buna bir örnek de Komplo Teorileri'dir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 55). Özellikle komplo paradigmasının yaygınlaşması, bir disiplindeki bilimsel, kuramsal ve kavramsal gelişimi sekteye uğratmaktadır (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 242). Gün Kut'un da dikkat çektiği üzere komplo teorilerine karşı en etkili silah, bilimsel yöntemdir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 215). Zira komplo teorileri ve amatör Uluslararası İlişkilerciler ile aramızdaki en önemli farklardan birisi yöntem farklıdır (Kut, 2005, s. 51).

Anadolu Okulu içerisinde oluşturulacak çekirdek alanın bir diğer ayağı kavramlar ve kavramsallaştırmadır. Kuramsal ve yöntemsel çekirdek alanın, merkez kavram ve teorilerini elbette dışlaması veya ondan ayrı olması beklenmez. Ancak salt bu kavram, teori ve araştırma yöntemleriyle oluşturulmuş bir çekirdek alan da özgün olmayacaktır. Dolayısıyla böyle bir alan etrafında bütünleşen bir Anadolu Okulu'nun da diğer okullardan bir farkı olmayacaktır. İngiliz Okulu ile Frankfurt Okulu'nun birbirinden farkı, örneğin *anarşi* kelimesini farklı tanımlaması değil, bu kavrama farklı yaklaşımlarıdır. Ayrıca detaylı incelendiğinde bu okulların kendi kavram ve teorilerini ürettikleri,

⁵⁹ Bkz. Tablo 2, s. 72

kendilerine has bir araştırma yöntemi ve araştırma gündemi oluşturdıkları görülecektir. Buradaki amaç, Türkiye Uluslararası İlişkilerinin merkezden ayrı kendine has bir dil ve kavramsallaştırma oluşturarak merkezden koparmak değil, onu, merkezde göstermek ve rüştünü ispatlayarak kendi özgünlüğünü koruyarak merkezde kendisine bir yer edindirmek, bir nevi merkezle bütünleşmesini sağlamaktır. Bu ise, öncelikle merkez kavram ve teorileri, doğrudan ithal etmek yerine eleştirel süzgeçten geçirerek kendi sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik özelliklerini, deneyimlerini, tarihini de göz önüne alarak kendi çekirdek alanına uyarlamaktır. Bu, bir kavramı kendi asıl anlamından koparmak değil, yeniden yorumlamak veya ona ikincil bir anlam vermektir. Örneğin, anarşi, uluslararası sistemde merkezi otoritenin, üst denetim mercinin olmaması sebebiyle, devletlerin kendi başlarının çaresine bakmasını öngörür. Ancak bazı teorilere göre, bu çatışma sebebi iken, bazılarına göre de çatışma tamamen ortadan kalkmasa da bir düzen ve işbirliği mümkündür. Örneğin, uluslararası sistemi genel olarak tanımlayan anarşik yapı, Avrupa’da farklı işleyecektir (Özdemir, 2008, s. 30). İkinci olarak, ve daha önemli olmak üzere, Anadolu Okulu’nun kendi kavramlarını yaratmasıdır. Böyle bir kavramlar dizisi, aynı zamanda yeni bir teoriye gidiş yolu olacaktır.

Böyle bir kavramsallaştırma çabası muhtemelen kaynağını felsefi köklerimizden alacak ve bizim tecrübelerimizi, dünya görüşümüzü yansıtacaktır. Burada felsefi köklerden kasıt, Anadolu coğrafyasına ve kültürüne ait Türkiye birikiminden ve deneyiminden yeni Aristoteleslerin, Kantların, Hobbesların ortaya çıkarılması ve bunların Türkiye Uluslararası İlişkilerine ilham ve yön vermesidir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 228). Ancak bu felsefi kökleri, daha geniş düşünmek de olasıdır. Anadolu tarihi ve kültürünün yanı sıra Orta Asya’ya dayanan Türk Tarihi, Selçuklu ve Osmanlı tecrübeleri, Türk-İslam kültür ve medeniyeti ile Türkiye Cumhuriyeti’nin bölgedeki bilgi ve deneyimi de böyle bir felsefi köke ve hatta fışkırmaya hazır bir kaynağa sahiptir. Daha önce beşinci bölümde de belirtildiği üzere, Türkiye’de özgün bir uluslararası teori geliştirilebilmesi için, Anadolu Okulu’nun kendisi ile siyasal düşüncenin klasik eserleri arasındaki bağlantının yeniden kurulması gerekmektedir. Bu amaçla Türkiye Uluslararası İlişkileri, kendi klasik eserlerine dönmeli ve bu eserlerden kendi kavram havuzunu yaratmalıdır. Böyle bir havuz, *kavramlar sözlüğü* veya *ansiklopedisine* dönüşebilir ve bu şekilde ortaya çıkan çalışmalar, *Türk Siyaset Felsefesi Tarihi* adı altında Uİ bölümlerinde okutabilir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 227). Unutulmamalıdır ki, Uİ disiplininde önem arz eden Thucydides, Hobbes, Lock, Kant, sadece değerli filozoflar değillerdir. Merkez Uİ kuramcıları tarafından

önemlendikleri ve çalışmalarında uluslararası ilişkiler konularına dönüştürdükleri için önemli olmuşlardır (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 227). Biz de kendi filozoflarımızı, İbn Zafer, İbn Haldun, Kaşgarlı Mahmut, Yusuf Has Hacı, Ahmet Yesevi, Nizamülmülk, Mevlana, Şems, Nasrettin Hoca ve onların fikir ve eserlerini Uİ konularına dönüştürmeli, kavramsallaştırmalı ve özgün teoriler yaratmada kullanmalıyız. Böyle bir çaba sadece Uİ yazınına özgün bir katkı olmaz, aynı zamanda özgün bir renk olarak Anadolu Okulu'nun merkez Uİ akademisi içerisinde saygınlığını ve görünümünü de artıracaktır.

Anadolu Okulu'nda kullanılabilecek, üyeleri, akademisyenler tarafından yaptıkları çalışmalarla geliştirilebilecek örnek kavramsallaştırmalara da değinmekte yarar vardır. Zira bu kavramsallaştırmalar, sadece özgün bir teoriye zemin teşkil etmemekte, aynı zamanda da Okulu'n çekirdek kuramsal alanının da bir parçasını oluşturmaktadır. Bu kavramlar, İngiliz Okulu'ndaki *uluslararası sistem, uluslararası toplum, dünya toplumu* gibi kavramsallaştırmalar bağlamında düşünülebilir. Bu kavramsallaştırmalar, Okul'a belli bir bakış açısı, bir araştırma gündemi ve dünya görüşü katacaktır.

Bu kavramlardan birisi “statü tutarsızlığı”dır. Ülkelerin veya milletlerin uluslararası siyasi konumlarından ve kimlik algılamalarından memnun olmaması ve bu durumu içe dönük ve/veya dışa dönük olarak aşmaya çalışmasıdır. Dışa dönük çaba, dış politika ve uluslararası ilişkileri kapsarken, içe dönük çaba, kendi iç dinamiklerine yönelik olsa da küresel doğası gereği uluslararası bir olguya da dönük olabilir ve az ya da çok uluslararası politikayı ilgilendirecektir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 234). Türkiye'deki Yeni-Osmanlılık (Aydınlı & Mathews, 2008, s. 705), İran Devrimi, Soğuk Savaş sonrası Yugoslavya'nın parçalanması, Bosna Krizi, Kosova'nın bir devlet olarak ortaya çıkması veya Arap Baharı, belki böyle bir arayışın sonucu olarak yorumlanabilir.

Bir diğer kavram “değişimin güvenliği”dir. Bu kavram, siyasi ve ekonomik değişimlerin en güvenli şekilde nasıl olacağı ile ilgili bir sorunsal üzerine inşa edilmiştir. Ersel Aydınlı'nın “Security Meets Democratization: the Dynamics of Reform Security” (2008) çalışmasında kullanılan bu kavram, demokratikleşmenin kaçınılmaz olduğu günümüzde, gelişmekte olan ancak iç ve dış güvenlik ikilemleri ile ciddi mücadele vermek zorunda kalan ülkelerin siyasetini merkezileşme ile yerelleşme arasında bir noktada dönüştüren dinamikleri ve bunlarla uğraşırken de karşılaştıkları ikilemleri ifade etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin siyasi ve ekonomik görünümünün hem kavramsal hem de pratik açıdan en önemli sorunu, güvenliktir. Bu sorunun görüldüğü, özellikle Ortadoğu, Avrasya ve Afrika gibi bölgelerde Batı tarzı siyasi ve ekonomik kalkınma

modelleri, bir yandan merkezi gücün dağıtılmasını ve âdemimerkeziyetçiliği öngörürken, diğer taraftan mevcut iç ve dış tehditlerden kaynaklı güvenlik ihtiyacına yönelik merkezi otorite ihtiyacını da ortaya çıkarmaktadır. Buradaki temel ikilem, bir yandan merkezi otorite gerektirirken, bir yandan da demokratikleşme adına merkezî gücün bölünmesini öngörmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, Uİ yazınına *demokratikleşme-güvenlik, güvenlik-özgürlük* ve *güvenlik-gelişme* arasında dengenin nasıl sağlanacağına dair araştırma konuları olarak girmektedir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 235). “Değişimin güvenliği” kavramının uygulanacağı başka örnekler de mevcuttur. Bunlardan birisi, Türkiye gibi etnik terör sorunu yaşayan ülkelerde demokratikleşmenin bir gereği olarak insan hakları/azınlık hakları uygulamaları ile ülke güvenliği arasındaki ikilemdir. Özellikle Türkiye örneğinde, Türkiye’nin Sevr Sendromu da düşünüldüğünde, insan hakları/azınlık hakları ile ülke bütünlüğü konularındaki gerilim, Türkiye’nin güvenli demokratikleşmesinde ve ülke içindeki ifade özgürlüğünün sınırları konusunda bir soruna yol açmaktadır. Diğer bir örnek ise, geç sanayileşen ve ekonomik kalkınma sorunları yaşayan gelişmekte olan ülkelerde görülen çevre-kalkınma ikilemidir. Bu ülkeler, ekonomik kalkınma politikaları ile ülkelerinin ekolojik dengesinin korunması arasında bir gerilim yaşayabilmektelerdir. Kyoto Protokolü benzeri uluslararası İklim ve çevre antlaşmalarını imzalayıp onaylayanlar ile hiç imzalamayanlar veya imzalayıp henüz onaylamayan ülkeler incelendiğinde bu göze çarpacaktır.

Üçüncü kavramsallaştırma örneği, Haluk Özdemir’in “*Türkiye’nin Sınır-Ülke Niteliği: Farklı Stratejik Kültürler Arasında Türk Dış Politikası*” (2008) çalışmasında geçen *sınır ülke* kavramıdır. Alt-Sistemik kavramsallaştırmayı da içeren bu kavram, farklı alt-sistemler arasında bulunan (Özdemir, 2008, s. 7) ve dış politikalarını buna göre ayarlayan ülkeleri nitelemek için oluşturulmuştur. Farklı kültürler ve medeniyetler veya Doğu ile Batı arasında kalmışlıktan ziyade, farklı alt sistemler arasında kalmışlığı ifade eder (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 236). Bu açıdan Huntington’un *Medeniyetler Çatışması* (1996) tezinden de ayrılır. Sınır ülkeler, kendisini çevreleyen alt-sistemlerin ve bu sistemlerdeki kültürlerden hiçbirine ait olamayan ve hiçbirinin tipik özelliklerini göstermeyen ancak hepsinin bazı özelliklerini de yansıtan ülkelerdir (2008, s. 33). Örneğin Türkiye, bu tarz farklı ve birbiriyle çelişen kültürler arasında, Avrupa-Ortadoğu-Kafkasya-Ön Asya arasında kendisi için uygun bir dış politika davranış modeli belirlemeye çalışan bir ülkedir (Aydınlı, Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 236).

Dördüncü kavramsallaştırma örneği, beşinci bölümde bahsedilen ve Baskın Oran tarafından geliştirilen “az gelişmiş ülke milliyetçiliği” (1997, s.11) kavramıdır. Oran, bu

kavram üzerinden geliştirdiği teorisinde milliyetçiliğin gelişim çizgisini takip ederek modeller oluşturmuştur. Milliyetçiliğin asıl anlamını, ilk ortaya çıktığı Batı Avrupa modeli üzerinden tanımlayan Oran, milliyetçiliğin bu şablonunun Afrika'ya uymadığını görmüş ve bunu, milliyetçiliğin bir başka modeli olarak nitelendirmiştir. *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği: Kara Afrika Modeli* ismiyle çalışmasını kitap olarak yayımlayan Oran'ın teorisi, sadece Kara Afrikası'na değil, Türkiye benzeri başka ülkelere de uygulanabilirliği mevcuttur. Çalışma, milliyetçilik teorilerine özgün bir teori olarak değerlendirilebileceği gibi, Aydın, Kurubaş ve Özdemir'in (2017, s. 221) *özgün katkı* ile *özgün teori* arasında yaptığı ayrımlar ve kullandıkları ölçütler düşünüldüğünde, Oran'ın çalışmasını özgün bir katkı olarak saymak daha doğru olacaktır. Elbette söz konusu teorinin başka örneklerle uygulanabilirliğinin de ayrıca araştırılması, hem teorinin güvenilirliğinin test edilmesi açısından hem de teorinin geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Beşinci örnek kavramsallaştırma, yine Baskın Oran'a ait olan "orta büyüklükte devlet" (OBD) kavramı (1997, s. 29-33) ve *Orta Ölçekli Güç Teorisi*'dir (Aydın & Mathews 2008, s. 175). Daha önce de bahsedildiği üzere, William Hale'den esinlenen Oran'ın bu çalışmasının yarı-çevreye yerleştirebileceğimiz gelişmekte olan orta büyüklükte bir devletin dış politikalarının analizinde kullanılabileceği gibi, bu devletin kendi sahasındaki diğer gelişmekte olan devletler ile olan ilişkilerinde de kullanılabilir. Aynı zamanda çevredeki küçük devletlerin merkezdeki büyük devletlerle olan ilişkilerinin anlaşılmasında da bu teoriye başvurulabilir. Bir anlamda *büyük devletler* (*hegemonya / süper güçler / merkez*), *orta büyüklükte devletler / gelişmekte olan devletler / yarı-çevre* ve *küçük devletler / azgelişmiş / çevre* devletlerarasındaki ilişkilerin ve bu devletlerin dış politikalarının analizinde rehber olabilir. Söz konusu teori, ayrıca dış politika analizleri, bölgesel çalışmalar ve oyun teorisi gibi konularda yapılan çalışmalara farklı bakış açıları sunacaktır. Bunun bir örneği, NATO üyesi, ABD'nin müttefiki ve AB'ye aday üye Türkiye'nin 2003'te Irak Savaşı'nda ABD ile tam bir işbirliğine gitmemesidir (Biltekin, 2016, s. 562). Oran'ın "orta büyüklükte devlet" kavramı ve bu kavramdan geliştirdiği Orta Ölçekli Güç teorisi, aynı zamanda bununla ilgili yazına özgün bir katkı olarak da düşünülebileceği akıldan bulunulmalıdır (Tür & Saltık 2017).

Son bir kavramsallaştırma örneği olarak Acharya ve Buzan (2013) tarafından oluşturulan ve bu çalışmanın geliştirmeye çalıştığı *alt-sistemik teori* ve *alt-sistemik teorileştirme* kavramlarından bahsedebiliriz. Üçüncü bölümde detaylı incelediğimiz üzere, alt sistemik teorileştirme, alt-sistemin yerel özellikleri dikkate alınarak yapılan ve

öncelikle bu sistemlerdeki olgu ve sorunsalları dikkate alan teorileştirmedir ve bu tür teorilere de alt-sistemik teoriler denir. Kendi içerisinde homojen özellikler gösteren uluslararası sistem, alt-sistemlere gidildiğinde bu özelliklerini farklı şekilde yansıtabildiği gibi, alt-sistem uluslararası sistemden ayrı kendine özgü özellikler de gösterebilmektedir. Uluslararası sistem, kendisinden küçük alt-sistemlere bölünmüştür ve her alt-sistem kendi içerisinde tutarlı olsalar da, karşılıklı birbirlerini etkilemektedir. Uluslararası sistem, bu alt-sistemlerin bütünü olup toplamından oluşmamaktadır. Her alt-sistemin kendine ait özellikleri olabileceğinden, bir alt-sistemin girdileriyle oluşturulan teoriler, bir başka teoriye uymayabilmektedir. Bu, teorinin, zaman-mekân bağımsızlığı ve genellenebilir ilkesine aykırı olmayıp, tamamen teoriyi oluşturan ve sonrasında da teorinin test edildiği araştırma evreninin farklılığından ileri gelmektedir.

Disipliner bir topluluğun özelliklerinden birisi, bu topluluğun belirli ilkeler etrafında birleşmesidir. Anadolu Okulu da belirli bir kavramsal, kuramsal ve yöntemsel çekirdek alan etrafında birleşerek, “okul” adını hak edebilir. Örnek olarak yukarıda verilen kavram ve kavramsallaştırmalar etrafında bütünleşen Okul’un üyeleri, bu kavramları geliştirilebilecekleri gibi, yeni kavramlar oluşturmaları, Okul’un sahip olduğu çekirdek alanının gelişmesi anlamına gelmektedir. Bu konuda daha önce de değinildiği üzere, Türk Siyaset Felsefesi Tarihi’nden bir kavramlar sözlüğü ya da ansiklopedisi (2017, s. 227) çok büyük bir avantaj olacaktır. Unutulmamalıdır ki, teoriler, kavramlar üzerine inşa edilir.

6.4. Eleştiriler ve Değerlendirme

Anadolu Okulu projesine yönelik eleştiriler olabilir. Benzer eleştiriler bu çalışmanın geneli için de olasıdır. Ancak kabul edilmesi gerekir ki, genel anlamda merkezin çevresinde yer alan Türkiye Uluslararası İlişkilerinin kendisini merkezde göstermesi, rüştünü ispatlayarak saygınlık kazanması, ancak kendi içindeki sorunlarını çözmesi ve iyi planlanmış bir araştırma programı ile kavramsal, kuramsal ve analitik bir çerçeve içerisinde çalışmalarını yürütmesiyle mümkündür. Bu şekilde bilimsel çalışmalar ile bilim-dışı çalışmalar birbirinden ayrılabilir ve disiplin, kendi kalitesini yansıtabilir. Asıl amaç bu olmakla birlikte, Anadolu Okulu, bu amacı gerçekleştirmeye yardımcı bir araç ve/veya kurum olarak düşünülebilir ve böyle bir Okul’un ülke içinde ve dışındaki görünümü, kazanımları, kimlik ve aidiyet duyguları da bütünleşmeyi kolaylaştırabilir.

Yine de disiplindeki böyle bir bütünleşmeyi engelleyebilecek ve Anadolu Okulu projesini sekmeye uğratabilecek muhtemel sorunlara değinmek lazımdır.

Öncelikle bu tür bir okulun, herkesin katılımıyla kurulmaması durumunda, suni bir yapı olacak olmasıdır. Disiplinin kendisini yansıtabilmesi için disiplindeki mümkün mertebe büyük bir çoğunluğun böyle bir çabaya ortak olması gerekir. Bu ise ancak bu projenin öneminin anlaşılması ve bütünleşme adına işbirliği yapılmasıyla ilgilidir. İkinci bir sorun/eleştir, disiplin içindeki güç mücadelesinin ve çıkar çatışmasının bazı akademisyenleri dışlayabileceğine yöneliktir. Özellikle akademik yükselme süreçlerindeki belirsizlikler (Aydın, 2005, s. 52; Sezer, 2005, s. 32) ve akademik çalışmalarda olağan karşılanması gereken karşı tarafın varsayımlarını çürütmeye yönelik bilimsel çalışmalar, bu tür güç mücadelesini tetikleyebilir. Bunun sonucu bazı akademisyenlerin bazılarına mesafeli durmasına yol açabilir. Akademideki yükselme süreçleri, doğrudan doğruya Anadolu Okulu'na ait bir olgu değildir. Okul, ancak öngördüğü kavramsal, yöntemsel ve teorik çekirdek alan aracılığıyla disiplinde bilimselliği ve kaliteyi artırabilir. Belki bilimsellik ve kalitenin artması yükselme sınavlarına da yansıyabilir. Ama bu tür süreçlere doğrudan bir etkisi olmayacaktır. Akademik çalışmalarla ilgili kutuplaşmalarda ise, bunun, bilimin gerekliliği olduğunu, hiçbir çalışmanın özellikle sosyal bilimlerde mutlak doğru ve/veya hatasız olmadığını bilmek ve buna göre davranmak disiplinde çalışan bilim insanlarının kendilerinin görev ve sorumluluğudur. Bu, aynı zamanda bilim etiği ile ilgili olup, belki bu konuda Anadolu Okulu bir etkide bulunabilir. Aksi durumda genel olarak, bu akademisyenlerin kendi çözmeleri gereken bir durumdur. Bir üçüncü eleştir, de yine bütünleşmeyle ilgili olarak, Türkiye'nin çevre üniversitelerindeki akademisyenlerin merkez üniversitelerdeki akademisyenleriyle yeterince kaynaşamamasından kaynaklı bunların Okul'a nasıl dâhil edileceğine dairdir. Eldeki veriler, bu tür kaynaşmanın imkânsız olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan Anadolu Okulu dışında Uluslararası İlişkiler Konseyi ve Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği de bu tür bir kaynaşma için çaba harcamaktadır. Özellikle TÜİÇ, sunduğu staj programlarını⁶⁰ Covid-19 salgını sebebiyle çevrimiçi sunmaya başlamış ve bu da farklı şehirlerden Uİ bölümü öğrencileri ve bölüm dışı öğrencilerine, Ankara'ya gelmeden staj yapma şansı vermiştir. Diğer taraftan bu tür bir kaynaşma için merkez veya çevre, her iki tarafın da karşılıklı çabası önemlidir. Bununla ilgili şöyle bir varsayımda da bulunulabilir ki, Anadolu Okulu gibi bir

⁶⁰ Bkz. <https://www.o-staj.com/>, [E.T.:19.03.2021]

bütünleşme olduğu takdirde, bu oluşuma sıcak bakacak ve ellerindeki tüm imkânlarıyla bu projeye ilk dâhil olacak olan çevre akademisyenleridir. Bilkent Üniversitesi ile Gröningen Üniversitesi'nin ortaklaşa düzenlediği Aralık 2008'deki Güvenlik Çalışmaları Çalıştayı bu varsayımı doğrulamaktadır. Kaynaşma ve bütünleşmeyle ilgili asıl sorun, çevre üniversitelerinden ziyade, disipliniçi kadın-erkek ağırlığıdır. Anadolu Okulu'nda erkek akademisyen ağırlığı olması, Türkiye Uİ disiplininin yeterince bütünleşemediğine bir işaret olduğu gibi, akademik çalışmalarda da erkek hâkimiyetinden dolayı bazı bakış açılarının gözden kaçmasına yol açacaktır. Özellikle Ann Tickner'ın dikkat çektiği gibi uluslararası politikayı erkeklere ait bir dünya (1988, s. 429) ve uluslararası teorinin erkeksi bakış açılarını yansıttığı (1988, s. 430) ve Batılı/beyaz/erkek/muhafazakâr özellikler gösterdiği (Smith, 2015, s. 17) düşünüldüğünde, Anadolu Okulu'nda kadın-erkek dengesinin sağlanmasının veya en azında kadın akademisyenler aleyhine bozulmamasının Okul'a farklı bakış açıları sunacağı ve onu geliştireceği açıktır.

Olası başka bir sorun ise Anadolu Okulu'nun tarafsızlığını kaybetmesi ve devlet güdümünde bazı politikaları eleştirmeden desteklemesidir. ABD'deki bazı stratejik araştırma merkezlerinin 11 Eylül saldırıları sonrasında bu şekilde davranarak, tarafsızlıklarını ve güvenilirliklerini nasıl kaybettiklerine daha öncesinde değinilmiştir (bkz. sf. 84). Oluşacak bir Anadolu Okulu'nun da benzer şekilde çalışmalarını devlet odaklı yürütmesi, mevcut politikaları eleştirmeden bunlara mutlak bir destek sunması, söz konusu politikaların başarısızlıkları sonrasında ABD'deki 11 Eylül saldırıları sonrasındaki strateji merkezleriyle benzer kaderi paylaşması kaçınılmazdır. Daha da önemlisi ve korkuncu, Okul'un “özgün” diye geliştirdiği teoride ya da teorilerde, yaptığı çalışmalarda ve/veya yansıttığı kimliğinde etnik, dinsel veya mezhepsel bazı uç noktaların, ideolojilerin ağır basması sonucunda, bunun, Okul'un amacının yozlaşmasına ve bilimsel çalışmaların da değer yargılı olmasına sebep yol açmasıdır.

Başka bir eleştiri de TIP 2018 Sonuçları düşünüldüğünde, Türkiye'de özgün bir teori oluşturmanın veya böyle bir Anadolu Okulu'nun olanaksızlığı üzerinedir. Açılımı *Teaching, Research and International Policy Project* olan TRIP, 2004 yılından bu yana ABD'deki *William and Mary College* bünyesindeki *Institute for the Theory and Practice of International Relations* tarafından yürütülmektedir. Bu projenin amacı, Uİ disiplindeki eğitim, araştırma ve politika yapımı bağlantılarını ortaya çıkarmak, bir anlamda alanda çalışan akademisyenlerin disiplinle ilgili eğilim ve bakış açılarını ortaya koymaktır (Aydın & Dizdaroğlu, 2019, s. 4). Türkiye'de de bu anket projesi Uluslararası

İlişkiler Konseyi tarafından Türkiye özelinde fazladan eklenen sorularla yapılmaktadır (2019, s. 5).

Türkiye merkezli TRIP 2018 sonuçları incelendiğinde, Uluslararası İlişkilerde temel araştırma alanlarının ne olduğu sorulan katılımcıların %5,8'inin Uluslararası İlişkiler Teorileri olduğunu ifade etmiştir (2019, s. 9). Aynı anketin araştırmalarının sadece teori odaklı mı, yoksa uygulamaya yönelik mi olduğu sorusuna karşılık, katılımcıların %13,9'u öncelikle teori odaklı çalışmalar yaptıklarını, %29,7'sinin teori ve uygulamayı çalışmalarında birlikte kullandıklarını ancak çalışmalarının teori öncelikli olduğunu, %26,6'sının da her ikisini çalışmalarında dengelemeye çalıştıklarını belirtmişlerdir (2019, s. 12).

Bu veriler düşünüldüğünde, katılımcıların araştırma alanlarını "teori" olarak niteleyenlerin % 10'un ve çalışmalarının tek başına ya da uygulamayla birlikte "teori odaklı" olduğunu ifade edenlerin ise %30'un altında kaldığı görülecektir. Muhtemel bir eleştiri, böyle bir ortamda Anadolu Okulu'nun oluşturulma olasılığını düşük olacağıdır. Ancak bir noktayı gözden kaçırmamak gerekir. Olası bir Anadolu Okulu için akademisyenlerin veya okul üyelerinin teori çalışma zorunluluğu yoktur. Bu veriler ışığında Türkiye'de özgün bir teori geliştirmenin düşük bir ihtimal olduğu varsayılabilir. Zira teori çalışılmayan bir disiplinin özgün bir teori oluşturmasını beklemen mantıklı olmayacaktır. Ancak özgün bir teori olabileceği varsayılan çalışmalar göz önüne alındığında (bkz. Bölüm V), teori ile ilgilenen bir azınlığın varlığına karşılık, özgün bir teori ortaya koyulmasının o kadar da zor veya imkânsız olmadığı görülecektir. Anadolu Okulu ise disiplin akademisyenlerinin, Aydınli, Kurubaş ve Özdemir'in kullandığı ifade ile, *çekirdek kuramsal bir alan* (Aydınli & Kurubaş & Özdemir, 2017, s. 71-74) etrafındaki birleşmeleridir. Bu çekirdek alan, bu çalışmada, disiplinin ne olduğunu betimleyen, disiplinin sınırlarını çizerek disiplin ile disiplin-dışını ve akademik Uluslararası İlişkilerci ile amatör Uluslararası İlişkilerci'yi birbirinden ayıran kavramsal, kuramsal ve yöntemsel bir çerçeve olarak tanımlanmaktadır. Anadolu Okulu ise, bu çerçeve etrafında bir araya gelen bir topluluk olarak tanımlanabilir. Bunun için teori çalışılması ya da yapılan çalışmaların teori odaklı olması gerekmez. Kaldı ki, daha önce de değinildiği üzere, UİK ve TÜİÇ gibi kurumların çalışmaları ile kısmen böyle bir topluluk oluşmaya da başladığı varsayılabilir.

6.5. Sonuç

Böyle bir Anadolu Okulu projesi, Türkiye’deki disipliniçi sorunlara çözüm olabileceği gibi, disiplinin gelişimi açısından bir itiş kuvveti de olacaktır. Disiplin akademisyenleri arasında yaratacağı kimlik, aidiyet ve bütünleşme ile dayanışmayı artıracak, öngördüğü kavramsal yöntemsel ve kuramsal çekirdek alan ile alan akademisyenleri ile alan dışı katkıları ve Uluslararası İlişkilerci ile amatör Uluslararası İlişkilerci’yi birbirinden ayıracaktır. Bu, komplo teorilerine karşı bir tür panzehir olabileceği gibi, alandaki kaliteli çalışmaların artmasına vesile olacaktır. Bilim ile bilim dışının ayrılması, disiplinin bilimselliğinin korunması ve bilimsel bilginin kirliliğinden ayıklanması için son derece önemli ve gereklidir. Anadolu Okulu, ayrıca merkez-çevre arasında çevrede yer alan Türkiye’nin merkezde kendisini göstermesi ve orada saygın bir yer edinmesi için de ayrıca önemlidir. Özellikle Türk Siyaset Felsefesi (2017, s. 227) ve Türk siyasi klasiklerinden oluşturacak kavramsallaştırmalar ve bu kavramsallaştırmalar üzerinden yükselecek özgün *alt-sistemik teoriler*, Türkiye’deki Uluslararası İlişkiler disiplini için yeni bir mihenk taşı olacaktır. Türkiye bu mihenk taşı üzerinden yükselecektir.

İlk bakışta böyle bir bütünleşmenin, Anadolu Okulu projesinin, ütöpik olduğu ve gerçekleşmesi zor bir ihtimal gözüyle bakılabilir. Ancak eleştiri ve yorumlar saklı kalmak şartıyla, bugün, Uluslararası İlişkiler Konseyi⁶¹, Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği⁶², TÜİÇ Akademi⁶³ ve Türk Siyasi İlimler Derneği gibi oluşumlar, bu tür bir bütünleşmeyi başlatabilirler. Özellikle Uluslararası İlişkiler Konseyi ve Türk Siyasi İlimler Derneği⁶⁴, American Political Science Association (APSA)⁶⁵ benzeri bir görev ve sorumluluk üstlenebilir. Bugün Türkiye’deki üniversitelerde bulunan Uluslararası İlişkiler ve benzeri bölümlerle ilişkili olarak kurulan Uluslararası İlişkiler Öğrenci Kulüpleri aracılığıyla böyle bir proje tüm ülkeye yayılabilir. Kaldı ki, projeye destek veren Anadolu Okulu üyeleri, akademisyenler, çalıştıkları üniversite ve enstitülerde böyle bir projeyi duyursalar ve böyle bir projenin gerçekleşmesi için çalışsalar, bu da yol katedilmesini sağlayacaktır. Unutulmamalıdır ki, ne APSA, ne de İngiliz veya Frankfurt Okulu, kendi oluşumlarını gerçekleştirmek için az çalışmışlardır. Mücadele vermek ve

⁶¹ <https://www.uik.org.tr/>, [19.03.2021]

⁶² <https://www.tuic.org.tr/>, [19.03.2021]

⁶³ <https://www.tuicakademi.org/>, [13.03.2021]

⁶⁴ <http://www.siyasiilimler.org.tr/>, [13.03.2021]

⁶⁵ <https://www.apsanet.org/>, [13.03.2021]

alışmak için motivasyonumuz olduğu takdirde, Anadolu Okulu da çok hayal olmayacaktır. Çünkü Türkiye Uluslararası İlişkiler disiplini bu potansiyele sahiptir.

BÖLÜM VII

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Daha öncesinde felsefe, tarih ve uluslararası hukuk alanının çalışma konusu olan uluslararası ilişkiler, I. Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım, korku ve bu savaşa gizli antlaşmaların ve hesapların sebep olduğunun öğrenilmesi üzerine, savaşın nedenlerini ve böyle bir savaşın bir daha yaşanmaması için ne yapılması gerektiğini araştırmak idealiyle İngiltere'de Aberystwith Üniversitesi'nde kurulan Uluslararası İlişkiler kürsüsünün konusu olmuştur. Tarihi, Thucydides'e kadar götürülen Uluslararası İlişkiler (Uİ) çalışmaları, Niccolò Machiavelli, Immanuel Kant, Thomas Hobbes, Jean Jacques Rousseau, John Locke'un çalışmalarına kadar sessizliğe gömülmüştür. Bunun bir istisnası olarak Doğu'da yapılan Yusuf Has Hacib, İbn Haldun, Nizamülmülk ve Sicilyalı İbn Zafer'in çalışmaları sayılabilir.

İkinci Dünya Savaşı'nın uluslararası sistemde meydana getirdiği yapısal değişimler ve hemen akabinde Soğuk Savaş ve ABD'nin süper güç olarak ortaya çıkmasıyla, Uİ disiplini, İngiltere'den ABD'ye kaymış ve uluslararası ortamın da etkisiyle burada gelişmiştir. Öyle ki, Stanley Hoffman 1977 yılında yayımladığı makalenin başlığında, Uİ disiplininin bir Amerikan sosyal bilimi olduğunu iddia etmiştir. Bunun doğruluğu tartışılabilir olmakla birlikte, disiplindeki yayım ağırlığı ve disiplinin dilinin *İngilizce* olması düşünüldüğünde, bu çok da yanlış bir iddia değildir.

Uİ disiplininin İngiltere ve sonrasında ABD'de gelişim sürecine bir dizi teorik tartışma eşlik etmiş ve bu tartışmalar, disiplinin gelişim itkisi olmuş ve disipline rengini vermiştir. Teorik tartışmaların disipline tutarlı bir tarih çizmesi, bazı yazarlarca eleştirilmesine yol açmıştır. Özellikle ilk tartışma olduğu iddia edilen *İdealizm-Realizm* tartışması ile ilgili Peter Wilson (1998) bunun bir mit olduğunu ifade ederken, Lucian Ashworth (2002), o dönemde bundan başka tartışmalar da olduğunu belirtmiştir.

Disiplinde başta ABD olmak üzere Batı ağırlığının olması, disiplinde bir tür eşitsiz iş bölümü olarak nitelenebilecek bir *merkez-çevre* ayrımına yol açmıştır. Merkez, teori üretimini yaparken ve disiplinin yazınıni belirlerken, çevre, bir yandan merkeze veri sağlamış, diğer taraftan da teorileri test etmekle yükümlü kılınmıştır. Bu durum, Uİ disiplininin gerçekten "uluslararası" olup olmadığının sorgulanmasına ve aynı zamanda çevre ülkelerin bu verilen görev dışında disiplin adına ne yaptıklarının ve özgün bir teori potansiyeli olup olmadığının merak edilmesine yol açmıştır. Bu konuda önemli

eserlerden birisi Amitav Acharya ve Barry Buzan tarafından yazılan ve 2018’de Türkçe’ye kazandırılan *Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler Teorisi: Asya Üzerine ve Asya’nın Ötesinde Çeşitli Perspektifler* çalışmasıdır. Söz konusu eser, Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde Uİ disiplininin gelişimini ve bu ülkelerde özgün bir teori potansiyeli olup olmadığını incelemiştir. Türkiye üzerine benzer çalışmalar, Ersel Aydınli, Julie Mathews, Erol Kurubaş, Haluk Özdemir ve Gonca Biltekin tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalarda, Türkiye’de Uİ disiplininin kuruluş tarihi ve yaşadığı sıkıntılar dile getirilmiş ve ayrıca ülkenin sosyo-kültürel, jeopolitik, tarihi, değerleri, dikkate alınarak olası bir özgün kuram potansiyeli araştırılmıştır. Özellikle Ersel Aydınli, Erol Kurubaş ve Haluk Özdemir’in 2017’de yayımladıkları *Yöntem Kuram Komplexo* kitabında Türkiye’de özgün bir teori için bir yol haritası önerilirken, daha öncesinde Ersel Aydınli ve Julie Mathews’in makalesinde öne sürdüğü *Anadolu Ekolü* kavramlaştırması da daha detaylı ele alınmıştır. Bu çalışmalarda Türkiye’de yapılan mevcut çalışmaların özgün bir teori olup olmadığı da ayrıca sorgulanmıştır.

Bu tez, Acharya ve Buzan’ın çalışması dikkate alınarak, onların Asya ülkelerini inceledikleri gibi, Türkiye’yi Uİ disiplini tarihi ve özgün kuram potansiyeli noktasında incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla, bu tezde, Aydınli, Mathews, Kurubaş, Özdemir, ve Biltekin’in de çalışmalarını göz önüne alınmış ve onların öne sürdüğü fikir ve varsayımları geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu tez, *Türkiye’de özgün bir uluslararası teori var mıdır* sorusuna, Batı merkez teorileri ile yarışacak düzeyde olmasa da *özgün uluslararası teorilerin ve özgün teori potansiyelinin var olduğu* şeklinde cevap vermektedir. Söz konusu özgün teori örnekleri, Baskın Oran’ın, “Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği” ve “Orta Büyüklükte Devlet” kavramı üzerine inşa edilen *Orta Ölçekte Güç Teorisi* ve Ahmet Davutoğlu’nun *Stratejik Derinlik* çalışmaları sayılabilir. Bunun dışında *statü tutarsızlığı, değişimin güvenliği ve sınır ülke* kavramsallaştırmaları da özgün bir teori için potansiyel içermektedir. Ancak bu kavramların üzerine çalışılması ve bunların geliştirilmesi gerekmektedir. Aynısı yukarıda özgün teori olarak zikredilen kuramlar için de geçerlidir. Bunlar üzerine çalışma yapılırsa, geliştirilebilir veya bu çalışmalar tozlu raflarda yerini alır ve unutulur.

Türkiye’nin özgün kuram potansiyeli, kendi felsefi ve siyasal köklerinden gelmektedir. Bunun için de Türkiye Uİ disiplini, kendi klasik siyasal eserleri ile yeniden bağlantı kurmalıdır. Orta Asya’dan gelen Türk Tarihi, Türk-İslam Kültürü, Selçuklu ve Osmanlı tecrübesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin 100 yıla yakın bölge ve uluslararası politikadaki tecrübeleri ile sosyo-kültürel, siyasi ve ekonomik yapısı bu potansiyeli

taşımaktadır. Bunun yanı sıra klasik siyasal eserlerine dönüş ve kendi filozoflarını Yusuf Has Hacib, Kaşgarlı Mahmut, Ahmet Yesevi, Nizamülmülk, İbn Haldun, İbn Zafer, Nasrettin Hoca, Mevlana, Şems-i Tebrizi gibi filozofların incelenmesi, özgün kavramsallaştırmalar ve bu kavramlardan özgün teoriler yaratılması için önemlidir. Batı merkez akademiasının kendi klasik filozofları, Niccolò Machiavelli, Immanuel Kant, Thomas Hobbes, Jean Jacques Rousseau, John Locke’u ve önemsedikleri, çalıştıkları ve onların çalışmalarını UI yazınına dönüştürüp teori üretiminde kullandıkları gibi biz de kendi klasik siyasal eserlerimizden ve onları yazan filozoflarımızdan faydalanmalıyız. Hatta bölümlerimizde kendi filozoflarımız da Batı merkez filozoflarının yanında derslerde okutulmalıdır. Derslerde özgün kavramsallaştırma ve özgün kuram üretimi ve teşviki noktasında öğrenciler desteklenmeli, dersler buna göre yeniden düzenlenmeli ve hatta *Türk Siyaset Felsefesi Tarihi* dersi ayıca okutulmalıdır. Disiplin akademisyenlerince özgün teoriye yol gösterecek özgün kavramsallaştırmalarla ilgili bir *sözlük* veya *ansiklopedi* hazırlanmalıdır.

Özelinde Türkiye’de, genelinde çevre akademiasında özgün kuram üretimi için *homegrown teori* ve *alt-sistemik teori* anahtar olabilir. Aydınli ve Biltekin (2018) tarafından “çevrenin çevre içinden özgün teori üretilmesi” şeklinde tanımlanan *homegrown teori*, bu çalışmada, *çevre* yerine *yerel* kelimesini temel alarak, *yerelin yerel içinden özgün teori üretilmesi* olarak tanımlanmaktadır. Bu şekilde sadece çevre ülkeler değil, merkezde bir ülkede o ülkenin özellikleri dikkate alınarak üretilen yerel teori de özgün bir teori olarak tanımlanacaktır. Diğer bir kavram olan ve bu tezin daha fazla üzerinde durduğu, *alt-sistemik teori* ise, sistem-altı özellikler dikkate alınarak yapılan teorileştirmedir. Uluslararası sistemin homojenliğine karşın, alt-sistemlerin farklı özellikler barındırması, bir sistem-altının özelliklerinin dikkate alınarak oluşturulan bir teorinin farklı bir alt-sisteme uygulanmasında sıkıntılar olabilmektedir. Teorinin yeni veriler ışığında tekrardan düzenlenmesini gerektiren bu durum, merkez akademiası tarafından teorinin uyuşmadığı alt-sistemi azgelişmişlikle suçlama ve görmezden gelme ile sonuçlanmaktadır. Alt-sistemik teorileştirme, merkeze, teorilerinin bazı olguları niçin açıklayamadığını göstermekle birlikte, merkez için teorilerini yenilemeleri, çevre için de kendi sorunlarını açıklayan teoriler üretmeleri için bir avantaj sunacaktır. Uluslararası sistem her ne kadar homojen özelliklere sahip olsa da, alt-sistemlere gidildikçe, bu özellikleri, farklı derecelerde yansıtacakları ve hatta çok daha farklı özellikler içerecekleri akılda tutulmalıdır.

Son olarak *Anadolu Ekolü* kavramsallaştırması ile ilgili olarak, öncelikle bu çalışma, Anadolu Ekolü yerine *Anadolu Okulu* tabirini tercih etmekte ve tarihin tozlu sayfalarında kaybolmaması için bu konu hakkında destekleyici/eleştirel başka çalışmalar yapılması için disiplin çalışanlarını, yüksek lisans ve doktora öğrencilerini teşvik etmektedir. Anadolu Okulu, her ne kadar özgün bir teori üretimi ve disiplinin bilimselliğini ve kalitesini arttırmak için ülke içindeki disiplinler sorunların çözülmesi amacıyla ortaya atılmış bir kavram olsa da, bu Okulun aynı zamanda disiplin çalışanları arasında bir tür kimlik ve aidiyet duygusu yaratarak bütünleşmesini sağlayabileceği unutulmamalıdır. Özellikle çevrede yer alan Türkiye'nin hem kendi içindeki çevrenin merkezi ile çevrenin çevresi arasında bir bütünleşmeyi sağlayabilecek olması ve hem de Türkiye'yi merkez akademiasında temsil ederek, Türkiye Uİ disiplini için bir saygınlık ifadesi olması açısından ayrıca önemlidir. Okulun, oluşturacağı kuramsal ve teorik çekirdek alan ile disiplin içinde yapılan çalışmaların kalitesini artırarak, Uİ formasyon eğitimini alan Uluslararası İlişkilerci ile salt uluslararası siyaset konularına merakından dolayı yazan amatör Uluslararası İlişkilerci'nin birbirinden ayrılmasını sağlayacağı da akılda tutulmalıdır. Çeşitli eleştiriler ve sorunlara karşın, böyle bir bütünleşmeyi Uluslararası İlişkiler Konseyi, Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği ve bu derneğin üniversitelerdeki temsilcilikleri, Türk Siyasi İlimler Derneği ve Uİ ve benzeri bölümlerle ilişki içerisinde kurulan Uluslararası İlişkiler Öğrenci Kulüpleri birlikte sağlayabilir.

Amitav Acharya ve Barry Buzan başta olmak üzere, Ersel Aydın, Julie Mathews, Erol Kurubaş, Haluk Özdemir ve Gonca Biltekin ve çalışmaları, bu teze nasıl ilham oldu ve yol haritası sunduysa, bu çalışmanın da başka çalışmalara ilham ve yol haritası olmasını dilerim.

KAYNAKÇA

- Abdelkader, D. & Adiong, N. M. & Mauriello, R. (Eds.). (2016). *Islam and International relations*. Palgrave Macmillan doi:10.1007/978-1-137-49932-5
- Acharya, A. (2017). After liberal hegemony: The advent of a multiplex World order. *Ethics & International Affairs*, 31(3), 271-285.
doi:10.1017/S089267941700020X
- Acharya, A. & Buzan, B. (2018). *Batı kökenli olmayan Uluslararası İlişkiler Teorisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları
- Acharya, A. & Buzan, B. (2018). Neden batı kökenli olmayan bir Uluslararası İlişkiler teorisinden yoksunuz? In A. Acharya & B. Buzan (Der.), *Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler Teorisi* (s.15-50). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları
- Adiong, Nassef M. (2016). Possibility of an islamic theory of International relations (Uluslararası İlişkiler Disiplininde İslami, Bir Teori Geliştirme İmkânı). Doktora Tezi, ODTÜ Üniversitesi, Ankara
- Adiong, N. M. & Mauriello, R. & Abdelkader, D. (2019). *Islam in International relations: Politics and paradigm*. Oxfordshire: Routledge
- Akerson, F. Erkman, (2019). *Edebiyat ve kuramları*. İstanbul: İthaki Yayınları
- Anonim (1976). *Upaniṣadlar: Tanrının soluğu*. Mehmet Ali Işım (Çev.&Der.). İstanbul: Dergâh Yayınları
- Anonim (2008). *Dhammapada: Gerçeğin yolu*. A. Cengiz Büker (Çev.). İstanbul: Cinius Yayınları
- Anonim (2013). *Bhagavat Gita*. Yeni Yüksektepe Çeviri Grubu (Çev.). Ankara: Yeni Yüksektepe
- Arslan, K. (2016). Global pazarlama global pazarlama ikilemi çerçevesinde global pazarlama anlayışının geleceği. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 16(33), 63-78
- Ashworth, L. M. (2002). Did the Realist-idealist great debate really happen? A revisionist history of International relations. *International Relations*, 16(1), 33–51.
<https://doi.org/10.1177/0047117802016001004>
- Ashworth, L. (2009). Interdisciplinarity and International relations. *European Political Science*, 8, (16-25), <https://doi.org/10.1057/eps.2008.11>
- Aydın, M. (2005). Türkiye’de Uluslararası İlişkiler çalışmaları ve eğitimi toplantı tutanakları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(6), 25-53.

- Aydın, M. (2005). Türkiye’de Uluslararası İlişkiler eğitiminin dünü, bugünü. In Türkiye’de Uluslararası İlişkiler çalışmaları ve eğitimi toplantı tutanakları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(6), 25-53.
- Aydın, S. (2013). Antropoloji nedir? In Üstündağ, H. (Ed.) & Aydın, S. *Antopoloji* (s.1-22). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi
- Aydın, M. & Dizdaroğlu, C. (2019). Türkiye’de Uluslararası İlişkiler: TRIP 2018 sonuçları üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası İlişkiler*, 16(64), 3-28, DOI: 10.33458/uidergisi.652877, <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.652877>
- Aydınlı E., & Mathews, J. (2000). Are the core and prephery irreconcilable? The curious world of publishing in contemporary International relations. *International Studies Perspectives*, 1(3), Aralık 2000, 289-303 <https://doi.org/10.1111/1528-3577.00028>
- Aydınlı, E. & Mathews, J. (2008). Periphery theorising for a truly internationalised discipline: spinning IR theory out of Anatolia. *Review of International Studies*, 34 (4), 693-712. Doi: 10.1017/S0260210508008231
- Aydınlı, E. ve Mathews, J. (2008). Türkiye Uluslararası İlişkiler disiplininde özgün kuram potansiyeli: anadolu ekolü oluşturmak mümkün mü? *Uluslararası İlişkiler*, 5(17) (Bahar 2008), 161-187.
- Aydınlı, M. (2008). Security meets democratization: The dynamics of reform security. *Working Paper*, Ankara: Bilkent Üniversitesi
- Aydınlı, E., Kurubaş, E. & Özdemir, H., (2017). *Yöntem kuram komplo*. İstanbul: Küre Yayınları
- Aydınlı, E. & Biltekin, G. (2018). Widening the World of IR: A typology of homegrown theorizing. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 7(1), 45-68, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/allazimuth/issue/33586/328427>
- Baldwin, D. (Ed.) (1993). *Neorealism and Neoliberalism: The contemporary debate*. New York: Colombia University Press.
- Baylis, J., Smith, S. & Owens, P. (2008). *The globalization of world politics: An introduction to International relations*. New York: Oxford University Press
- Behera, N. C. (2018). Hindistan’da Uluslararası İlişkileri Yeniden Düşünmek. In A. Acharya & B. Buzan (Der.), *Batı kökenli olmayan Uluslararası İlişkiler teorisi* (s.143-171). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları

- Besselaar, P. V. D. & Heimeriks, G. (2001). Disciplinary, multidisciplinary, interdisciplinary concepts and indicators. *Community Development Journal*, 38(4), 344–357.
https://www.researchgate.net/publication/267939164_Disciplinary_Multidisciplinary_Interdisciplinary_Concepts_and_Indicators
- Bilgin, P. (2005). Uluslararası İlişkiler çalışmalarında “Merkez – Çevre”: Türkiye nerede?, *Uluslararası İlişkiler*, 2(6) (Yaz 2005), 3-14
- Bilgin, P. (2008). Thinking Past “Western” IR? *Third World Quarterly*, 29-1, 5(23), DOI: 10.1080/01436590701726392
- Biltekin, G. (2016). Özgün teori inşası ve batı-dışı Uluslararası İlişkiler teorileri. In R. Gözen (Der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s.31-63). İletişim Yayınları
- Booth, K. & Smith, S. (2015). *Uluslararası İlişkiler kuramları*. Muhammed Aydın (Çev.). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık
- Burchill, S. & Linklater, A. (2012). Giriş. In Burchill, S., & v.d., *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (11-42). İstanbul: Küre Yayınları
- Burchill, S. (2012). Liberalizm. In Burchill, S., & v.d., *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (50-78). İstanbul: Küre Yayınları
- Burchill S. & v.d. (2012). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Muhammed Ali Ağcan (Çev.). İstanbul: Küre Yayınları
- Buzan, B. (2001). The English School: An underexploited resource in IR, *Review of International Relations*, 27(3), Temmuz 2001, 471-488
- Coomaraswamy, Ananda K., Rene Guénon, Surendramath Dasgupta (2012). *Doğu Bilgeliği*. İstanbul: Say Yayınlar
- Cox & Sinclair (2016). *Dünya düzenine yaklaşımlar*. Sezgi Durgun (Çev. Ed.), Emrah Çınar & Semih Çelik (Çev.). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık
- Dedeoğlu, B. (2005). Türkiye’de Uluslararası İlişkiler çalışmaları ve eğitimi toplantı tutanakları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(6), 25-53.
- Dekmejian R. H. & Kechichian J. A. (2009). *Adil Hükümdar*. (Çev. Barış Doğru). İstanbul: Kırmızı Kedi
- Devetak, J. (2012). Eleştirel teori. In Burchill, S., & v.d., *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s.49-80). İstanbul: Küre Yayınları
- Donnelly, J. (2012). Realizm. In Burchill, S., & v.d., *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s.49-80). İstanbul: Küre Yayınları

- Enloe, C. (1989). *Muzlar, plajlar, askeri üsleri*. Berna Kurt & Ece Aydın (Çev. 2003). İstanbul: Çitlembik Yayınları
- Eralp, Atila (2003). *Devlet, sistem ve kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Eraslan, L. (2020) *Aile Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını
- Ergil, D . (1974). Bağımlılık olgusu ve merkez çevre sisteminin evrimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 29-02, DOI: 10.1501/SBFder_00000000974
- Erhan, Ç. (2005). Türkiye’de Uluslararası İlişkiler çalışmaları ve eğitimi toplantı tutanakları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(6), 25-53.
- Ersoy, E. (2016). Özgün teori inşası ve batı-dışı Uluslararası İlişkiler teorileri. In R. Gözen (Der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 166-183). İletişim Yayınları
- Ersoy, M. (1991). Bağımlılık okulunun eleştirisi. *Ekin Belleten*, Bahar 1991, 23-34
<http://www.melihersoy.com/wp-content/uploads/2017/04/bagimlilik-okulu-elestirisi.pdf>
- Fırat, M. (2005). Türkiye’de Uluslararası İlişkiler çalışmaları ve eğitimi toplantı tutanakları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(6), 25-53.
- Fukuyama, F. (1992). *The end of the history and the last man*. New York: The Free Press
- Gilpin, Robert, (1981). *War and change in World politics*. Cambridge: Cambridge Universty Press
- Gün Kut (2005, s. 51): Kut, G. (2005). Türkiye’de Uluslararası İlişkiler çalışmaları ve eğitimi toplantı tutanakları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(6), 25-53.
- Güvenç, S. (2007). Türkiye’de düşünce kuruluşları ve Uluslararası İlişkiler disiplini. In Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Kongresi Tutanakları (19-21 Nisan 2007). *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 137-144
- Güzel, C. (2013), *Bilim felsefesi*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık
- Gözen, R. (2016). İdealizm. In R. Gözen (Der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s.67-119). İletişim Yayınları
- Gözen R. (Der.) (2016). *Uluslararası İlişkiler teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Haliday, F. (2015). Soğuk savaş’ın sonu ve Uluslararası İlişkiler: Bazı analitik ve kuramsal sonuçları. In K. Booth & S. Smith (Der.), *Uluslararası İlişkiler Kuramları*. (s.38-61). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık
- Özdemir, H. (2008). Sınır-ülke niteliği: Farklı stratejik kültürler arasında türk dış politikası. *Avrasya Etüdləri Dergisi*, 33 (1), s. 7-46,
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasya/issue/35331/392251>

- Hollis, M. & Smith, S. (1991). *Explaining and understanding International relations*. Oxford: Clarendon Press”
- Hoffmann, S. (1977). An American social science: International relations. *Daedalus*, 106(3), 41-60. Retrieved from www.jstor.org/stable/20024493
- Hoffman, M. (1987). Critical theory and inter-paradigm debate. *Milenium: Journal of International Studies*, 16(2), 231-250.
DOI: 10.1177/03058298870160022801
- Hoffman, M. (1988). Conversation on critical International relations theory. *Milenium: Journal of International Studies*, 17(1), 91-95.
DOI: 10.1177/03058298880170010301
- Huntington, S. P. (1996). *The clash of the civilization and the remarking of the World order*. New York: Simon & Schuster
- İşcan, İsmail H. (2004). Uluslararası İlişkilerde klasik jeopolitik teoriler ve çağdaş yansımaları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2), 47-79.
- Kant, I. (1795). Devletlerarasında ebedi barış için nihai maddeler. In Özpek, B. Bilhehan (Ed.), M. Can İnal (Çev. 2016). *Barışın İdeolojisi* (s. 37–49). İstanbul: Liber Plus Yayınları
- Kaya, T. Ö. (2019). Orta ölçekli bir güç olarak Avrupa birliği: Söylem ve uygulama. *Anakara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 18(1), 171-196
- Keohane, R., Lisa Martin (1995). The promise of International institutions theory. *International Security*, 20(1), 39-51
- Keohane, R. & Nye, Joseph, (2011). *Power and interdependence*. Boston: Longman
- Keohane, Robert O. & Nye, Jr., (2015). Joseph. Güç ve Karşılıklı Bağımlılık Yeniden Ele Almak. *Uluslararası İlişkiler*, 12(46), 79-104.
- Kocakenar, M. (2015). Amerikan dış politikasında jeopolitik teoriler ve pratikler. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/19571/amerikan_dis_politikasinda_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler
- Koçer, G. (2005). Türkiye’de Uluslararası İlişkiler çalışmaları ve eğitimi toplantı tutanakları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(6), 25-53
- Kurki, M. & Wight, C. (2013). International relations and scoial science. In Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith. *International Relations Theories: Discipline and Deversity*, (sf. 14-35). Oxford: Oxford University Press
- Lapid, Y. (1989). The third debate: On the prospects of International theory in a post-positivist era. *International Studies Quarterly*, 33(3), 325-354,

Doi: <https://doi.org/10.2307/2600457>

- Lewins, F. (2017). *Sosyal bilim metodolojisi: Eleştirel bir giriş*. (A. Taştan, Çev.). İstanbul: Lotus Yayınevi
- Lijphart, A. (1974). The structure of the theoretical revolution in International relations. *International Studies Quarterly*, 18(1) (Mar., 1974), 41-74, <https://doi.org/10.2307/2600260>
- Maghroori, R. & Rambery, B. (Ed.) (1982). *Globalism versus realism: International relations' Third Debate*. Colorado: Westview Press.
- Mearsheimer, J. (1994). The false promise of International institutions. *International Security*, 19(3), 5-49
- Mearsheimer, J. (1995). A realist reply. *International Security*, 20(1), 82-93
- Morgenthau, H. (2005). Six principles of political realism. In William, P., Donald Goldstein, Jay M. Shafritz (eds). *Classic Readings and Contemporary Debates in International Relations*. (pp. 57-62). Thomson Wadsworth.
- Nye, Jr., Joseph, (2016). Amerikan dış politikasında sert ve yumuşak güç. In Viotti, P. & Kauppi, M. *Uluslararası İlişkiler Teorisi*. (Çev. Ed. Metin Aksoy). (s.109-117) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Oba, Ali E. (2011). Bir Yumuşak Güç olarak Türk Dış Politikasında Barış Düşüncesi. In Prof. Dr. H. Çomak (Ed.) *Dünya Jeopolitiğinde Türkiye*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, s.75-84
- Ongur, Hakan Ö. & Yavçan, Başak (2016). Uluslararası İlişkilerde marksist yaklaşımlar. In R. Gözen (Der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 270-271). İletişim Yayınları
- Oran, B. (1997). *Az gelişmiş ülke milliyetçiliği Kara Afrika modeli*. Ankara: Bilgi Yayınları, 3. Baskı
- Oran, B. (1997). *Türk dış politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt 1
- Oran, B. (1997). *Atatürk Milliyetçiliği*. Ankara: Bilgi Yayınları, 4. Baskı
- Öden, M. (2019). İslam devletinin temel kavramları ve kurumsal dayanakları (Nizâmülmülk'ün ve Gazzâli'nin Devlet Anlayışı. Yüksek Lisans Tezi (Tez No: 602577)
- Özey, R. (2010). *Merkezi Türk Hâkimiyet Teorisi*. İstanbul: 21. Asır Yayınevi
- Özey, R. (2016). *Büyük Türkiye Hâkimiyet Sahası*. Ankara: Pegem Yayınları
- Özey, R. (2018). *İslam Dünyasının Jeopolitiği*. Ankara: Pegem Yayınları
- Özlem, D. (2019). *Bilim felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap.

- Palabıyık, M. Serdar, (2016). İdealizm. In R. Gözen (Der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s.217-254). İletişim Yayınları
- Qin, Y. (2018). Neden Çin Kökenli Uluslararası İlişkiler teorisi yok? In A. Acharya & B. Buzan (Der.), *Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler Teorisi* (s.15-50). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları
- Rengger, N. J. (1988). Going Critical? A Response to Hoffman. *Mllenum: Journal of International Studies*, 17(1), s. 81-89,
DOI: 10.1177/03058298880170010201
- Rengger, N. & Hoffman, M. (1992). Modernity, postmodernism and International relations. In J. Doherty, E. Graham & M. Malek (Ed.), *Postmodernism and the Social Sciences*. (pp.127-147). New York: Macmillian Press.
- Rousseau, Jean Jacques, (2016). Savaş hali: Avrupa’da barış aracı olarak konfederasyon. in Viotti, P. & Kauppi, M. *Uluslararası İlişkiler Teorisi*. (Çev. Ed. Metin Aksoy). (s.93–96) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Rumelili, B. (2009). Uluslararası İlişkiler teorisinde yerel-görüşlülük ve Doğu’nun özneselliği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(23), 45-71.
- Sandıklı, A. (2011). Jeopolitik teoriler ve Türkiye. In Prof. Dr. H. Çomak (Ed.) *Dünya Jeopolitiğinde Türkiye*. (s.345-370). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Sandıklı, A. (2012). *Türkiye’de Araştırma Merkezleri: Bilgesam örneği*. Sabancı Üniversitesi İstanbul Policy Center, Mayıs 2012, <https://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2012/05/Atilla-Sand%C4%B1kl%C4%B1-Taktim-metni.pdf>,
Erişim Tarihi: 10.12.2019
- Say, S., (2012). *İbn Haldun’un düşünce sistemi ve Uluslararası İlişkiler kuramı*. İstanbul: İlk Harf Yayınları
- Schmidt, B. (2013). On the history and histography of International relations. In W. Carlsnaes T. Risse. & B. Simmons, *Handbook of International Relations* (sf. 3-28). Sage Publication, <https://www.doi.org/10.4135/9781446247587.n1>
- Sezer, D. B. (2005). Türkiye’de Uluslararası İlişkiler çalışmalarının bilim dalı olarak gelişmesine güncel ve tarihsel bir bakış. In Türkiye’de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Toplantı Tutanakları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(6), 30-42.
- Smith, S. (1997). Epistemology, postmodernism and International relations theory: A Reply to Østerud. *Journal of Peace Research*, Vol. 34, No. 3, sf. 330-336, <https://doi.org/10.1177/0022343397034003009>

- Smith, S. (2015). Bir disiplinin öz görüntüleri: Uluslararası ilişkiler kuramının bir soyağacı. In K. Booth & S. Smith (Der.), *Uluslararası İlişkiler Kuramları*. (s.1-37). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık
- Smith, S. (1995) The self-images of a discipline: A genealogy of International relations theory. in Booth, K., and Smith, S. (eds) *International Relations Theory Today*. Cambridge: Polity, pp. 1–37
- Smith, S. (2002). The United States and the discipline of International relations: Hegemonic country, hegemonic discipline. *International Studies Review*, 4(2), 67-85.
- Snidal D. & Alexander Wendt (2009). Why there is International theory now. *International Theory*, 1(1), 1-14 doi:10.1017/S1752971909000062
- Steger, Manfred B. (2006). *Küreselleşme*. A. Ersoy (Çev.). Dost Kitabevi
- Şahin, M. & Şen, Osman (2014). *Uluslararası İlişkiler disiplinin gelişimi*. Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Şen, O. (2014). Uluslararası İlişkiler disiplininin gelişimi. In M. Şahin, O. Şen (Eds.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar* (s.13-27). Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Tadjbakhsh, S. (2018). Uluslararası İlişkiler teorisi ve İslami Dünya görüşü. In A. Acharya & B. Buzan (Der.), *Batı Kökenli Olmayan Uluslararası İlişkiler Teorisi* (s.15-50). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları
- Tickner, J. A. (1988). Hans morgenthau's principles of political realism: A feminist reformulation. *Millennium*, 17(3), 429–440.
<https://doi.org/10.1177/03058298880170030801>
- Tickner, A. B. (2013). Core, periphery and (neo)imperialist International Relations. *European Journal of International Relations*, 19(3), 627–646.
<https://doi.org/10.1177/1354066113494323>
- Toshkov, D. (2016). *Research design in political science*. London: Palgrave
- Tsygankov, Andrei P. & Tsygankov, Pavel A. (2004). New directions in Russian International studies: Pluralization, westernization and isolationism. *Communist and Post-Communist Studies*, 37(1), 1-17.
Doi: 10.1016/j.postcomstud.2003.12.005
- Tsygankov, Andrei P. (2007). A Sociology of Dependence in International Relations: A Case of Russian Liberal IR. *International Political Sociology*, 1(4), 307-324.
DOI: 10.1111/j.1749-5687.2007.00023.x

- Tür, Ö. & Saltık, N. (2017). Uluslararası İlişkilerde “Küçük Devletler”: Gelişimi, tanımı, dış politika ve ittifak davranışları. *Uluslararası İlişkiler*. Cilt 14, Sayı 53, 3-22
- Uluslararası İlişkiler Konseyi Tarihçesi, <https://www.uik.org.tr/36/tarihce> [E.T.:25.12.2019]
- Van den Besselaar, P. & Heimericks, G. (2001). Disciplinary, multidisciplinary, interdisciplinary: Concepts and indicators
https://www.researchgate.net/publication/267939164_Disciplinary_Multidisciplinary_Interdisciplinary_-_Concepts_and_Indicators/stats
- Veysel, S. (2013), *Bilim felsefesi*. Anı Yayınları
- Viotti, P. R. & Kauppi, M. (2013). *International relations and World politics*. New Jersey: Pearson
- Wallerstein, I. (1984). Patterns and prospectives of the capitalist World-Economy. *Contemporary Marxism*, 9, 59-70. www.jstor.org/stable/29765801
- Waltz, K. (1979). *The theory of International politics*. Boston: Addison-Wesley Publishing Company
- Waltz, K. (1988). The origins of the war in neorealist theory. *Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), , 615-628 DOI: 10.2307/204817
- Waltz, K. (2000). Structural realism after the cold war. *International Security*, 25(1), 5-41 <https://www.jstor.org/stable/2626772>
- Watson, J. B. (1913). Psychology as the behaviorist views it. *Psychological Review*, 20(2), 158-177. <https://doi.org/10.1037/h0074428>
- Weber, C. (2005). *International relations theory: A critical introduction*. Oxfordshire: Routledge
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what states make of it: The doical construction of power politics. *International Organization*, 46(2), 391-425.
- Wight, M. (1960). Why is there no International theory? *International Relations*, 2(1), 35–48. <https://doi.org/10.1177/004711786000200104>
- Wight M. (1995) Why is there no International theory? (1966). In: Der Derian J. (eds) *International Theory*. (s.15-35). Palgrave Macmillan, London.
- Wilson, P. (1998). The myth of the “First Great Debate”. *Review of International Studies*, 24, 1-15. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0260210598000011>
- Wright, C. (2013). Philosophy of social science and International relations. In Wallters Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons, *Handbook of International Relations*, (s.29-56), Sage Publications

- Yalım, B., Yantuna, İ., Kılıç, E., (2014). *Uluslararası İlişkilerci olmak*. İstanbul: Yeniüzyıl Yayınları
- Yalvaç, Faruk, (2007). Rousseau'nun savaş ve barış kuramı: Adalet olarak barış. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(14), 121–160.
- Yalvaç, F., (2016). İdealizm. In R. Gözen (Der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (s. 31-63). İletişim Yayınları.
- Yılmaz, E. & Güney, Z. (2011). Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumu açısından ulus marka imajı. In Prof. Dr. H. Çomak (Ed.) *Dünya Jeopolitiğinde Türkiye*. (s. 261-276). İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Zarif, Sami. (2012). Türkiye'de think-tanks kuruluşları ve karşılaştıkları sorunlar. *Akademik Bakış Dergisi*, 31, Temmuz-Ağustos 2012, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867975.pdf>, Erişim Tarihi: 10.12.2019]